

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VALLENSVED SOGNS HISTORIE

ERLING PETERSEN

VALLENSVED SOGNS
HISTORIE

HOLBÆK
I/S HOLBÆK EKSPRESTRYKKERI
1954

MIN FAR TILGNET

FORORD

Med nærværende bog har jeg kun haft til hensigt at yde et beskedent bidrag til mit fødesogns historie.

Bogen gør derfor ikke fordring på at have udtømt emnet, og den ulempe, at jeg ikke ofte nok har kunnet afse tid til arkivstudier, vil uden tvivl have sat sig tydelige spor hist og her i de forskellige afsnit.

Med hensyn til skolevæsenets historie har jeg ikke ment at kunne nøjes med en henvisning til Johs. C. Jesens udmærkede „Vester og Øster Flakkebjerg herreders skolehistorie“, der forøvrigt standser op ved år 1900, men har valgt at give en sammenhængende skildring af sognets skoleforhold gennem tiderne.

Under arbejdet med bogen har jeg stedse gjort mig umage for at sammenføje de mange spredte optegnelser til et nogenlunde læseværdigt hele. I det øjemed har jeg undertiden bevidst søgt at iføre de knappeste oplysninger og de tørreste tal sprogets klædebon, mens jeg i andre tilfælde har fundet det rigtigst at gøre en unødvendig lang historie tilpas kort.

Det er mit håb, at der blandt sognets folk vil være ikke så få læsere til bogen, der forhåbentlig ikke er behæftet med alt for mange fejl.

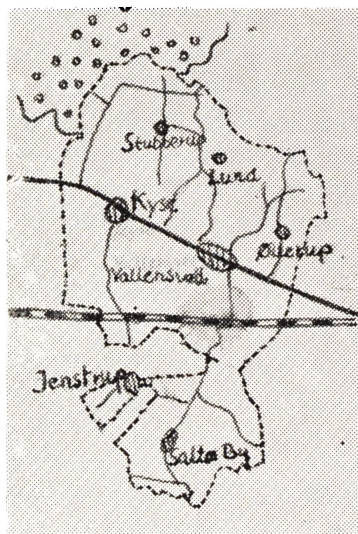
Min bedste tak til alle, der har bestilt bogen forud og dermed muliggjort dens udgivelse.

Sandby i juni 1954.

Erling Petersen.

VALLENSVED SOGN

VALLENSVED sogn grænser til Fodby, Herlufsholm, Gunderslev, Hyllinge og Karrebæk sogne, men har dog nok ikke altid haft de samme grænser. Den meget uregelmæssige form, sognet har i den sydlige del, hvor en hel enklave ligger i Hyllinge sogn, kan tyde derpå. Men noget helt sikkert kan dog næppe siges derom; og det beror formentlig på en fejlskrivning, når der 1494 nævnes en hovedgård i Saltøby, — der menes vel Saltø i Karrebæk sogn. Og der foreligger jo nok også en fejltagelse, når Tostrup i Hyllinge sogn i året 1669 angives som hørende til Vallensved sogn. Sognegrænserne på det tidspunkt har sikkert ikke afveget meget fra de nu gældende.

Sognet er velbeliggende med gode forbindelser til omverdenen og gennemskæres af landevejen mellem Næstved og Slagelse og af jernbanen mellem de samme 2 byer.

Jorderne er i den nordlige del temmelig højtliggende og bølgeformede, men flades noget ud mod syd og vest. Det højeste punkt, 48 m, findes i Kyse overdrev nær ved sognegrænsen, det næsthøjeste er Kolsbjerg, norden for Øllerup, der er 46 m højt. Herfra er der en vid og meget skøn udsigt ikke bare over de omliggende Øllerup banker, men over hele egnen. Disse højtliggende jorder afvandes af Søbro rende, som nu på en strækning er drænet, og som på Kyse mark løber til Harrested å, sognets største vandløb, der gennemstrømmer den sydlige del og enkelte steder skiller sognet fra Hyllinge og Fodby sogne, inden den løber ud i egnens største vandløb, Saltø å, der nogle kilometer længere mod syd munder ud i Karrebæk fjord.

Vallensved sogn er næsten skovløst, men afgrænses mod nord og vest af Tvedevænge, Harrested skov og Tofteskov. Foruden en ubetydelig skovforekomst på Toftekærngaards mark sydvest for Kyse by er der kun grund til at nævne Lund skov mellem Lund og Stubberup. Der har dog tidligere været temmelig megen skov i sognet. Det fremgår bl. a. af et

kort over det sydlige Sjælland „under det kongl. videnskabernes societets direction ved rigtig landmåling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske operationer prøvet, tegnet af C. Wessel år 1770“. Dette kort viser, at der da fandtes en betydelig skovstrækning, der begyndende syd for Lund by, i nærheden af landevejen, strakte sig norden om Stubberup og derfra i en bue ud mod landevejen mellem Kyse og Tofteskov. Hertil kom en smule skov ved sogneskillet op til Harrested skov i det nuværende Kyse overdrev, som altså på den tid var helt indkredset af skov.

* * *

Indtil 1615 hørte Vallensved sogn til Flakkebjerg herred, som dette år deltes i gejstlig henseende i Vester og Øster Flakkebjerg herreder. I 1819 — altså godt to århundreder senere — fandt den samme deling sted i juridisk henseende. Det ældste herredsvåben ses i det segl, som var i brug 1610. Det viser en springende hest i sølv på rød bund og er nu Vester Fjakkebjerg herreds våben, mens Øster Flakkebjerg herreds våben i et sølvfelt viser en grøn høj under blå skyer.

I gamle dage holdtes der herredsting i Tingjellinge, i nyere tid holdtes det dog ved Kanehøj mølle i Egeslevmagle sogn, hvorfra det i 1801 flyttedes til Skelskør. Formodentlig er dog en ikke ringe del af de retssager, som angik sognets folk, blevet ført frem på birketingene. Som en følge af ejendomsforholdene var dets beboere i retslig henseende undergivet Saltø, Harrested og Førsløv birker.

I tiden op til 1600 lå det meste af Vallensved sogn administrativt til det gamle Kyse len, resten hørte til Saltø len. Men efter 1660, da landet inddeltes i amter til afløsning af den gamle lensordning, hørte sognet først til Saltø amt, men dette amt, der var meget lille, ophævedes efter 6 års forløb i 1670 og henlagdes dels til Korsør amt og dels til Antvorskov amt. Vallensved sogn hørte ifølge Pontoppidans danske atlas til Antvorskov amt, men i matriklen af 1688, folketællingslisten af 1787 samt forskellige andre kilder nævnes sognet som hørende til Korsør amt. I 1798 forenedes Korsør og Antvorskov amter med Ringsted og Sorø amt, hvorved det nuværende Sorø amt opstod.

SOGNET OG EGNEN I DE ÆLDSTE TIDER

I oldtiden — nærmere betegnet den ældre stenalder — var Vallensved og omegn såvel som det øvrige land opfyldt af endeløse skovstrækninger.

Mægtige ege har hvælvat deres kroner over filtret krat og sammen-groet underskov, hvor vilde dyr i mængde havde deres tilhold. Kun langs åløbene, der dengang var bredere og mere vandrige end nu, var der frodige enge og åbne strækninger.

På sådanne steder har formentlig de første bopladser ligget. Den tids mennesker var ikke så godt væbnede, at de turde fæste bo i skovtykningerne, og desforuden var åløbene den tids fødselsveje, som man nødigt fjernede sig alt for langt fra.

Men tid efter anden, som man ombyttede livet som samlere, fiskere og jægere ude ved kysterne med livet som hyrder og kvægavlere, der drog ind i landet til steder, der afgav tilstrækkelig føde til husdyrene, bevægede man sig langsomt over mod en tilværelsesform, der nødvendigvis måtte og skulle medføre en fast bosættelse; man begyndte nemlig at dyrke jorden.

Dette var i den yngre stenalder almindeligt, og der er da også her på egnen fundet spor af en boplads fra den tid. Når der ikke er fundet flere, har det nok sin årsag i, at denne egn i århundreder har været under plov, så at stedse større områder er taget ind til dyrkning, hvorved alle spor af tidligere tiders bebyggelse efterhånden er blevet udslettede. Det gælder navnlig stenaldergravene, som i talrige tilfælde ville kunne vise vej, når det gjaldt om at finde frem til de gamle bopladser. I tidernes løb er gravstenene ført bort og højene pløjet ud, og kun de steder, hvor jorden har ligget udyrket hen, er gravene forblevet uantastede.

Fundene af oldsager i denne egn er i det hele taget sparsomme; de fleste er gjort i Hyllinge sogn, hvorimod de i Vallensved sogn kun har været få og spredte. En sleben langøkse, fundet på jorderne ved Harre-

sted å, kan dog nævnes, idet den var bemærkelsesværdig ved sin usædvanlige længde og fine slibning. — Oldtidsmindesmærker findes der iøvrigt ingen af i Vallensved sogn og heller ikke i Hyllinge sogn, hvorimod der i Herlufsholm, Fodby, Karrebæk og navnlig i Gunderslev sogn findes ikke så få, og det kan anses for givet, at egnen har været beboet i årtusinder. Der forekommer tilmed i egnens stednavne nogle af de ældste navneformer og -endelser, der kendes.

Hertil hører bynavne med endelsen „inge“. De stammer sandsynligvis fra tiden, før skjoldungeslægtens stamfader gjorde sig til herre over Sjælland (ca. 450—500), ja, i flere tilfælde er disse byer sikkert ældre end vor tidsregnings begyndelse; i hvert fald kan inge-byerne sikkert henlægges til tiden før folkevandringen.

Der hersker blandt stednavneforskerne nogen uenighed om betydningen af denne endelse. En hævder, at „inge“ er en særlig endelse, hvormed man dannede stednavne på grundlag af betegnelsen for et eller andet naturforhold; en anden mener, at da de fleste „inge“-navne har naturled, må de være dannet ved simpel afledning. Andre igen vil påstå, at „inge“ var en endelse, der brugtes til at danne slægts- og stammenavne med, ja, en enkelt anser det som givet, at „inge“ betegner en del samhørende personer.

Har disse sidste ret — hvad jeg af let påviselige grunde ikke skal udtale mig om — vil man kunne nå frem til meget simple og nærliggende betydninger af Vallensved-egnens „inge“-navne. Som nævnt knytter der sig ofte til disse et eller andet naturforhold, og et stednavn som Hyllinge kan da formentlig tydes som beboerne, stammen, slægten eller klanen ved hølet, — et høl er et vand, der stemmes op i en sænkning omkring et åløb —, Vindinge (nu Fuirendal) kommer af vin (græsgang) og betyder altså slægten på græsgangen. Vallensved kommer af Vallinge og betyder Vallinges skov. Måske er Vallinge byens oprindelige navn og kan udledes af val (græsslette) og tydes som slægten eller stammen på græssletten? — Tilføjelsen „ved“, der betyder skov, må så være fra en noget senere tid. Byens navn blev langt op i tiden skrevet Vallingsved.

En stednavneendelse, der er lige så gammel som „inge“, og som derfor er lige så vanskelig at tyde, er endelsen „løse“, som, hvis den tydes efter byernes beliggenhed, må betyde sådan noget som en græsklædt, jævn strækning i nærheden af vand. De i denne egn liggende „løse“-byer (Arløse, Holløse og Vredsløse) har, så vidt det kan ses, ikke noget personnavn knyttet til endelsen, og sandsynligheden taler da også for, at

forleddet betegner en eller anden naturejendommelighed. I Holløse, for eksempel, er forleddet måske det samme som i Hyllinge?

En tredje gammel endelse — men dog yngre end de to ovennævnte — er endelsen „lev“. Den er noget nemmere at tolke, da „lev“-byerne øjensynlig er opstået på en tid, hvorfra vi har enkelte historiske efterretninger. Endelsen „lev“ er det samme som det oldnordiske leiv, der betegner et ejendomsforhold nærmest i betydningen arv eller gave. Der er til endelsen altid knyttet et mandnavn. Således forekommer her i egnen Gunner i Gunderslev og Snie i Sneslev. Muligvis opstod „lev“-byerne som følge af, at en nærbeslægtet folkestamme er trængt ind og har taget landet i besiddelse; thi egnens mange „lev“-byer ligesom kiler sig ind mellem Øster og Vester Flakkebjerg herreders gamle byer med endelserne „inge“ og „løse“. Denne indtrængen har formentlig fundet sted i tiden mellem de store folkevandringer og normannertogene, nøjere betegnet tiden omkring 500—800 efter Kristus, og sandsynligvis har de mænd, der gav navn til „lev“-byerne, været stormænd eller i hvert fald mænd med både magt og indflydelse. Noget lignende har vel været tilfældet med byer, hvis navne ender på „sted“. I det nærliggende Harsted, der oprindeligt var en landsby, er det formodentlig navnet Harald, der danner forleddet. Disse „sted“-byer er sandsynligvis opstået i tiden omkring 700—1000, men fra omtrent sammen tidsrum skriver sig en del byer, som sikkert er grundlagt af udflyttere fra de gamle overbefolkede byer. Hertil hører en hel del byer, som alle fik navn efter de steder, hvor de byggedes. Af disse kan i Vallensved sogn nævnes Kyse, hvis navn hentyder til byens høje beliggenhed i forhold til den dybe sænkning i landskabet umiddelbart øst for byen, og Saltøby, der oprindeligt hed Solte ligesom den nærliggende herregård. Solte*) er måske det samme ord som sylt (?) og betegner en fugtig grund ved stranden, især flad strand, som havet går ind over ved højvande.

Yngre end disse byer er torperne, hvortil langt de fleste landsbyer hører. Der er alene i Øster Flakkebjerg herred 22 torper, men på få undtagelser nær (Arløsetorp, Karrebækstorp og Lystagertorp) er endelsen torp forvandlet til rup, trup eller drup.

De ældste torper stammer fra den hedenske tid, men som helhed er de knyttet til den udvidelse af landets bebyggelse, som fandt sted i begyndelsen af middelalderen. I langt de fleste tilfælde er der til endelsen

*) Samme navneform findes i Angel i landsbyerne Store og Lille Solt.

torp knyttet et mandsnavn som forled. Det hænger formodentlig sammen med den kendsgerning, at disse torper ofte opstod på en enkelt mands foranledning. Vi kan for eksempel tænke os, at der engang i den tidlige middelalder har været en bonde i Kyse, der bar det gode gamle navn Stubbe. Han har kan hende været en så stræbsom og virkelysten mand, at han har givet sig til at dyrke et stykke af udmarken op umiddelbart nord for Kyse bymark. Denne torp, som en sådan nydyrkning kaldtes, har han så haft som særeje uden for byfællesskabet. Selv er han sikkert blevet boende på sin gård i Kyse, mens en bryde (forvalter) eller fæster har bestyret torpen, som sidenhen er blevet kaldt Stubbes torp, Stubberup*). Siden har måske andre af de Kyse bymænd fulgt Stubbes eksempel, taget jord ind til dyrkning og bygget gårde side om side med ham. Tid efter anden er så en del af disse bønder, måske på grund af overbefolkning, blevet nødt til at flytte ud på gårdene i torpen, eller — hvad der er mere sandsynligt — disse er gået i arv til deres sønner. Herved er torpen kommet fri af det oprindelige afhængighedsforhold til adelbyen og har fra da af udgjort et selvstændigt bylav. På lignende vis er den anden gamle torp i sognet, Oles torp eller Øllerup, opstået. —

I modsætning til Stubberup og Øllerup, der er opstået på et ret tidligt tidspunkt, måske i den hedenske tid, eller i hvert fald inden kristendommen var trængt afgørende igennem, er sognets tredje torp, Jenstrup, først opstået i den kristne tid, vel omkring 1200, idet de kristne mandsnavne, hvortil Jens eller Johannes jo hører, først ved denne tid var blevet almindeligt anvendte. I hvert fald tyder alt på, at Jenstrup først er grundlagt efter, at den kristne sogneinddeling har fundet sted, og at byen er blevet befolket dels af folk fra Hyllinge sogn og dels af folk fra Vallensved sogn. Den dag i dag går grænsen mellem de to sogne midt igennem byen, og dette forhold skriver sig sikkert fra den tid, da torpen udelukkende var beboet af frie bønder, som naturligvis hver især søgte den kirke, de selv og deres fædre havde søgt, og hvortil de også måtte betale den tiende, de var pligtige at yde.

Med torpernes grundlæggelse var hele det oprindelige system af landsbybebyggelser færdigt, som uden væsentlige ændringer bestod, indtil udskiftningen og udflytningen omkring 1800 medførte ganske betydelige forandringer. I Vallensved sogn er der i dette lange tidsrum kun op-

*) Forleddet i Stubberup kan dog også, hvad nyere stednavneforskere mener at kunne påvise, betegne et naturforhold, måske en skovforekomst.

stået en ny bebyggelse, nemlig den lille landsby Lund i sognets nordlige del; den er vistnok opstået på en senere tid end torperne, men nævnes dog så tidligt som i 1259.

Alle sognets øvrige bebyggelser: Lerbæks huse, Kyse overdrev, Eskemose, Lille-Vallensved, Maglebjerg — almindeligvis kaldet „Skaaren“ — og Jenstrup huse, hører tiden efter udskiftningen til.

* * *

SOGNEBYERNE

1. KYSE

Vestligst i Vallensved sogn ligger landsbyen Kyse — engang midtpunktet, hvorom et anseligt jordegods var samlet.

Her lå fordem hovedgården Kjuse, hvis mure forlængst er sunket i grus, og af hvis grave eller volde der nu intet spor findes.

På en høj, naturlig banke umiddelbart syd for den nu nedlagte skole findes borgpladsen — delvis omgivet af lavninger. Her er i sin tid opgravet en stump svær mur af granitkvadre, et ildsted af munkesten og en granitkonsol, som er blevet indsendt til nationalmuseet, og så sent som for en snes år siden var det ikke ualmindeligt, at nævenyttige skole drenge som søgte at grave sig ind i banken og fortiden, rodede stumper af kvadre og munkesten frem.

Nu er dog forholdene meget udviskede, og kun grundige og omfattende udgravninger vil kunne bringe nye ting for dagen.

Da det er vanskeligt på grundlag af disse spredte fund og sparsomme rester at skønne noget som helst om gårdens eller byens alder og oprindelse, vil det være nødvendigt at øse af andre og mere yderige kilder. — En undersøgelse af byens navn kan give nogen oplysning om dens alder. Kyse kommer af det gammeldanske kius, oldnordisk kjøss, der betyder en hulhed eller sænkning i landskabet. Nu ligger Kyse forholdsvis højt, men navnet hentyder formentlig til det dybe svej i landskabet umiddelbart øst for byen. Det oldnordiske „at kjøsi“ betyder da også ved kløften eller dalsænkningen.

Men vidner end navnet Kyse om alder og år, så siger det dog intet bestemt — og i hvert fald intet om, hvorvidt det var gården eller byen, der først opstod, og heller intet om, hvem der byggede gården. Først på et ret sent tidspunkt omtales de slægter, som havde lod og del i Kjuse; de var ikke få, men er nu alle uddøde.

I sin fortælling fra det tolvte århundrede „Kongsbrydens fostersøn“

— udsendt første gang 1878 under navneskjulet Henning Fox — har Ingvor Bondesen henlagt handlingen til egnen omkring Harrested, Val lensved og Fodby, og nogle stridigheder mellem kongsbryden Asmund og bonden Sigurd Akesøn i Vallensved er stærkt medvirkende til at øge spændingen i handlingsforløbet. Striden gjaldt retten til Kjuse gård. Nogen egentlig historisk baggrund herfor kendes dog ikke og kan ej heller påvises, og bogen giver som følge heraf ingen reel oplysning om den tid og den egn, den skildrer.

Først fra midten af det 14. århundrede giver kildeskrifter og arkiver oplysninger om Kyse gård og gods.

1351 nævnes kong Valdemars dombrev på noget Kyse gods til hr. Peder Begere. Året efter pantsættes det til hr. Erik Hagendorp, og i 1356 får Peder Begere af kong Valdmars skøde på Kyse gård. Det er formodentlig den samme Peder Begere, som 1350 pantsatte borgen Castella (nu Kastelev) i Sværdborg sogn til kongen, og som 1356 tilskøder ham gods i Lundby på Falster og en del gods i Sydsjælland. De næsten sammenfaldende tidspunkter for udstedelsen af ovennævnte pantebreve og skøder peger i hvert fald i den retning. — Slægten Begere eller Bekere hørte til den sjællandske uradel og havde formentlig nogen indflydelse i riget. På den overenskomst, Valdemar Atterdag ved danehoffet i Kalundborg 1360 traf med den sønderjyske hertug og den danske adel og gejstlighed, findes foruden nævnte hr. Peder Begere også ridderen Jakob Begere (død 1404) som medunderskriver.

Så vidt det kan ses, har Peder Begere ikke straks haft rådighed over hele Kyse gods. I 1362 godtgør hr. Peder Begere, at han har fået fuld betaling for sin part i Kyse, og 1378 udtages der tingsvidne på noget gods i Kyse og Kyse fang.

Da Peder Begere var død, sad hans enke, fru Karine, som formentlig var af slægten Due, i en årrække inde med gården. Dog har en mand af den pommerske slægt Moltke en tid hørt hjemme på Kyse, enten det nu har været som medejer, eller han ved giftermål er kommet i besiddelse af retten til at skrive sig „her Vicke Møltikens van Kiuse“.

I sidste halvdel af det 14. århundrede forekom navnet Fikke Moltke ofte, så der har været lejlighed nok til forvekslinger. Fikke Moltke til Kyse kan dog nok udskilles fra de andre. Han var søn af Conrad eller Cort Moltke på Rønnebæksholm, var 1370 lensmand på Riberhus, ejede 1370—80 Eskebjerg i Bjerger herred, som han pantsatte til hr. Eskild Falk af Vallø for 600 mk. lybsk; 1376 medbeseglede han kong Olufs

stadfæstelse af den fred, som Valdemar Atterdag i 1370 havde sluttet med hansestæderne. 1377, da han var lensmand på Bjørnholm, skrives han første gang som ridder til Kyse, og året efter medbeseglede han hr. Tue Galens pantebrev til hr. Oluf Bjørnsen og fru Margrethe hr. Erik Sjællandsfars pantebrev til marsken hr. Evert Moltke, som for resten var hans broder, og skrives begge steder „til Kyse“. Det var også tilfældet i 1381, da Hartvig Hummersbüttel stadfæstede det skøde, som hans farbroder, hr. Johan, og fader, Hartvig Hummersbüttel, havde udstedt til marsken Evert Moltke. 1386 blev Fikke Moltke lensmand på Nyborg, og året efter oplod han til kong Oluf og dronning Margrethe Ringsted by og Ørslev i Ringsted herred, som han havde i pant, mod vederlag i Saltø, og det følgende år (1388) skrives han atter til Kyse. Han medbeseglede da sammen med sine brødre faderen Cort Moltkes brev på Grimstrup. Sidste gang han skrives til Kyse, er 1391. Dette år tilskødede han sammen med sin broder Henneke (eller Henrik) dronning Margrethe gården Lykkesholm, som de havde arvet efter deres broder marsken hr. Evert Moltke. Til overdragelsen af Saltø var knyttet det vilkår, at han måtte beholde gården på livstid, men efter hans død skulle slottet tilbage til kronen. Denne synes at være indtruffet senest 1393, for den 6. juli dette år skænkede dronning Margrethe Saltø til Roskilde bispestol. — Iøvrigt var Fikke Moltke ikke den eneste af slægten, der havde jordegods i Øster Flakkebjerg herred, idet hans farbroder Fikke Evertson Moltke, der bl. a. var lensmand på Møn og forøvrigt en indflydelsesrig stormand, en tid ejede den forlængst forsvundne hovedgård i Skafterup i Fuirendal sogn.

Fra 1395 ophører slægten Moltkes forbindelse med Kyse. Dette år udsteder Fikke Moltkes broder „Henrik Moltecki breff på gods i Kiwse“ — formentlig den part stormanden Anders Olufsen Lunge 3 år senere overdrog til hr. Jens Andersøn Brok, nemlig en sjettedel af Kyse gods, Kyse fang og en vandmølle.

I de følgende 20 år finder der en række godshandeler sted, hvorved arvingerne efter Peder Begere og fru Karine efterhånden skiller sig af med det arvede gods, der næsten uden undtagelse kommer i dronning Margrethes besiddelse.

Den første af disse godsoverdragelser fandt sted „anden dagen efter St. Knud kongis dag 1403“, da Henrik Prip og Niels Eriksøn tilskødede „her Anders Jacopszøn, ridder, i Gunnersløff lille en gård i Reigenstrup, en øde gård i Tockerup, som kaldes Geedebo, og en gård i Holløse, som de arvede efter frue Karine i Kyuse“.

1406 nævnes Merete Andersdatters skøde til dronning Margrethe på al hendes rettighed og gods i Kyse, og 1411 kong Eriks brev, at Maren Lyder Rantzous efter mandens død skødede dronning Margrethe al sin rettighed i Kyse. Samme år udsteder kong Erik et brev skrevet på pergament, hvori han bekræfter sin fostermoder i hendes ret til Kyse gods og andet mere.

Det var ikke småting, det drejede sig om. Til Kyse gods hørte alle gårdene i „Kiusæ, Walingsweth, Stubberop, samt gårde i Ølnerop, Lund, Thorstorp, Menstorp, Hillingæ, Øberop, Førsløff, Høvæ, på Lindholm i Flakkesbecs hæret, samt i Helløfmaglæ“. Kort efter udstedtes brev på, at Hans Gørstinge var indført i Kyse og andet mere gods på dronning Margrethes vegne.

Det er dog næppe sandsynligt, at godsamlingen på dette tidspunkt har været tilendebragt, thi året efter, i 1412, nævnes atter Merete Andersdatters skøde til dronning Margrethe på gods i Kyse og andet mere, og 1413 får Henrik Prip og Niels Eriksøn af Jens Andersøn Brok brev på den part i Kyse, som denne i 15 år havde siddet inde med, men som nu blev lagt til det øvrige Kyse gods. — Men da var dronning Margrethe ikke længere blandt de levendes tal, og hun nåede således ikke at fuldbyrde, hvad der var hendes hensigt med disse godskøb. Det var jo nemlig ikke ud af et jordhungrende sind, hun havde foretaget denne godssamling, men fordi hun ville skænke det hele til det kloster, hun agtede at oprette i Skemminge (Maribo) på Lolland. Dronning Margrethe havde hele sit liv været en flittig gæst i klostret i Vadstena, og livet her i fru Birgittas eget kloster havde draget hende stærkt. Derfor ønskede hun et sådant kloster indrettet i Danmark, men indhentedes, før hun fik gjort alvor af sit forhavende, af en pludselig død.

Men Erik af Pommern var indforstået med sin fostermoders hensigt, og den 27. september 1416 udstedte han på Vordingborg slot følgende gavebrev:

„Vi Erik konge kundgør, at vi, Gud, Vor frue og St. Birgitta til lov, efter vort rigens raads raad giver vor gård Kyse og Kyse fang i Sjælland med al kongelig ret til et kloster, som skal bygges i Skemminge i Lolland, af den orden, som er i Vadstena i Sverige, hvilket gods dronning Margrethe og vi har købt og betalt fuld værd for“.

Dronning Filippa, biskopperne Peter af Roskilde og Navne af Vester-aas, provsten Jens Andersøn af Odense, ridderne hr. Anders Jechopsøn, hr. Waldemar Bydelsbagh, Iven Bryske og den norske ridder Endred af

Lossen, samt kongens kansler skrev under sammen med kong Erik og forseglede derpå brevet.

I de følgende år nævnes en del breve, der bekræfter de godsoverdragelser, der havde fundet sted. 1424 stadfæstes, at dronning Margrethe har købt Kyse af Henrik Prip og Niels Eriksøn, året efter bekræftes kong Eriks brev, og i 1426 føres landstingsvidne om Kyse gård. Samme år udsteder Simon og Jens Henriksøn bevis og brev, at deres fader og morbroder har solgt dronning Margrethe Kyse gods. Da brevet giver en del oplysninger bl. a. om omfanget af det gods, der efter Peder Begeres og fru Karines død af arvingerne blev solgt, skal det her anføres i uddrag.

29. maj 1426. „Vi Simon og Jens Henriksøner, som kaldes Prip, brødre, kundgør, at efter de dagtingen, som dronning Margrethe havde med vor fader Henrik Prip og vor morbroder Niels Eriksøn, af våben, Gud nåde alle deres sjæle, om Kyse gård og det gods, dertil ligger, i Sjælland, kendes vi, at fornævnte solgte Kyse gård til dronning Margrethe for 1500 lybske mark i sundiske penning, stråle og grif, og dette salg, som de ville have fulddraget, fulddrager vi for os og vore brødre, Erik og Niels Henriksøner, i så måde, som efterfølger: først Gud, Jomfru Maria og St. Birgitte til hæder, så som dronning Margrethe og efter hendes død kong Erik på fornævnte køb og dagtingen har givet og skødet Kyse gård til Maribo kloster i Lolland, dette stadfæster vi og skøder med vore brødre som Henrik Prips og Niels Eriksøns arvinger med samtykke af vore medarvinger Iven Henriksøn, som kaldes Markman (ejer af Harrested gård) og Knud Nielsen af Vedfuglebjerg (Fuglebjerg), af våben, og på deres moders vegne til klostret Kyse gård og gods, som er i Kyse hovedgården og 11 gårde (Bo Regnersøn, Jes Nielson, Jep Mattiessøn, Jep Hansøn, Jes Eskilsøn, Jep Clausøn, Jes Mogensøn, Ingemar, Hemming Hvid, Henrich Hinzesøn og Jes Hemmingsøn), Kyse Mølle og 2 øde „wære“ som kaldes Kraues wære og Bodes wære.“

Hertil kom i Stubberup 5 gårde og 3 øde wære (bolig, gård), i Lund 2 gårde, i Øllerup 1 gård, i Vallensved 17 gårde og 3 øde wære, på Lindholm 2 gårde, Morten Hansøns og Jes Perssøns, i Menstrup 2 gårde, Esbern Hemmingsøns og Lomans, Agerup, der lå øde, i Hyllinge 2 gårde, Niels Homans og Per Jensøns, i Høve Jens Saxesøns gård, Førslev lå øde, i Tostrup 3 gårde, Per Nielsons, Oluf Brons og Jes Thygesøns, og 1 øde wære, og endelig i Kvislemark en øde toft.

Til bekræftelse af, at Maribo kloster nu med fuld ret sad inde med dette gods „med al tilliggelse, abildgård, lægård og fægård“, overdrog

Simon og Jens Henriksøn til klostret „alle åbne breve, som vi har derpå, og binder vi os og vore brødre som deres rette lavværge at hjemle klostret noget af godset for vor hjemmels skyld, binder vi os at gøre klostret det, os vorder fundet til rette inden $\frac{1}{2}$ år. Item kender vi os af brødre og søstre i klostret at have oppebåret 1500 mark penge som 5 dele deraf; den sjette del skal Iven Henriksøn og Knud Nielsøn have på deres moders vegne, og de skal gøre brødre og søstre deres nøje derfor. Findes noget vor faders eller moders brev, at de har oppebåret noget af fornævnte 1500 mark, binder vi os til at igen give søstre og brødre det, som er oppebåret. Item skal brødre og søstre en tid hvert år begange vor fader og morbroder og alle vore forældre med vigilier og messer“.

Som ovenfor anført giver dette brev ikke så få oplysninger, — ikke blot om størrelsen af det samlede Kyse gods, men også om udstedernes slægtsforhold og adkomster.

Som nævnt må fru Karine af Kyse antages at være af slægten Due, i hvert fald var hendes arvinger af denne slægt — også arvingen til det gods, hun ejede i Skåne. Den 14. januar 1420 bevidnede tvende præster og 4 andre gode mænd, at ingen var nærmere til at arve det gods, som fru Karine af Kiuse, ejede, end fru Ingefred (eller Inger) af Fjerdeløf, hvilket gods var beliggende i Skåne, Gers herred. — Fru Inger Due, som først var gift med Erik Ged og efter dennes død med hr. Peder Kjørning, var datter af Niels Truidsen Due til Svendstrup og Ingefred Pedersdatter.

De nærmeste arvinger til Kyse gods var Niels Eriksøn Due — undertiden skrevet Jens Eriksøn — og hans 2 søstre, hvis navne ikke kendes. Faderen, der hed Erik Nielsøn, levede 1357.

Niels Eriksøn beseglede 1401 i Helsingborg kong Eriks stadfæstelse af dronning Margrethes testamente og levede endnu i 1421, da han var til stede på Sjællands landsting, men må antages at være død inden 1426.

Hans svoger, Henrik Pedersøn Prip, der 1387 nævnes som fuldmægtig for Jens Andersøn Brok på Nørre herreds ting, var 1395 gift med Catharina Markvardsdatter af slægten Vesteni. Efter hendes død blev han gift (senest 1402) med Niels Eriksøns søster. 1403 tilskødede han sammen med sin medsvoger Niels Dyre til Vedfuglebjerg og Niels Eriksøn Due gods i Skipperslev, Bjørnholt og Isgranatorp, som de havde arvet efter Peder Begere og fru Karine af Kyse, til Tage Lagesen Huitfeldt og hans slægt. Han var død 1426. Af hans 5 sønner var kun een, Peder Henriksøn Prip, af første ægteskab, de andre 4 af andet. Her var den

ældste Simon Henriksøn, som blev en kirkens mand; han var degn i København og senere kannik i Aarhus og Lund og døde 1439 i Bonn. Det var ham, der sammen med sin broder Jens Henriksøn i 1426 bevidnede deres faders og morbroders salg af Kyse, ved hvilken lejlighed de handlede på deres mindreårige brødre Erik og Niels Henriksøns vegne.

Niels Eriksøn Dues anden søster var først gift med Henrik Ivensøn Markmand til Harrested, med hvem hun havde en søn Iven Henriksøn Markmand, og derefter med hr. Niels Knudson Dyre til Vedfuglebjerg. Sønnen i dette ægteskab, Knud Nielsøn, nævnes sammen med sin halvbroder Iven Markmand til Harrested i Prip-sønnernes brev af 1426 på Kyse gods. Han havde 5 år tilforn beseglet et vidne af Sjællands landsting. Han var 1439 arving efter Niels Esbernson Bille, hvis datter Inger han var gift med. Han døde omkring 1460, og sønnen Niels Knudson døde kort tid efter, men Inger Bille levede til 1472. Hun skænkede 1459 2 gårde i Øllerup til Antonitterklostret i Præstø og 1471 en gård samme sted til St. Clare kloster i Roskilde samt gods i Hallelev til Antvorskov. De blev alle givet på det vilkår, at der skulle læses sjælmesse for hende, hendes mand og søn. Fra 1469 var hun indgivet i Antvorskov kloster.

— — —

I 1429 stadfæstes kong Eriks brev og Simon og Jens Henriksøns skøde på Kyse gods, der fra nu af synes helt at være kommet i klostrets besiddelse, og den 6. maj 1434 udsteder abbedisse og konfessor i Maribo kloster et brev, hvori de hilser alle, — „særdeles vore vornede og tjenere i Kiwsæ len“ — og kundgør, at „paven har taget vor orden og alle vore klosterpersoner og alle ting, dem tilhører, under sit værn og givet dem sådanne privilegier, at ingen skal beskatte, tvinge, forurette dem på person, rettighed og gods, ej røve fra dem penge eller gods eller noget andet, som i vægt, måde (mål), eller tal står så godt som 1 gylden til værd, under kirkens dom og pavens band, at I freder vore skove og ikke hugger, uden som eders åbne brev lyder“.

Dermed var altså Kyse gård og gods taget i værn af den almægtige katolske kirke, der var i stand til på een gang at tilsige sine undergivne fuld beskyttelse mod alle overgreb og at true dem med bandlysning, om de trådte klostrets ret for nær.

Det var dog ikke alt gods i Kyse, der var kommet til Maribo kloster; i hvert fald ejede Skovkloster ved Næstved en tid en gård i byen, muligvis skænket af Enevold Nielsøn, hvis „gaffuebreff po en gard i Kiuffse“

nævnes 1449. Dette gavebrev eksisterer ikke mere, så det kan ikke ses, om Enevold Nielsøn har skænket sin gård til Skovkloster eller til Maribo kloster, men i hvert fald foretoges der i 1464 magelæg mellem de to klostre, hvorved Maribo overlod Skovkloster en gård i Hyllinge, der gav 1½ pund korn, og en øde gård i Agerup, der gav ½ pund korn, „oc Mariebo fik igien een ödæ gard i Kyuse po II pund“.

I 1457 sendte klostret et bud til Christian den 1. med det åbne ejendomsbrev fra 1426, hvilket brev kongen dømmer ved magt at stande, således at klostrets ejendomsret til Kyse gods stadfæstedes, — „sålænge at ej nogen kommer for os med bedre bevisning“.

Fra klostrets side har man formentlig gjort sig umage for at samle alt gods i Kyse under samme hånd, og det ser ud til at være lykkedes i 1469. Dette år nævnes nemlig 3 små breve på gods i Kyse. — At klostret også på anden måde har søgt at øge og afrunde det gods, man havde i hænde, fremgår af et brev fra 1488. — Jacobi dag dette år mødte i Kyse — efter kong Hans' befaling — Jeip Mortensen, prior i Antvorskov, abbed Oluf i Skovkloster, Henrik Meinstrup, ridder, landsdommer i Sjælland og høvedsmand på Korsør, Hans Keldssøn, rigens kansler, Herman Rolof i Bråde — det senere Trolholm, nu Holsteinborg — og Evert Jeip-søn Halvegge, med fuldmagt i sagen på sin faders Jeip Halvegges vegne; de skulle undersøge, om „søstre og brødre i Maribo kloster og konvent kan fri deres oldengæld til deres tjenere, som de har til Kywse len, med de skove, de dertil har, eller flere mod de andre lodsejere, som skovlov har imod dem“.

Inden der blev foretaget videre i sagen, tilkaldte de seks synsmænd yderligere to dannemænd, nemlig hr. Jens Perssøn, kannik i Roskilde, og Jochum Daa, høvedsmand på Solte, og „for så ud i skoven og så de skove, som de til Kywse len har omkring Kywse liggende“. Resultatet af synsforretningen blev, at „forskrevne søstre og brødre må og kan fri deres oldengæld mod de andre lodsejere, som skovlov har imod dem, til deres tjenere på Kywse len“. Antallet af oldensvin ansattes til 400 og mere, såfremt skovene „til Kywse len holdes ved magt, herefter, som de nu er“.

Til Kyse len hørte på dette tidspunkt alle gårde i Kyse, Vallensved og Stubberup, 2 gårde i Lund, 1 i Øllerup, 4 i Tostrup, 1 i Menstrup, 1 i Høve og 1 i Hyllinge. — Foruden det nævnte mageskifte med Skovkloster i 1464 var endvidere den ene gård i Menstrup blevet magelagt med en gård i Tostrup.

I om ved 200 år lå Kyse gods til Maribo kloster; det kaldtes, som anført, i dette tidsrum et len og var sidestillet med de kongelige len.*) Som alt andet klostergoods kom det efter kirkefornyelsen 1536 i kronens eje, men var dog vedblivende lagt til Maribo klostres underhold.

Den 2. oktober 1559 udgik til „Peder Skriver, der råder for Kuse len til Maribo“, et tilhold om at forhandle med bønderne om hver at hjælpe kronen med et svin, hver efter sin formue. Når svinene havde været på skovene og var blevet fede, skulle de drives til „Kiøbnehavn“, og til rentemesteren skulle sendes „klare registre“ over, hvor mange svin, der fremsendtes ,og hvem der havde givet dem.

Dette tilhold, der udgik til alle lensmænd, begrundedes i frygt for mangel på fetalje det følgende forår, hvis det skulle blive nødvendigt at udruste orlogsskibene eller gøre andre udrustninger.

Det blev — sagt i forbigående — nødvendigt med disse udrustninger. I 1560 understøttede Frederik den 2. med tropper og skibe sin broder Magnus' forsøg på at få fodfæste og herredømme i Estland.

Kyse fik dog ikke lov til uantastet at ligge til Maribo. Det var et så velbeliggende og fortrinligt jordegods, at det naturligt måtte falde en og anden jordhungrende adelsmand i øjnene.

Den første, der fik kig på Kyse, var fru Margrethe Jens Rosengårds. I 1562 kom Henrik Nielsen Arenfeldt, landsdommer i Sjælland, til kongen og meddelte, at hans søster, fru Margrethe, begærede en by, kaldet Kyse, tilhørende Maribo kloster, til mageskifte for sit gods i fredejagten (kongens vildtbane) i Try herred. Fru Margrethes ønske fremkom imidlertid på kongens opfordring, og denne var da også halvt om halvt til sinds at afstå hende byen og at give klostret vederlag derfor. I den anledning udbad han sig fra kansleren Johan Friis forslag om nogle gøde mænd til at besigtige begge parters gods og anmodede ham dernæst om sammen med rentemesteren at overveje ,hvor kongen kunne gøre klostret fyldest; kongen ville så siden skrive til abbedissen derom.

I juni 1562 fik Peder Bille og Sten Rosensparre påbud om at syne begge parters gods, og 1. september fandt mageskiftet så sted. Fru Margrethe fik dog ikke Kyse, men i stedet vederlag i Fredsgård i Sneslev sogn, Ringsted herred, og tilliggende gods. — Dog klagede hun senere over, at hun ved mageskiftet havde fået 2 pund korn for lidt.

*) I et kvægskatteregister fra 1566 opføres alle gårdene i Kyse under Korsør len, også Kyse hovedgård, hvorom det dog hedder, at den „haffuer aff ariilds tiidt weret frij for schatt for fogdens uhag tiil Mareboo“. (Danske magazin 7. 2).

I 1592 nævnes atter det pergamentsbrev på Kyse gods, der blev udstedet, da Maribo kloster oprettedes, og kong Hans' brev om oldengæld på Kyse skove; desuden et dombrev på Kyse mark samt „en Christen Andersøn i Kjuse ventelig dom“.

I 1617 nævnes en dom om arven efter Niels Pedersen i Kyse. Sagen førtes for Herlufsholm birketing mellem afdødes broder, Jep Pedersen i Holløse, og Hans Duffrich, borger i Næstved, og rejstes af førstnævnte, der beskyldte Hans Duffrich for at ville forholde ham hans arvelod, mens denne til gengæld beskyldte Jep Pedersen for arvesvig. Da Hans Duffrich kunne føre vidner på, at Jep havde ført en del af broderens gods til Holløse, endnu mens „anden blaffret i halsen på Niels Pedersen“, gik dommen Jep Pedersen imod. Hans Duffrich havde det følgende år en sag mod Peder Hemmingsøn i Kyse, hvad kongen havde været opmærksom på, idet han nævnte Peder Hemmingsøn i et brev til lensmanden på Vordingborg, Palle Rosenkrantz.

Iøvrigt synes det, som om der i de sidste år, Kyse hørte til Maribo kloster, var en del stridigheder om markskel. I 1615 omtales nogle afsigter om Kyse overdrev og Maribo klosters gårde og skove.

På disse tider kastede også Frederik Parsberg til Harrested sine øjne på det for ham så bekvemt liggende Kyse gods. 1616 nævnes i et brev, at Frederik Parsberg havde opkrævet 13 oldinge, som skulle sværge markskel mellem Kyse og Harrested marker, og året efter nævnes atter de 13 oldinges gang samt et „ridemendtztough om marckeskiell och fang imellom Kiuffse och Harrested“.

Oldinggang foretoges for at skifte ret og skel og gik for sig på den måde, at adelsmænd udnævntes til med 13 oldinge — udvalgte ældre bønder — at syne og fastsætte grænse og skel.

I 1619 fremsatte Frederik Parsberg over for kongen ønske om at få et mageskifte i stand, således at han af Maribo klosters gods kunne få Kyses 14 gårde mod lige så godt gods i Halland. Han tilbød ydermere, såfremt mageskiftet måttet bevilges ham, at han ville udlægge Maribo kloster gods til en værdi af 1000 daler ud over vederlaget i det hallandske gods, tønde for tønde. I den anledning bad kongen lensmanden på Vordingborg, Palle Rosenkrantz, med det første udtrykkeligen og uden nogen udflugt erklære sig, om Kyse gods for belejlighedens skyld kunne undværes fra Maribo kloster, og om det af Frederik Parsberg begærede skifte kunne være uden skade for kronen og Maribo kloster.

Parsberg blev dog skuffet i sit håb om at kunne lægge dette for ham

så godt beliggende bøndergods til sin hovedgård. Hans tilbud blev ikke modtaget, og i 1621 bestemte kongen, at 4 gårde i Hammer, Bårse og Fakse herreder, som tidligere havde ligget under Antvorskov slot, fremtidigt skulle ligge under Vordingborg slot; til gengæld skulle der af Maribo klostergods i Kyse, som nu var lagt til Sorø kloster, henlægges så meget til Antvorskov slot, som de ovennævnte fire gårde kunne beløbe sig til. I den anledning fik lensmændene de pågældende steder, Ernst Normann og Palle Rosenkrantz, påbud om med det første at udlægge så meget af Kyse gods til Antvorskov slot og siden gøre Sorø skole udlæg derfor af gods i Vordingborg len, så skolen i alle måder kunne få vederlag for herlighed og indkomst.

Det skulle dog ikke blive herved. Et par måneder senere bestemte kongen, at „Kiuse len, der ligger belejligt for Antvorskov slot, og Vallensved ligger i sognet ved Kiuse gods og ikke for fællesskoves og anden lejligheds skyld kan skilles derfra, med mindre det skal forringes meget derved“, skulle lægges ind under Antvorskov slot, og Sorø kloster have udlæg derfor i godt og velbejligt gods i Ringsted, Holbæk, Vordingborg og Antvorskov len, og Frederik Reedtz og Palle Rosennkrantz fik ordre til at „besigtige, ligue og lægge godset“ og indsende besigtigelsen til kancelliet.

Trods disse bestemmelser blev Kyse gods aldrig lagt til Antvorskov slot, hvad grunden så kan have været; for den 30. november 1623 meddeltes fundatsen for Sorø akademi, og samme dag udstedte kongen et åbent brev, hvori han gjorde rede for det gods, han med rigens råds samtykke henlagde til akademiet til dets drift og til lønninger af de mange nyansatte professorer, hvortil der krævedes meget betydelige midler.

Ved denne lejlighed opgjordes den samlede godsmængde i Kyse len til i alt 59 gårde og 6 huse, der fordeles således: 1 gård i Kvislemark, 1 i Hyllinge, 4 i Tostrup, 2 i Agerup, 2 i Bisserup, 1 i Menstrup, 1 i Høve, 2 i Lund, 3 i Jenstrup, 3 gårde og 1 hus i Øllerup, 4 i Stubberup, 20 gårde og 2 huse i Vallensved og i Kyse by 15 gårde og 3 huse. På den tid svarede alle mænd i Kyse len årlig 1 tønne smør og 2½ mark 5 skilling i oksepenge.

I 1654 var der i Kyse 15 gårde og 4 huse, hvoraf 8 gårde og 2 huse den 1/5 1665 blev udlagt til professor Bjørn Sørensen, mens resten af byen, 7 gårde og 2 huse tillige med den gamle afgift af Kyse samme dag udlagdes professor Daniel Matras til underhold.

I de følgende år finder imidlertid en række store godsoverdragelser

sted. — Dels var kronen som følge af den ulykkelige svenskekrig 1657 —60 gerådet i stor gæld og måtte for at holde sig de værste kreditorer fra livet tilskøde dem jordegods som betaling, og dels fandt der ikke så få mageskifter sted, når kronen kunne se sin fordel derved.

Således blev der den 3. april 1672 udstedt et mageskiftebrev, hvorved hofapoteker Gregorius Fleischer af Sorø akademis jordegods i Kyse fik de 8 gårde og 2 huse, som var udlagt til Bjørn Sørensens underhold, endvidere 4 af de 7 gårde, som var tillagt Daniel Matras, samt 1 gård i Agerup. Dette gods havde et samlet hartkorn af 101 tdr. 3 skpr. 3 fdk., men godset, Fleischer udlagde, havde ikke helt samme hartkorn. Han kom derved i en skyld til akademiet, som udjævnedes derved, at han afstod sit gods med et fuldt års landgilde fra 1. maj 1671 til årsdagen 1672. — Afgiften af Kyse len blev den 17. august 1675 tilskødet Johan Bannermann, borger i København, som havde nogen fordring på kronen, dels som følge af, at hans vandmølle ved Vesterport ved fæstningsanlægget var blevet sat ud af virksomhed og i nogle år havde stået ubenyttet hen, hvorved han i en halv snes år ingen indtægt havde haft af møllen, dels af, at han havde skænket et positiv (orgel) til det kongelige kapel. Hans fordringer ansloges til 13.800 rigsdaler. Foruden den årlige afgift af Kyse len fik han tilskødet en del strøgods, mest øde, blandt andet nogle gårde i Vallensved, dog ikke så meget, at der blev dækning for hans fordringer. — Ikke destomindre måtte han nøjes med, hvad han fik.

Seks år i forvejen, den 5. marts 1669, havde kronen mageskiftet med Christian Vind til Nørreholm, som for en del gods i Tuse og Skippinge herreder fik jordegods i Vallensved sogn med et samlet hartkorn af 57 tdr. 2 fdk., deriblandt i Kyse 3 gårde og 2 huse. Først omtrent 2 måneder senere — den 28. april — blev disse 3 gårde, der tilsammen var på 28 tdr. hartkorn, ved mageskifte med Sorø akademis sprogmaster overdraget til kronen. Det endelige mageskifte med Christian Vind regnedes derefter fra 1. maj 1669.

Christian Vind var søn af den skånske adelsmand, admiral Jørgen Vind til Gundestrup, som i 1638 af Niels Lykke havde købt Harrested gård, og han og hans to brødre, Holger og Joachim Frederik, ejede i en årrække gården i fællesskab, men i 1674 fik den mest kendte af de tre, vicekansler og gehejmeråd Holger Vind, brødrenes andel tilskødet.

Hvad Frederik Parsberg havde stræbt forgæves efter, og hvad Christian Vind fik begyndt på, det lykkedes for Holger Vind: ved skyld-

sætningen i 1682, da opmålingen af Kyse bymark fandt sted, var byens 15 gårde alle i „proprietaire velbårne hr. canceler Holger Vinds“ besiddelse.

For at få skattegrundlaget i orden foretoges fra 1682 til 1688 opmåling og vurdering af al jord i Danmark. — Agerlandet deltes på øerne i 4 klasser: god eller middel rug- og bygjord, skarp og ringe jord, tjenlig til rug, byg, blandkorn eller boghvede, god havrejord og ond havrejord, og der beregnedes af disse 4 slags jord henholdsvis 2, 3, 4 og 6 tønder land pr. tønde hartkorn. Græslandet vurderedes efter det antal høveder, det kunne føde; til 1 tønde hartkorn beregnedes 16 høveders græsning, en eng, der gav 16 læs godt hø eller mosefoder, ansattes til 1 tønde hartkorn, og skovene sattes i hartkorn efter det antal svin, de kunne føde.

Da opmålingen af bymarkerne begyndte, havde af de 15 gårdmænd i Kyse Jeppe Nielsen 12 tdr. hartkorn, Niels Ibsen, Søfren Olsen, Hans Pedersen, Peder Laursen, Jørgen Hansen, Niels Christensen, Laurits Jensen, Mads Andersen, Erich Pedersen, Peder Christophersen, Hans Nielsen, Anders Jespersen og Laurs Olsen hver 8 og Anders Eggertsen „tilforn Anders Thøgersøns“ 3 tdr. hartkorn. Da skyldsætningen og matrikuleringen i 1688 var tilendebragt, var den største gård i byen, Jeppe Niensens, ansat til 10 tdr. 4 skpr., Anders Eggertsens til 1 td. 6 skpr. 1 alb. hartkorn, af de øvrige var 5 ansat til godt 7 og resten til omkring 6 tdr. hartkorn. Hertil kom så „skouf til Lundt bye“ 2 fdk. 2 alb., således at byens samlede hartkorn efter den nye matrikel udgjorde 99,08 tdr. mod 119 tdr. efter den gamle.

Byens 3 vange var Langebiermarchen, som i 1682 var bygvang, Tranebiersmarchen, som var rugvang, samt Hasehøismarchen, som det år var fælled.

Hver vang var delt i åse eller holme, som igen var delt i agre — ud fra den i og for sig rigtige tankegang, at den gode og dårlige jord skulle fordeles ligeligt mellem bymændene.

Langebjergmarken, der opmaales af landmåler Hans Lund, havde 17 åse, hvoraf Kragedams ager havde 69 agre, Vangeledsagre og Lille Giedediys ås hver 42, Suanereede åsen 26, Bagerbiersstochen 24 og Langebiers ås 15 agre. Af de øvrige kan nævnes Langestochs holmen, Lille ertteskifte, Toftebiers homper, 4 små homper og 3 små stykker, som ender ved Stubrup marcheskiel. Endelig kan nævnes, at marken blev anslået at kunne give 60 hølæs, og at den var delt i over 300 agre. — En gård i Kyse har bevaret mærknavnet Langebjerg.

Tranebjergmarken opmålt af landmåler Morten Eylerssøn og havde 30 åse, hvoraf Haufeskous homper havde 63 agre, Puebiere åsen 43, Lcirbechs holm 27, Toftekier 20, Kragedams holm 15 og Hømosse holmen 11 stycher. — Af de øvrige kan nævnes Lille Langåsen, Senchekiers åsen, Langageråsen, Buckevrå, Lille Rødås, Tyrekilde, Kierager, Tranebiere ås, de stycher neden for Tranebiere, Tiørnager, Hømose ås, Høemose ager, Heinet holmen og Hesterøds eng. I alt var Tranebjergmarken delt i 580 agre og gav 60 læs hø. Både Tranebjerg og Toftekær er bevaret som gårdsnavne i byen.

Hasehøismarken opmålt af landmålerne Jens Høeg og Harder Høeg og havde 546 agre fordelt på 29 åse, hvoraf Hasehøis ås havde 56 agre, Torstød ås 45, Dyssebere ås 36, Mølletofte ås 31, Brøstebanche ås 29 og Præsteholms ås 25 agre. Af de øvrige kan anføres Auflegårds ås, Hestehammers homper, Ebbe Waars høey, Peder Hammers brødås, Båse hollem, Roagre ås, Hyllenge ellehomper, Stangebechs ås, Bandtzhollems ås, Tørre hollem, en stompe tilhører Jep Nielsøn, Vangeledsagere, Jep Nielsøns leerholm, Touhuus åsen, Wåsaggere, Palle aggere, Hest Madtz hollem, Kragehollem, Lille Dysseberierig hollem samt 3 homper og 6 støcher. — Denne mark gav 75 hølæs.

I Kyse by ligger i vore dage Hashøjgård og på marken umiddelbart søndenfor rejser sig selve Hasehøj, bakkedraget, hvori den berygtede Kyse so havde sit tilhold.

De grelleste eksempler på, hvor indiviklet og upraktisk jordfordelingen dengang var, kan vel ikke hentes fra Kyse, men når det nævnes, at gårdmand Peder Christophersen i Langebjergmarken havde 29, i Tranebjergmarken 31 og i Hasehøjsmarken 37 agre eller 97 i alt, og at Peder Laursen havde henholdsvis 25, 32 og 35 agre, i alt 92, så vil nutidens bønder nu nok ryste på hovedet og foretrække den mere praktiske jordfordeling for den mere retfærdige. — En væsentlig ulempe ved landbrugssystemet dengang var, at alt skulle foregå i fællesskab. De 15 gårdmænd i Kyse havde alle sæde på bystævnet; her bestemte man, når der skulle pløjes, sås, høstes og køres ind, og den enkelte havde så kun at følge trop, — ikke mindst når høsten var inde, for på en bestemt dag opgav man ævred — brød hegnet om vangene ned og lod kvæget græsse på stubmarkerne.

Men et storslået syn må det have været, når byens mænd og karle med blinkende leer huggede ind på den modent bølgende rug, tæt fulgt af koner og piger.

Som det fra Arild var sæd, gik de Kyse bønder i flok og følge til arbejdet på byens jorder. — Kun et århundrede senere ændredes billedet helt — takket været udskiftningen, der gjorde ende på det gamle hævdevundne fællesskab.

Kyse bys marker udskiftedes 1788 ved landinspektør Niels Munch. 7 gårde forblev i byen, nemlig gl. Hans Pedersens, Hans Ebbesens, Hans Andersens, unge Hans Pedersens, Peder Hemmingsens, Anders Erichsens og Jørgen Jokumsens, 3 flyttedes ud på det tidligere overdrev — det var Nicholay Christensens, Lars Nicholaysens og Jens Larsens — og 3 flyttedes ud på marken syd for byen, det var Jochum Jørgensens, Lars Pedersens og Markus Andersens gårde. Desuden fik husmændene også en lod, 384,480 kvadratalen stor; den lå mellem Hans Ebbesens og Hans Andersens jorder og deltes i 7 lodder.

Allerede under forarbejderne til matriklen af 1844 var de ved udskiftningen opståede 20 lodder øget til 24 plus en fælles grusgrav, fælles lergrav og fælles vanding. Hartkornet ansattes ved denne lejlighed til omtrent 96 tdr. mod godt 99 tdr. efter den gamle matrikel, medens skovskylden uforandret ansattes til 2 fdk. 2 alb. Siden da er der foretaget yderligere en del mindre udstykninger. Således blev fra de 3 gårde i Kyse overdrev frasolgt jord til en række mindre brug, og fra den gård, som Lars Christoffersen nu ejer, blev der udstykket jord til 2 små brug, så at der i 1855 til Kyse hørte 12 gårde, 2 halvgårde, 8 huse med jord og 13 huse uden jord. I det siden da forløbne hundredår er disse tal dog ændret noget. De 3 gårde på Kyse mark er blevet til 4, idet der fra den gård, som Halfdan Hansen nu ejer, udstykkedes jord til en mindre gård, nu i Chr. Hansens eje, — og da Kyse skole var blevet oprettet, blev der købt jord til skolelod hos den daværende ejer af Mølagergård, og nogle år senere blev der fra denne gård udstykket jord til endnu et husmandssted.

Den sidste større udstykning har dog først fundet sted i de seneste år. — Både Harrested og Saltø var ved ejerskifte kommet på tyske hænder, men i modsætning til arvingen til Saltø, der flyttede til Danmark og senere blev dansk statsborger, forblev den nye ejer af Harrested i Tyskland, og ved krigsafslutningen 1945 blev hans ejendomme i Danmark konfiskeret af den danske stat. Det blev overdraget jordlovsudvalget at tilrettelægge og gennemføre udstykning af det inddragne gods, der foruden hovedgården omfattede en mindre gård i Hyllinge sogn og 2 gårde i Kyse. Fra den ene af disse blev der udstykket jord til 2 nye statshus-

mandsbrug, mens nogle husmænd i Kyse og en enkelt på Kyse mark fik tillægsjord fra den anden, hvorpå hovedparcellerne blev solgt til de tidligere forpagtere. Hermed var endelig den sidste rest af den 250 år gamle forbindelse mellem Kyse og Harrested forsvundet. Den havde dog allerede et århundrede tidligere ganske skiftet karakter, idet bønderne i Kyse i en årrække indtil 1851 havde Harrested i forpagtning.

Kyse mølle (1426 Kywsæ mølle) findes ikke mere, og det er ganske fejlagtigt, når den anføres i 4. udgave af Traps Danmark. Ganske vist lå der som anført på Traps sognekort en mølle ved vejen, der fra Kyse fører til Jenstrup, umiddelbart syd for Harrested å, men det var kun en såkaldt husmølle, og den blev tilmed solgt til nedrivning omkring 1910.

2. STUBBERUP

Om torpen veed man, at den er udrundet af en anden by (Anders Sunesøn), og som følge heraf blev torperne i regelen temmelig små byer, med mindre jord og færre gårde end adelderne. Stubberup danner ingen undtagelse fra denne regel. Her lå i 1426 — byens navn blev dengang skrevet Stubrop — da Kyse gods, hvortil byen fra gammel tid hørte, blev overdraget til Maribo kloster, 5 „bygte gårde“, som beboedes af Lasse, Jep Jensøn, Jes Persøn, Heming Matisson og Matis Jepsøn, samt 3 øde „Wære“, som kaldes Skemmingewæren, Alsingeswæren og en anden wære“. Dette gods lå nu i et par hundrede år til Maribo, men overgik i 1623 tillige med det øvrige gods i Kyse len til Sorø akademi. Det oprindelige antal bol var da skrumpet ind til 4 gårde, som den 1. maj 1665 blev udlagt til professor Peder Mogensens underhold. Den 19. maj 1669 overdrog „den danske præst på Sorø“ (ovennævnte Peder Mogensen) disse 4 gårde til kronen, som allerede den 5. marts samme år havde solgt dem til Christian Vind til Nørholm. Byens hartkorn var da anslået til 32 tdr., 8 tdr. til hver gård. Herved kom Stubberup, ligesom det var tilfældet med Kyse og Vallensved byer, ind under Harrested. Men i 1700'erne, da Carl Adolph v. Plessen blev ejer af det mest gods i Øster Flakkebjerg herred, deriblandt både Harrested og Gunderslevholm, blev Stubberup lagt ind under sidstnævnte gård, og her forblev den.

Ved skyldsætningen i 1682, da bymarken blev opmålt, var gårdene, der da alle var i Holger Vinds besiddelse, beboet af Anders Hansen og

Niels Mortensen samt af Hans Nielsen Brysting og Peder Nielsen Brysting, brødre til præsten i Fodby, Morten Nielsen Brysting.

Den 27. juni 1682 fandt opmålingen sted.

Bymarkens 3 vange var Kirchmarchen, som det år var rugvang, Kiusemarchen, som var bygvang, samt Heslemarchen, der var fællede.

Kirkemarken, der opmålt af Laurids Jacobsen Brun, havde 14 åse, nemlig Fuglsagere, 12 agre, Kirchesties agre, 8, Kirchebrøds agre, 8, Nådagerne, 11, Pielagerne, 8, Hesselskifteagere, 8, nogle agre mod Bagnegierdet, 12, („leersander, lidet muld, middelmådigt biugjord“), Toftagerne, 17 („leer og sand), Giydeaggere, 4, Kirchmarchsstycherne, 5, Eiesteds ås, 11, Steensandaggere, 8, Søeagger, 13, og Syelagerne med 4 agre. Hele Kirkemarken ansloges at kunne give 60 læs hø.

Kysemarken opmålt af Jens Jensen Brun og havde 21 åse, hvoraf de 5 først anførte, Gadeagerne, Pielagerne, Hestekieragre, Ellebechagre samt Bagagerne, karakteriseredes som „god muldet biugjord“. De øvrige var: 4 „støcher ved Bavnagrene, leer og sand med lidt muld, middelmådig biugjord“, 8 „støcher, som begynder på Bavnegierdet“, „noch nii støcher, som begynder på Søengene“, 4 lange „støcher“ og Brumslysseagere, endvidere Seyeagere, Kiuseholmen, Kielleragere og Bomosseagere, der alle bestod af „leer og muld blandet“ og betegnedes som god bygjord, Brumsrøye støcher („leer med lidet muld, meedelmådig biugjord“). Tyssemosse støcher, Heireholms agre, Toftagerne („ideel sandjord, sået med aur — havre — i 12 år, huiler siden i 9“), Kraghombs støcher og Kalmeved støcher, der begge såedes i 2 år og hvilte i 6, samt Kraghombsagere („god muldet biugjord“). Denne mark kunne give 70 læs hø.

Heslemarken opmålt af landmåler Lucas Paludan og havde 18 åse: Bankebierigs ås, „stycherne neden Bankebierig“, „nogle stycher under Bankebierig“, „nogle stycher, som løber på Brendeng“ og Lille Katendestycher, der alle betegnedes som „arjord“ — havrejord —, Præstekiers agre, Bådagerne og nogle „stycher udi skofuen“, der bestod af ler og muld og regnedes for god bygjord, — endvidere Senchemose agre og Fugledyesagerne („leer med lidet muld blandet, middelmådigt biugjord“) samt nogle „stycher udi Hans Niells sandeng“. Tordensagere og nogle „stycher ved vestre siden af Langagere“. Heslemarken ansloges at kunne give 60 hølæs.

Enkelte af de gamle marknavne i Stubberup er bevaret i Hesselgård og Hestekærgård.

Byens hartkorn ansattes noget lavere end efter den foregående matri-

kel — 1664 — 28,28 tdr. mod 32, hvortil kom skoven, der vurderedes til 6 tdr. Hartkornet fordeltes således: Hans Brysting 7 tdr. 4 skpr. 2 fdk. 2 alb., Peder Brysting 7 — 5 — 2 — 1, Niels Mortensen 7 — 0 — 0 — 1 — og Anders Hansen 6 — 7 — 3 — 2. De dyrkede jorder udgjorde 88,9 tdr. land.

Udskiftningen fandt sted i tiden omkring 1800 og voldte formentlig ikke større vanskeligheder, idet bymarken i første omgang deltes mellem de 4 gårde således, at gårdene alle forblev i byen. Udskiftningen var altså stjerneformet. Ved år 1831 var der i den nordligste del af bymarken taget jord til 2 husmandssteder, matr. nr. 2 b og c, og i 1855 hørte til byen 4 gårde, 2 huse med jord og 2 huse uden jord. Hartkornet var da ansat til 27 tdr. 7 skpr. $\frac{3}{4}$ alb., mens skovskylden ansattes til 6 skpr. På det tidspunkt var Gunderslevholm endnu eneste lodsejer i Stubberup, og selv i vor tid er enkelte mindre landbrug og huse fæstegods under Gunderslevholm. Gårdene er dog forlængst blevet selvejendom.

3. LUND

De ældste efterretninger om ejendomsforholdene i Lund skriver sig fra 1259, da ærkebispem Jacob Erlandsen indstiftede sjælemesser for sig selv og sin slægt og for afholdelsen af disse skænkede jordegods i Lund til St. Clare kloster i Roskilde, hvilket gods han ved mageskifte havde erhvervet fra hr. Esbern Vognsen.

I Vallø-brevene nævnes fra Bo Falks tid — midten af det 14. århundrede — „en gord i Lund i Flackeberigs herret, skylder iiij pund korn mett andre små redsle“, og 1416 fulgte ved Kyse gods overdragelse til Maribo kloster 2 gårde i „Lyndh“, som beboedes af Oluf Regnersøn og Per Smed, og som fra da af vedvarende lå til Maribo kloster.

Kronen havde også en gård i Lund, men den blev den 23. januar 1509 sammen med en del andet gods solgt til den senere så bekendte Torben Oxe. Gården beboedes da af Per Nielsen og måtte årlig svare en halv tønde smør.

Godt og vel et halvt hundrede år senere — den 10. april 1566 — mageskiftede fru Anne Rosenkrantz til Clausholm jordegods med Frederik den 2., der for sin part bl. a. fik en gård i Lund.

Maribos klostres 2 gårde blev 1623 overdraget Sorø akademi, der formentlig må være kommet i besiddelse af endnu en gård i byen, idet der

i matriklen af 1664 oplyses, at Sorø ejede 3 af byens 5 gårde; de 2 andre tilhørte magister Enevold i Roskilde og dr. Witzleben på Sorø. Sidstnævnte fik den 1. maj 1665 udlagt 2 gårde til underhold, men disse blev den 3. april 1672 tilskødet generalkrigskommissær Otto Pogwisch til Saltø. Den tredje gård var den 30. august 1667 blevet tilskødet „ærkebiskop“ dr. Hans Svane.

Ved skyldsætningen 1682 tilhørte 2 gårde, Jørgen Andersens, der lå øde, og Peder Ingvorsens, sekretær Tausen, 1 gård, Peder Smeds, der var øde, tilhørte magister Eskild Laursen i Roskilde pro officio, mens de 2 sidste gårde, Laurs Madsens og Jens Pedersens, samt en lille oldenskov på 2 fdk. 2 alb. var ryttergods. Byen havde efter gammel ansættelse 37 tdr. hartkorn, men efter matriklen af af 1688 kun 33,66 tdr.; den dyrkede jord androg da 131,7 tdr. land.

Byens 3 vange hed Lillevangen, Kierchemarchen og Østermarchen.

Lillevangen, der opmålt af Jens Jensen, var ved opmålingen rugvang og havde i alt 15 åse, hvoraf Ofuer Vaals havde 30 agre, agrene i „Båren“ 4, Lellevangsager, 10, Fiællestenten, 9, Leeråsen, 13, Krogagre, 18, Krogen, 8, Viibeskalds åsen, 16, Sandagerne, 9, Deinemosseagerne, 8, Våningsås, 8, nogle støcher i Søekrogen, 9, Steen hombs støcher 11, og Syelagerne, der havde 9 agre. Hertil kom „It vænge til Lund, som var ind heignet fra offuerdrifften, och huiler huer 3die år tilligemed rugmarchen“. — Den meste jord i dette vænge vurderedes af landmåleren som „ringe arr jord og middelmådig biugjord“. — Lillevangen kunne, når den lå til fælled, give 44 hølæs.

Kirkemarken, der var bygvang, opmålt af Laurids Jacobsen Brun og havde følgende 10 åse: Toftagerne, der havde 28 agre, bestod af „sort muld og ler, god bygjord“. Kiusebroes agere, 18, „ler, sand og muldblandet“, Ofuerleeds agere, 21, „god ar jord“, Leeråsen, 13, Bårekildehødens agere, 13, „ringe ar jord“, Nørrebierigs agere, 29, nogle stycher udi Hemminghafue, 12, „røed leer og sand, boghvede og ar jord, sået 7 år, huiler 2“, Rørmoseåsen, 10, „ar jord, sået 2 år, huiler 6“, Hesteåsen, 15, „god ar jord“, og nogle stycher udi Toftengen. Desuden havde Jens Pedersen 7 agre ved vandingen, delt op i 3 stykker, og Laurs Madsen et vænge, „kaldis Kattvænget“, som opmålt i 14 stykker. — I denne mark kunne der „græssis 44 hølæs.

Østermarken, som opmålt af Lucas Paludan, var fælled og havde 13 åse: Lille Toftagrenerne havde 26 agre, Ollegrafs agere 23, nogle stycher under Nørrebierigs holm 11, Kregelengen 7, Bredetoften 32, nogle

stycker for vestre ende af Bredetoft 3, nogle stycker udi Groches eng 4, nogle stycker under Søebierig 10, Søebierigs ås 38, Landeveisholmen 35, Stolpleends ås 11, nogle stycker neden for landeveien 9, og Svinevrå, der havde 21 agre. Der kunne i denne vang høstes 55 læs hø. Endvidere oplyses ,at „Lund hafuer ofuerdrift tilfælles med Stubberup“.

Den mindste af gårdene, den magister Eskild Laursen i 1682 nød indtægterne af, lå endnu 20 år senere øde hen. Den 11. november 1702 blev der udstedt skøde til Hans Bøfche til Førsløvgård, der var stats-, justits-, kammer- og kommerceråd, og som ved offentlig auktion havde købt noget af kronens strøgods ,deriblandt i Vallensved sogn Lund by 1 øde gårds jorder af et hartkorn på 4 tdr. 7 skpr. 1 fdk. 1 alb. (à 30 rdl. 1 mk. tønden) for i alt 148 rdl. 31 sk. rede penge. Disse jorder måtte Hans Bøfche nyde med de begunstigelser, som forordningen af 11. december 1688 bevilgede ved afhændelse af øde gods. Desuden fik han frihed med skatter indtil 1. maj 1704.

De to ryttergårde i Lund blev den 14. april 1721 tilskødet kancelliråd von der Maase på Gunderslevholm. Gårdene — det var nr. 4 og 5 efter matriklen af 1688 — havde et samlet hartkorn af 15 tdr. 1 skp. 3 fdk. 2 alb., heraf 2 fdk. 2 alb. skov, og solgtes for 1051 rdl. 51 sk.

Nogle år senere, da Carl Adolph v. Plessen var kommet i besiddelse af både Saltø, Harrested, Førslø og Gunderslevholm, blev alle gårdene i Lund lagt ind under Gunderlevsholms godskontor, og her forblev de, indtil selvejet havde afløst fæstet, i hvert fald for gårdenes vedkommende; nogle af byens husmænd var endnu langt op i tiden fæstere.

I 1777 havde byen 5 gårde og 2 huse; ved år 1831 var gården matr. nr. 5 udflyttet, det samme gjaldt husstedet matr. nr. 8, og byens hartkorn, der efter matriklen af 1688 var beregnet til 33 tdr. 5 skpr. 2 alb., var da blevet ansat til 35 tdr. 3 skpr. 1 fdk. 2 $\frac{3}{4}$ alb., altså noget højere end forhen.

I 1855 var der i Lund 5 gårde, 3 huse med jord og 3 huse uden jord.

Ved vejen mellem Lund og Vallensved lå forhen Lund mølle. Den hvide bygning med de vældige vinger — møllens vindfang var 32 alen — var stærkt medvirkende til at præge egnens udseende. Den blev bygget 1861 af gårdejer Mads Rasmussen, som selv drev møllen til 1870. Dette år bortforpagtede han den til Niels Pedersen, som senere selv overtog møllen og drev den til 1875. — Derefter købtes møllen af møller A. C. Madsen, som i 1924 overdrog møllen til sin søn, Aage Madsen, f. 1899, som blev den sidste møller i Lund. Nu er møllegården på andre

hænder, og møllen er forlængst blevet nedrevet. Tiden og udviklingen har jo ikke været gunstig for vejrmøllerne, men deres forsvinden har, her så vel som andre steder, medført, at landskabet i nogen grad har skiftet karakter — eller dog mistet et væsentligt træk.

4. VALLENSVED

Denne by er sognets største og har som kirkeby været midtpunktet for sognets åndelige liv i århundreder. Dens navn er af alle sognets byer det hyppigst forekommende, omend det langt fra altid staves ens. For tidsrummet 1200—1555 kan følgende navneformer anføres: Walungswit, Walingswet, Wolingsved, Vallinxweth og Wallingswid.

Om ejendomsforholdene i byen kan anføres, at ærkebisp Jacob Erlandsen i 1259 skænkede gods i Vallensved „med en mølle sammesteds“ til St. Clare kloster i Roskilde. Godset havde ærkebisp ved mageskifte erhvervet sig fra hr. Esbern Vognsen, der til gengæld havde fået en del af hans arvegods.

Denne Esbern Vognsen, som altså er den ældst kendte jordbesidder i Vallensved sogn, var af stormandsætten Gallen og nævnes 1257, 1260 og 1268; desuden nedstammede hans far på mødrene side fra Skjalm Hvide, hvis datter Cecilie, gift med Peder Thorstensøn af Pedersborg, havde en datter Ingerd, som først var gift med en svensk stormand, Ulf, og efter dennes død med en mand, der hed Vagn. Af deres børn var biskop Skjalm i Aarhus den mest kendte, datteren Margaretha blev mor til Esbern Vognsens far Vogn Gallen. Hendes mands navn kendes derimod ikke, men han var dog vel en Gallen, da deres søn bærer dette navn.

Esbern Vognsen var først gift med Margaretha, en søster til Jacob Erlandsen. De var altså begge højættede og betydelige mænd og havde som gode frænder mageskiftet deres arvede gods.

Der går nu det meste af et århundrede, inden der meldes om nye gods-overdragelser i byen. En sådan fandt sted i 1355, da hr. Peder Beger, herren til Kyse, „bekom gods af hr. Peder Ludvigsøn i Vallensved“. Dette gods blev formentlig lagt til Kyse gods og var således mellem de 17 gårde i Vallensved, som i 1426 endeligt tilskødedes Maribo kloster:

„Item i Volingwed XVII gordhe bygdhe, som nu bor udi Per Hæninghsøn, Hæming Powelsøn, Swenn Kiwse, Jepe Kiwse, Jon Oleffsøn, Jens Olefsøn, Per Oleffsøn, Per Knudhsøn, Oleff Hwidh, Oleff Jepsøn,

Niels Jensøn, Jens Nielsøn, Jens Hæminghsøn, Per Nielsøn, Ingwer Hamær, Per Jensøn og Jep Iworsøn. Item III øde wære, som kaldes Æebes wære, Drockens wære og Niels Nidens wære“. Hele Vallensved by var hermed i Maribo klostres besiddelse, og i dette forhold ændredes der i et par hundrede år intet. Efter reformationen var kongen endda særdeles omhyggelig for at bevare for klostret, hvad det med rette ejede. Således fik Christoffer Valkendorf, Sten Brahe, Mogens Gjøe og andre gode mænd i 1591 befaling til at undersøge trætten mellem Herlufsholm skole på den ene side og Maribo kloster med flere lodsejere på den anden side, om en „markskelsgang, som oldinge i Flackeberigs herred havde gjort mellem Herlufsholms skoles fang og Øllerup, Vallensved og Fodbygaard“. Da de var tiltagne på klostrets vegne, pålagdes det dem alvorligt at påse, at klostrets tjenerne (fæstebønder) ikke kom til at lide nogen uret.

I 1623 overgik 20 gårde og 2 huse i Vallensved by fra Maribo kloster til Sorø akademi. Den 1. maj 1665 blev 10 gårde og 1 hus udlagt professor Hieronimus Weitzius til underhold og 10 gårde og 2 huse til professor Sebastian Laurenberg. Dette forhold ændredes dog nogle få år efter. Den 25. marts 1673 udstedtes mageskiftebrev, hvorved Hans Mules arvinger af professor Weitzius' part fik tilskødet 4 gårde og 1 hus og af professor Laurenbergs part 5 gårde og 2 huse samt part i en anden gård. Dette gods havde tilsammen et hartkorn af 57 tdr. 3 skpr. I stedet fik kronen en del gods på Fur, som var udlagt til ryttergårde. Da dette gods havde større hartkorn, blev der udbetalt Hans Mules arvinger 2 års rente af værdien af gårdene i Vallensved, hvorved der opnåedes balance. Med en hartkornsværdi af 50 rdl. td. havde godset i Vallensved en værdi af 2868 $\frac{3}{4}$ rdl.

Halvandet år senere, den 19. september 1674, fik destillatør Niels Holst tilskødet 2 af professor Weitzius' gårde samt part i landgilden af en af professor Laurenbergs gårde, — som vederlag for sin virksomhed i kongens laboratorier, og den 17. august 1675 fik Johan Bannermann skøde på de resterende 4 gårde, som var udlagt til Weitzius, og af Laurenbergs gods 4 gårde samt part i 1 gård.

Ikke ret længe efter skiftede en del af dette gods på ny ejer. Således var den kendte jurist generalprokurør Peder Scavenius blevet ejer af nogle gårde i byen, idet kronen den 26. april 1676 af Scavenius fik 3 gårde i Vallensved med et samlet hartkorn af 23 tdr. 4 skpr., hvorfra dog gik part i en gård i Næsby på Ourø. Både Hans Mules arvinger,

Niels Holst og Johan Bannermann afhændede ret hurtigt deres gods i Vallensved. Ved skyldsætningen i 1682 var da også ejendomsforholdene undergået en fuldstændig forandring. 15 gårde, der beboedes af Hans Søfrensen, Peder Mortensen, Jens Nielsen, Christian Jensen, Ole Simonson, Hans Rasmussen, Christen Nielsen, Hans Jensen, Jens Holst, Christen Danielsen, Ib Christensen, Anders Brysting, Iffver Rasmussen, Ebbe Sørensen og Staffen Ibsen, var nu kommet Holger Vind til Harrested i hænde, 2 gårde, Oluf Jensens og Rasmus Jørgensens, tilhørte Christen Eggertsøn i Hollænderby, og 3 gårde, som beboedes af Jørgen Skræder, Anders Nielsen og Anders Madsen, var udlagt til magister Eskild Laurson i Roskilde.

Hertil kom degnejorden, som sognedegnen Oluf Rasmussen nød indtægterne af, og præstegården, som beboedes af „hrr. Matthis“ (Matthias Martin), og hvis jordtilliggende var ikke så lidt større end bøndergårdenes. Desuden var der i byen 3 „gode husse, som ligger til Harrestedgaard, men hafer slet ingen jord uden en ganske liden kálhaufge“.

Om opmålingerne af byens jorder oplyser en af landmålerne, Elias Henricksen, følgende:

„Dend 29. jumi anno 1682 er begyndt at malle udi Vallendized by, som hafuer 3nde wange: Møllekilde eller rougwangen, Nørebierg eller biugwangen og Lervangen“.

Møllekildevangen, som altså var rugvang, havde 28 åse. Heraf havde Hylagre 64 agre, Møllekilde ås 28, Brønnebjerg ås 56, Degnehelle ås 45, Turne agre 19, Møllebiergs ås 27, Krogagere 9, Lille Esped ås 7, Østerbierg ås 48, Nørmarchs agere 29, en lille ås 10, Espeagere 38, Hosefoed agere 6, Mølnestens agere 29, Pfundsnau 18, „Den ås, kaldis wed Foedbye schiel“ 61, Sulebanche ås 72, Tjørneaggere 10, Dauremarchsholm 113, Jungekilde ås 15, Åggere 20, Mabierig 43, Horsefold aggere 25, Horsefolds ås 15, Storeå aggere 39, Veynefillerne 27 og Heenholm 15 agre. — Ved engtakseringen ansattes høhøsten i Møllekildevangen til 220 læs. Opmålingen foretoges foruden af Elias Hendricksen af Hans Benzen, Andreas Winther og Thomas Jensen.

Sidstnævnte to landmålere forstod også opmålingerne af Nørrebjergsvangen, der havde 19 åse. Heraf havde Tofteager 62 agre, Nørberig ås 37, Nørebierig hoffued 27, Skouffledtz ås 22, Skemme ås 34, Eggemose ås 39, Stoderholms ås 19, Horsås 24, Hungersholms ås 44, Nyewangs aggere 103, Fellis ås 15, Peblingager 28, Fællidsåsen 60, Biugshøy 34,

Lundstøcher 9, Koebechs aggere 26, Tjørningshøy 11 og Brydegrafs ås 40 agre. Ved engtakseringen ansloges høhøsten at være 160 læs.

Lervangen — „Valendtzued byes tredie mark, som var fælled“ — blev opmålt af Hans Benzen og Elias Hendricksen og havde 27 åse. Heraf havde Lousagere, „som løber synder-nord“, 17 agre, Nørebiergsås 36, Rousagere 7, Scharnekiers agere 27, Lundsskifter 25, Ollebechsås 48, Siunekrachs agere 67, Lundschiifte agere 7, Hestemands agere 32, Hvenehave agere 23, Barnestenz agere 28, Langkerz agere 26, Mertejords agere 35, Nogle humper 20, Gadagre 12, Christen Niels' toft 11, Leragre 13, Hauemads loderne 12, Kroagere 20, Høuestenås 59, Kattehaue ås 21, Maglebiergs ås 35, Lerager ås 73, Suansagere ås 77 og Maglemose ås 47 agre. — Denne mark kunne som fælled give 180 hølæs.

Som eksempel på det upraktiske ved jordfordelingen kan jeg nævne, at sognepresten Mathias Martin havde sin jord fordelt på ikke mindre end 45 forskellige steder. Så havde Oluf Degn det alligevel nemmere; hans lod lå på eet sted, nemlig i Hylageråsen i Møllekildevangen, men den havde også kun et hartkorn af 1 skp. 2 fdk.

Da opmålingerne var bragt til ende, og hartkornsansættelsen havde fundet sted, viste det sig, at hartkornet her som alle andre steder var noget mindre end efter matriklen af 1664. Vallensved bys jorder, som forhen havde været ansat til 160 tdr. hartkorn, blev nu vurderet til 125,75 tdr., fordelt på 21 gårde med tilsammen 125,56 tdr. og 1 hus med 0,19 tdr. hartkorn (degnelodden). Det dyrkede areal udgjorde på det tidspunkt 475,3 tdr. land.

I de 6 år, som var gået, siden opmålingerne begyndte, var der ikke sket større ændringer i gårdenes fordeling mellem lodsejerne. De første 15 gårde var stadig i sal. Holger Vinds, d. v. s. hans enke fru Margrethe Gjedde eje, hvorimod Oluf Jensen og Rasmus Jørgensen nu kaldes „kongl. mayestæts bønder“. Christian Eggertson i Hollænderby havde formentlig kun oppebåret indtægterne af disse gårde. De sidste 3 gårde, som magister Eskild Laursen i Roskilde havde nydt indtægterne af, nævnes nu som kannikegods. De var den 1. august 1688 sammen med en del andet gods ved mageskifte blevet udlagt til lektoratet i Roskilde.

I 1721 ændredes dog ejendomsforholdene derhen, at hele Vallensved by kom til at høre under Harrested gods. Den 20. januar dette år fik Ove Vind, generalmajor til fods, tilskødet gårdene matr. nr. 16—20, som hans broder kammerherre Vilhelm Carl Vind havde købt af det ryttergods, som var udlagt til regimentsdistrikterne. De fem gårde, hvor-

af nr. 17 var delt lige mellem nr. 18 og 20, havde et samlet hartkorn af 31 tdr. 6 skpr. 1 fdk. 1 alb. og solgtes for 62 rdl. tønden.

Siden blev dog enkelte gårde nedlagt; i 1770 var der således 17 gårde og 7 huse i byen, og i 1831, da hele byen endnu hørte under Harrested, var der foruden præstegården, der havde et hartkorn af 12 tdr. 2 fdk. 1 alb., 11 gårde med hver 9 tdr. 3 skpr. 2 fdk. 1 11/12 alb. hartkorn, 4 boelssteder med 2 tdr. 2 fdk. 1 7/12 alb., 1 hus med 3 skpr. 1 fd. 2 7/12 alb. samt degnelodden 1 skp. 2 fdk. og skolelodden 5 skpr. 2 fdk. 2 alb. De øvrige lodder, 16 i alt, hørte under herregårdens hartkorn og lå syd for byen i Maglebjerg („Skåren“). De 4 boelssteder, 1 hus og 1 gård udgjorde det nuværende Lille Vallensved. Der fandt dog i de kommende år yderligere nogle ændringer sted i fordelingen af yens jorder, idet der i 1855 foruden de 12 gårde, præstegården iberegnet, og 4 boelssteder var 19 huse med jord og 4 huse uden jord.

Efter den i 1831 gældende matrikel havde byen et hartkorn af 113 tdr. 3 skpr. 3 fdk. 2 alb. (det privilegerede hartkorn ikke medregnet), men efter den nye matrikel ansattes byens hartkorn til 99 tdr. 6 skpr. 2 fdk. 2½ alb.

— — —

I dag er Vallensved en ret anelig og særdeles velholdt landsby med fortove langs landevejen. Dens vartegn, kirken, løfter sine hvide gavle over det lave land og ses i det ganske sogn og videre ud, men den store smukke vejmølle, som skal have inspireret visse skildringer i Karl Gjellerups roman „Møllen“, findes nu ikke mere. Den nedbrændte i 1931 og blev samme år genopført som motormølle, der arbejdede med en 20—24 hk. dieselmotor. Den oprindelige vejmølle opførtes 1874, og der blev samtidig oprettet et bageri, som stadig er i drift. 1880—1926 ejedes Vallensved mølle af V. Frederiksen, der døde 1932, og fra 1926 af sønnen Thorvald Frederiksen, som ved siden af mølleriet og bageriet drev præstegårdsjorden som han i en årrække havde forpagtet. Nu er dog både møllen og bageriet på andre hænder.

I litteraturen omtales Vallensved hyppigt i Ingvor Bondesens historiske fortælling „Kongsbrydens fostersøn“ og en sjælden gang i Thorild Gravlunds bondehistoriske roman „Espen“.

* * *

5. ØLLERUP

Denne by, der ligger østligst i sognet, hører rimeligvis til de ældste torper i Danmark. Det er dog umuligt at sige noget afgørende om tidspunktet for dens opståen, som formodentlig skyldes den mand, hvis navn engang i en mørk fortid knyttedes til stedet. Ole hed han og var nok en af de mere velstående bønder i Vallensved. Han var vel kommet i trang for jord, og nu tog han den, hvor han på hæderlig vis kunne komme i besiddelse af den, drog ud i vildmarken, der lå som en stængende mur om adelbyens lave våninger og dyrkede agre, ryddede skov og tømrede boder, så folkene kunne bjerge sig i ondt vejr og tæt mørke. — Fra først af drev han vel rydningsjorden fra sin gård inde i Vallensved, men efterhånden, som han tog mere jord ind, og folkene for ofte skulle køre den lange vej ud og hjem, ansatte han en bryde (forvalter) til at røgte torpen, eller den gik i arv til en søn og forvandlede langsomt til en ny lille landsby: Oles torp blev til Ollerup eller Øllerup.

Den ældste kendte jordbesidder i Øllerup var Esbern Vognsen, der levede i midten af det 13. århundrede. Han solgte imidlertid godset til sin svoger Jacob Erlandsen, ærkebisp i Lund, som i 1259 skænkede det til St. Clare kloster i Roskilde.

Hvor længe godset lå til klostret, kan vanskeligt siges, men rimeligvis er det blevet mageskiftet for gods, som lå mere bekvemt for klostersøstrenes forvaltere og fogeder, og det har nok kun drejet sig om en enkelt gård, kan hænde den samme, som omkring 1400 lå til Kyse gods, og som nævnes i Simon og Jens Prips stadfæstelse af deres faders og morbroders overdragelse af Kyse gård og gods til dronning Margrethe. Gården beboedes på den tid af Hemming Olufsen, som altså fra da af hørte til Maribo klostres tjenere.

Tid efter anden blev hele Øllerup klosterods. Også Skovkloster ejede gennem et århundrede eller mere en gård i denne by. Hvornår den kom i Skovklostres eje, kan ikke ses. Mens Jeip var abbed — det var i midten af det 15. århundrede — var gården forpagtet bort til en mand af slægten Griis, rimeligvis den samme, som sad inde med Skovklostres gård i Rejnstrup, og som i et tingsvidne kaldes „Gamle Griis i Reienstorp“. — Senere bortfæstedes gården til forskellige bønder for en landgilde af 1 pund byg og 4 skpr. havre i tiende. Der blev dog ikke altid betalt fuldt ud, således måtte i 1478 fæsteren Jens Kæmpe yde arbejde for klostret til en værdi af 1 skilling grot. Klostret havde i tidsrummet 1467—81, 2 år

fraregnet, en samlet indtægt af denne gård på 10 pd. og 11 skpr. byg, 1 pd. rug, 28 tdr. havre og 1 skilling grot. — Fra denne tid nævnes i en af Skovklosters retssager Oluf Ingvarson og Hemming Olsøn i Øllerup.

Ved reformationen kom gården i Øllerup tillige med det øvrige klostergods i kronens eje og blev den 20. april 1561 mageskiftet til Roskilde domkapitel.

De øvrige 3 gårde i byen ejede fru Inger, Niels Billes datter, som var enke efter Knud Nielsen Dyre til Fuglebjerg. 1459 nævnes imidlertid et genbrev af St. Antoni kloster i Præstø i anledning af, at fru Inger Bille havde skænket 2 gårde i Øllerup til klostret. Til overdragelsen var der, i hvert fald for den ene gårds vedkommende, knyttet den betingelse, at klostret til evige tider hver uge skulle holde „to sjungne messer“ for hendes sjæl. Skete det ikke, skulle gården falde tilbage til hende og hendes arvinger uden hensyn til, hvad forsømmelsens årsag var.

Præstø St. Antoni kloster var en aflægger af antonitterklostret i Maarkær i Angel og blev oprettet på et tidspunkt, da forfaldet så småt sporedes blandt kirkens og klostrenes mænd. I det kapitel lod munkene i Præstø intet tilbage at ønske. Det kunne være, hvad det var, at klostrets administration var umådelig slet og fattigdommen mærkbar, men at gå så vidt som til at sælge ejendomme, hvortil der var knyttet visse vilkår, der umuliggjorde salg, — det tør nok siges at være et stift stykke. Når så dertil føjes, at salget var kommet i stand ved løgn og bedrag og på foranledning af Joachim Rønnov, der sad på Sjællands bispestol, ja, så vil man have fået et indtryk af, hvor sløjt det kunne stå til med moralen og kristeligheden hos kirkens mænd og tjenere i de tider.

I sommeren 1535 kom 4 af brødrene fra Præstø kloster, nemlig Peder Clausen, Morten Jensen, Anders Andersen og Laurits Pedersen, på deres tiggervandring til Roskilde, hvor de indfandt sig hos bispem. Her udstedte de den 29. juli et dokument, hvori de bevidnede, at det var dem bekendt, at prior Rasmus Lauritsen med deres og de øvrige brødres samtykke til Joachim Rønnov havde solgt 2 gårde i Øllerup, 1 gård i Vindinge og en ejendom i København, og at klostret havde fået fuld værdi for alt det solgte. 12 dage senere udstedte bispem et brev, hvori han i noget svævende vendinger lovede, at han nok skulle vise sig erkendtlig for den gode vilje, de 4 brødre havde vist ham med hensyn til det gods, han havde købt af prior Rasmus Lauridsen, når han først fik gårdene i sin besiddelse. — Det ser altså ud til, at Rønnov har skaffet sig købebrev på godset for så ringe et vederlag som et ubestemt løfte.

Året efter lod kongen de katolske bisper fængsle, og Joachim Rønnov måtte blive i fængslet til sin død. Måske er da hans besynderlige godskøb gået i glemmebogen, så at klostret beholdt godset i hvert fald for en tid.

Imidlertid foreligger der fra ca. 1540 et anonymt udateret klageskrift, fuldt af beskyldninger mod Rønnov. Han anklages for på ulovlig måde at have villet tilegne sig Præstø klostres gods ved at tvinge Laurids Klejn til at skrive brevet, der bevidnede godsets overdragelse til bispen. Hr. Laurids kunne ikke huske, om brevet alene lød på noget gods i Øllerup eller på alt klostrets gods, men han vidste, at biskoppen aldrig havde betalt noget for godset, og at brevet ikke var forsynet med priorens eller konventets segl og derfor var ugyldigt.

Dette brev menes skrevet af Anders Bille til Søholm. Han havde formentlig fået nys om sagen gennem Laurids Klejn, som ikke var nogen anden end den Laurids Pedersen, som sammen med 3 andre bevidnede, Joakim Rønnovs godskøb, men som nu ville hævne sig, fordi han ikke af bispen havde fået tilstrækkeligt vederlag for sin villighed. Anders Bille har rimeligvis villet benytte lejligheden til at fiske i rørt vande og har kunnet gøre det uden risiko, da jo den før så mægtige bisp sad bag lås og slå.

Nogle år senere, i 1545, lod Anders Bille for borgmesteren, præsten og 3 rådmænd og „dannemænd flere“ læse et „købebrev på en gård udi Sjælland, liggende i Øllerup udi Vallensved sogn og i Flakkebjerg herred, og som Erik Ibsen påboede, og som giver 3 pd. korn og 3 skilling grot, som fornævnte Anders Bille havde købt af hr. Rasmus Lauridsen, som da var prior og forstander her udi Præstø kloster og af menige konvent samme sted.“ — Anders Bille spurgte så, om der var nogen tilstede, som vidste noget herom. Blandt de dannemænd, som nu „fremginge“, var Laurids Klejn og Anders Andersen samt borgmesteren og byfogeden. De bevidnede, at hr. Rasmus havde solgt denne gård til Anders Bille, og at klostret på det tidspunkt var „ved sin fulde magt, så at præsterne derinde både læste og sang og holdt alle deres messer, som de mange år tilforn gjort havde“.

Senest 1536 købte altså Anders Bille af klostret den ene af de 2 gårde i Øllerup, som Joachim Rønnov året i forvejen havde købt, men først 1545 kom han med sit købebrev for at få det stadfæstet på tinge, og da trådte igen 2 af de tjenstvillige præstemænd frem og vidnede, at gården var både købt og betalt. — Om det denne gang var med rette eller ikke, får

stå hen. Men der synes i hvert fald ikke at være gjort indsigelse mod Anders Billes ret til denne gård.

Klostrets anden gård i Øllerup gav imidlertid anledning til proces, som først fandt sin afslutning på kongens retterting ved dom af 4. april 1547.

Striden stod mellem Ejler Rønnov, der var Joachim Rønnovs broder og arving, og Inger Billes arvinger, hvoraf en enkelt, hr. Markvard Tide-
mand, nævnes.

Rønnov påstod, at gården, som „Severin Jepsen utibor, måtte tilfalde ham, da hans broder havde købt den, mens klosteret havde myndighed til at sælge den. Markvard Tidemand derimod gjorde gældende, at selv om klosteret havde solgt gården, hvilket dog ikke var bevist, da Rønnov ved et uheld havde fået et forkert skøde med, så måtte en sådan handel være ugyldig, da klosteret ikke kunne have ret til at afhænde gården, når den var behæftet med en forpligtelse, der måtte regnes for en indskrænkning i ejendomsretten.

Denne betragtning fik medhold; gården blev tildømt Markvard Tide-
mand og hans medarvinger. — Det hedder således i dommen:

„Da efter tiltale, gensvar og sagens lejlighed sagde vi der for rette, at efterdi fornævnte gård i Øllerup er givet til fornævnte kloster med slig vilkår, som samme genbrev indeholder, og fornævnte klostres for-
stander haver derover solgt og afhændet samme gård imod samme vilkår, førend vor ordinans udgik, at slig messe og tjeneste ikke holdes skulle, da er det gjort med uret, og fornævnt skøde derfor ingen magt at have, men fornævnte gård i Øllerup med al sin rette tilliggelse, bør igen at komme til fornævnte Markvard Tidemand og hans medarvinger, fru Inger Billesdatters arvinger, efter fornævnte genbrevs lydelse.“

Den tredje gård, Inger Bille ejede i Øllerup, skænkede hun den 12. marts 1471 i et af sine sidste leveår til St. Clare kloster i Roskilde. Gavebrevet skal her gengives i sin helhed, da det formodentlig er omtrent ligelydende med det, hvormed hun overdrog de 2 andre gårde til Præstø kloster:

„Ingerd Billesdotter, Kund Nielsens efterleverske af Fuglebjerg: jeg skøder til jomfruer, inden Claare kloster er i Roskilde, en min gård i Øllerup i Flakkebergs herred (Niels Hansens, 2 pd. korn, 1 pd. rug og 1 pd. byg og 3 skilling grot) med sådant vilkår, at alle jomfruer i fornævnte kloster skal selv opbære renten deraf og ingen andre hverken foged eller forstander. Og skal de holde en evig tjeneste derfor, som er

hver uge om lørdagen efter messen Gaude Maria sjungen og om søndagen efter messen Gaude Maria sjungen med et versiculo derefter, som er Ave Maria, og collecta dertil, min sjæl til salighed, min husbondes sjæl, min søns hr. Niels Knudsøns, hans husfrues fru Karinæ, Niels Billes og fru Elses, min faders og moders og flere mine børns og forældres og alle kristne sjæle til lise. Og skal de sjunge den samme sang Vorherres opfarelsedag og aften, Guds legemsdag og aften, Johannes Døbers dag og aften, Michels dag og aften, Allehelgens dag og aften og alle Vorfrues dage og aftener, juledag, nytårsdag, helligtrekongers dag og aftener. Afvindes fornævnte gods dem, tilbinder jeg mig så godt gods at vederlægge og så vel belejligt inden et halvt års dag derefter. Holdes fornævnte tjeneste, skal der tilskikkes 4 dannemænd, 2 på min side og 2 på klostrets side, at de flyer det så, at fornævnte gudstjeneste holdes, såfremt som fornævnte gods skal blive til forskrevne kloster. Og vil nogen af fornævnte klosters forstandere tage det til sig under sin værn uden de fattige jomfruvers villie, skal mine arvinger fuldmagt have og tage det gods igen og lægge det en anden sted og fly det så, at forskrevne gudstjeneste holdes“.

Da Christian den 3. med sin kirkeordinans havde sat en stopper for messer og anden slig tjeneste og derpå inddraget alt kloster- og kirkegods, kom også Inger Billes gård i kronens eje, og i 1579 fik kronen yderligere 1 gård i Øllerup, som den tillige med andet sjællandsk gods havde fået i hænde ved mageskifte med Erik Vestenie til Søbygård.

Disse 2 gårde og en del sjællandsk gods mere blev i 1589 efter abbedissen frøken Sophia Gyldenstjernes begæring udlagt Maribo kloster til mageskifte for gods i Jylland, som kongen dels havde tilskiftet Henrik Holck og landsdommer Mourids Stygge og dels lagt under Skanderborg slot. — Dermed lå altså 3 gårde i Øllerup til Maribo.

I 1607 ønskede Niels Skade i Næstved, „vor mand og tjener“, at få kronens gård „Skovmølle“ i Vester Egesborg sogn i Vordingborg len i forlening for sin og sin hustrus livstid. Til gengæld ville han tilskøde kronen sin gård i Øllerup.

I den anledning fik Henrik Lykke ordre til at undersøge „Skovmølles“ lejlighed, og hvordan det forholdt sig med dens beliggenhed, om den lå belejligt til Vordingborg slot med hensyn til daglig ægt og arbejde eller lå i kongens vildtbane, så Niels Skade ikke kunne få den i forlening, eller om den uden skade kunne gives ham på livstid.

På samme tid fik Ebbe Munk tilhold om at undersøge forholdene ved

den gård i Øllerup, som Niels Skade havde tilbudt kronen, først og fremmest hvad adkomst Niels Skade havde på gården, og om den var af hans hustru Regitze Eriksdatter Grubbes gods eller af hans eget.

Disse undersøgelser faldt øjensynlig ikke ud til Niels Skades fordel; — i hvert fald fik han ikke „Skovmølle“ i forlening. — Noget fint papir var samme Niels Skade vist for resten ikke. Han hørte til adelslægten Skade — i det 17. århundrede kaldt „de spradende skader“ — og var som nævnt gift med Regitze Grubbe; hun sagsøgte ham 1625 for vold og utroskab, og samme år blev han sagsøgt af nogle bønder for en gård i Vallund.

I 1623 overgik Maribo klostres 3 gårde samt 1 hus i Øllerup til Sorø akademi. 1654 nævnes af akademiets gods kun de 3 gårde, som den 1. maj 1665 udlagdes til professor Justus Cortnummius' underhold. 1667 fik kontrafejerembedet på akademiet ved mageskifte med Roskilde bispegård „i Øllerup 1 sted“. Den ene af akademiets gårde blev 1672 tilskødet generalkrigskommissær Otto Pogwisch til Saltø, de 2 andre blev 1674 sammen med en 4. gård tilskødet destillator Niels Holst. Den 5. gård i byen var selvejergård.

Ved opmålingerne i 1682 til den ny matrikel nævnes imidlertid hverken Otto Pogwisch eller Niels Holst. De 2 gårde, Mads Hansens og Gregers Hansens, tilhørte Christen Eggertsen, Hollænderby, Ander Pedersen boede i sekretær Tausens og Hans Olsen i hr. Holger Vinds gård, mens den sidste gård var præsten hr. Laurids Christensens enke Mette Gabrielsdatter „hendis eyendomb“.

6 år senere var imidlertid Christen Eggertsens 2 gårde blevet tildømt kongen, så kronen nu igen havde gods i Øllerup. Men disse to gårde, matr. nr. 1 og 2, med et hartkorn af 10 tdr. 4 skpr. 2 fdk. 2 alb. solgtes 1721 til Chr. von der Maase for 455 rdl. 8 sk. Desuden solgtes et hus for 30 rdl. Både det og gårdene var udlagt regimentsdistrikterne til rytter-gods.

Efter matriklen af 1688 havde byens 5 gårde et hartkorn af 37,06 tdr. Af deres tilliggende var 167,9 tdr. land under plov.

Af byens 3 vange var Landeveigsvangen rugvang. Den var delt i 26 åse med et noget forskelligt antal agre. Hoygaards agre havde 29, Smeedemoseholm 20, Saand Povls agger 12 og Grønnebjergs holm 3 agre. Af de øvrige åse kan nævnes Tofte agre, Hønscholms ager, Byebierigs holm, Maren Skreeders holm, Laandeveways holm, Riis støcherne, Laange Kroegs ås, Landeveways homp, Grønnebieerigs homp, Heengebroes holm, Sand

aggeren, Lille Riisholm og Lille Smeedemosholm. Marken kunne give 66 hølæs.

Den anden vang, Kirchemarken, var byvang og var delt i 18 åse, hvoraf Hylagre havde 47 agre, Kulsbiere 33, Lundsager 16 og Sandager 13 agre. — Denne mark gav 60 hølæs.

Attebjergsvang eller Kattebjergsvang var, da opmålingen fandt sted, fælled og havde 13 åse. Heraf havde Tiuerås 10, Toften 24, Holmen 21, Bystebroec holmen 23, Kafuebjerg 65, Liunghasser 22, Bassebergs ås 64, Hyldeholmen 14, Dryde ås 18, Attebjergshomper 21, Kringelholm 11, Lercheås 20 og nogle homper, „ligger synden for Kringelbjerg“, 33 agre. — Her kunne høstes 50 hølæs.

Ligesom Lund og Stubberup blev også Øllerup by lagt til Gunderslevholm gods, hvortil den hørte i mere end halvandet århundrede. I 1777 havde byen 5 gårde og 5 huse. Jorden udskiftedes stjerneformet, og senere blev der fra de 5 gårde, som oprindelig hørte til byen, udstykket jord til husmandsbrug; — i 1831 var byens jord således delt i 10 lodder. Også for Øllerups vedkommende ansattes hartkornet lavere efter den nye matrikel end efter den gamle — ifølge beregningsprotokollen til 35,55 tdr. mod tidligere 37,06.

6. SALTØBY

Mens de øvrige af sognets byer i højere eller mindre grad har været knyttet til Kyse gods, har Saltøby fra gammel tid væsentlig haft tilknytning til herregården Saltø. — Det kan vel være vanskeligt at sige, om det er byen eller gården, der er ældst, men sandsynligheden taler dog for, at byen er opstået før gården og rimeligvis har givet denne navn.

Af navneformer kan anføres Solthe (1306), Solte (1455—1509) og Salthæ (1528). Allerede 1351 forekommer dog formerne Solt slot, Solt mølle og Solt by.

De første efterretninger om ejendomsforholdene i Saltøby har vi fra 1306. Dette år mageskiftede Skovkloster med hr. Asger Jensen Skalder, der for 4½ ørtug skattejord i Spjellerup fik 2 bol jord i Saltøby. Det var rimeligvis alt, hvad klostret nogensinde havde ejet i denne by.

1351 solgte hr. Jacob Flebs børn til hr. Nicolaus af Jura alt deres gods, deriblandt Solt slot, Solt mølle og et boels jord i Solt by.

1494 onsdag næst efter St. Anne dag udstedtes et vidne, at Peder Mo-

gensen, kongens skriver og kannik i København, på Jørgen Markmands vegne til Peder Boszen på hr. Eskild Gøyes vegne afhændede „en hovedgård i Solteby“. Der synes dog her at foreligge en misforståelse. Dels har der såvidt vides aldrig ligget nogen hovedgård i Saltøby, og dels var Saltø slot på den tid et kirkeligt len, som den ene herremand ikke kunne sælge til den anden. Måske har det da blot drejet sig om en bondegård i Saltøby.

Da Peder Reedtz til Hørbygaard den 24. oktober 1601 af kronen fik skøde på gods i Merløse herred, gav han til gengæld sit og sin hustru Karen Rostrups arvegods, deriblandt 1 gård i Solte by. Samme dag fik lensmanden Ebbe Munk på Antvorskov pålæg om at lægge dette gods ind under Antvorskov slot, lade det indskrive i slottets jordebog, oppebære dette års landgilde af bønderne og derefter gøre kongen regnskab for den visse og uvisse indkomst af godset.

I 1619 mageskiftede Tage Thott til Egede med kronen, som for gods i Baarse herred fik gods på Møn og i Saltøby part i 1 gård ved Solte slot, hvilket gods blev lagt ind under Stege len, med undtagelse af gården i Saltøby, som lensmanden over korsør, Antvorskov og Sæbygaards len, Ebbe Munk, den 16. december samme år fik påbud om at lægge ind under Antvorskov slot, indskrive den i jordebogen og årlig gøre regnskab for den visse og uvisse indtægt deraf.

1623 meddelte Ernst Norman, lensmand på Antvorskov og Sæbygaard, kongen en fortegnelse over de bønder i de 2 len, som var fri for postægter, men som i stedet måtte lønne „tuenne smedesuene på slottid“. Her nævnes også bonden på en gård i Saltøby.

De 2 gårde, som 1601 og 1619 var blevet lagt til Antvorskov len, forblev der dog kun i få år. I 1630 bevilgede nemlig Christian den 4. Niels Trolle til Trolholm (Holsteinborg) en by kaldet Skafterup til magelæg for en anden by kaldet Sønderød (ved Aamosen). Men nu indfandt sig hos kongen Frederik Reedtz til Tygestrup og oplyste, at hans moder, fru Karen Rostrup, på livstid var blevet forlenet med 6 gårde i Skafterup og derfor nu androg om, at der måtte gøres hende udlæg for disse gårde. Da Sønderød lå for langt fra Solte slot, så hun ikke kunne bruge byens bønder til at drive slottets avl med, anmodede hun om at få noget gods i Menstrup og Saltøby „for Solte slots port“, hvilket gods ikke lå belejligt for Antvorskov gods, hvad Sønderød derimod gjorde. Fru Karen Rostrups andragende blev bevilget. Den 9. april 1631 fik hun påbud om at lægge de 4 gårde i Menstrup og de 2 i Saltøby ind under

Solte, som de herefter skulle følge, så længe hun havde dette slot i forlening. Da afgiften af disse 6 gårde beløb sig til 13 tønder korn mere end de bortskiftede, skulle hun årlig modtage disse 13 tdr. korn og siden gøre regnskab for dem i rentekammeret.

Den 24. april 1643 mageskiftede kronen med Jørgen Vind til Gundestrup og fik blandt meget andet gods også 1 gård og 1 hus i Saltøby, og da kronen den 27. marts 1646 overdrog Saltø slot til grev Valdemar Christian, Christian den 4.s og Kirstine Munks søn, fulgte der med godset „i Solteby 8 gårde og 1 mølle kaldet Høesløes eller Hølløse mølle“. Valdemar Christian solgte godset til Korfits Ulfeldt, som den 26. december 1661 nødsagedes til at afstå Saltø hovedgård med bygninger og bøndergods, deraf i Saltøby 7 gårde, hvoraf den ene tillige svarede af 1 gårds jord, sammelskat af bymændene og 4 gadehuse. I skødet nævnes hovedgården fejlagtigt som hørende til Vallensved sogn; 1668 nævnes den dog atter i Karrebæk sogn.

I matriklen af 1664 nævnes i Saltøby 7 gårde og 3 gadehuse, som alle hørte til Saltø, men da generalkrigskommissær Otto Pogwisch den 16. januar 1668 fik skøde på Saltø hovedgård, nævnes i skødets fortegnelse over bøndergodset 6 gårde i Saltøby samt „et sted, som tillige svarer af en jord, der har ligget til en gård, fælleslandgilde, 1 gadehus og 2 gadehusmænd, som gøre een dags arbejde om ugen“.

Ifølge Christian den 5.s matrikel var der i 1688 10 gårde i Saltøby. Heraf stod 7 under justits- og kancelliråd samt assessor i højesteret Vilhelm Mules opsyn på hans fætters generalfiskal og assessor i danske cancelli Jørgen Landorphs vegne. Det var gårdene matr. nr. 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, der da beboedes af Jens Nielsen, Thomas Laursen, Laurits Jensen, Iver Jensen, Laurids Andersen, Jep Laursen og Christen Deign. De øvrige 3 gårde var kongens og beboedes af Christoffer Pedersen, Anders Møller (denne gård lå dog øde) og Oluf Pedersen. Byens gamle hartkorn var 84 tdr. 3 skpr. 3 fdk. 11½ alb. Efter den nye matrikel havde de 10 gårde 63,24 tdr. hartkorn; det dyrkede areal omfattede 270,6 tdr. land.

Byens 3 vange hed Kirchmarchen, Bavnevangen og Mellemvangen. De blev alle opmaalt af landmåler Daniel Pedersen.

Kirkemarken var 1682 rugmark og havde 17 åse, hvoraf kan nævnes Kulegårdsbiereg med 20 agre, Kirchetofterne med 21, Haufagre med 40, Gamle Bolidtzbanche med 32, Schieltås med 50, Stranåsen med 18, Gamle Bolidtzkrog med 1, Hyldestumperne med 7, Liureholmen med 10,

Kircheprys agere med 12 og Schidenstubholmen med 11 agre. Denne mark gav 80 læs hø.

Bavnevangen, der var bygvang, havde 24 åse. Heraf havde Egetofte 25 agre, Bøgyestump agre 25, Holtsbiers ås 25, På Holtsbierit 29, Bag Gallehomper 22, Vest for Gallehomper 12, Søeholm 8, Store Søeholm 8, Søeagre 11, Tyreholm 10, Slottestien 27, Bagneås 23, Schielstump 11, Egemoseager 13 og Turetofte, der havde 9 agre. Efter engtakseringen gav denne mark 100 læs hø.

Mellemvangen, der var fælled, havde 29 åse, hvoraf følgende kan anføres: Inden Vangeleedit, der havde 9 agre, Lillebechs holm 7, Langebechs holm 10, Breede støcher 7, Nyholmene 14, Møllegårdsbeerg 15, Dillagere 21, Leerbergs agere 20, Brede Leerbergs agere 24, Båsse holm 10, Vibeholm 3, Schialdagre 22, Bodskovsbroe agere 5, Fielssbeerg ås 51, Ploujerrens homper 12, Hecchenfeldts agre 10 og Støvverbanchen, der havde 19 agre. Der kunne i denne vang høstes 100 læs hø.

Den 2. marts 1689 fik kongen ved mageskifte med generalfiskal Jørgen Landorph en del jordegods, som den 1. april og 1. september 1688 var blevet inddelt til rytterhold. Den overvejende part af det sjællandske gods lå i Flakkebjerg herred, deriblandt 7 gårde i Saltøby, netop de 7 gårde, som Villum Mule i henhold til matriklen af 1688 havde opsyn med. Han var da også vidne ved mageskiftet.

De for Saltø så velbeliggende bøndergårde i Saltøby var altså under de idelige ejerskifter frakommet denne gård, der kun synes at have haft et ret begrænset tilliggende af bøndergods, da Knud Thott 1693 afhændede den til Mathias Numsen, oberst ved et af nationalregimenterne til hest på Sjælland. Denne fik den 28. september 1695 — efter indstilling af overkommissionen over ryttergodset — skøde på 2 øde gårde i Saltøby, matr. nr. 6 og 8, med et samlet hartkorn af 13 tdr. 1 skp. 1 alb. à 10 rdl. pr. td., for i alt 131 rdl. 34 sk. Kronen fik som betaling 1 gård i Sønderbjergerne samt 40 rdl. 90 sk. og forbeholdt sig jagten i vildtbanen. 1721 fik von der Maase på Gunderslevholm skøde på 8 gårde i Saltøby, som alle var udlagt til ryttergods. Det drejede sig om gårdenes matr. nr. 1—5, 7, 9 og 10. Gården nr. 1 brugtes under nr. 2 og 3, og nr. 9 brugtes under nr. 4, 5 og 7. Desuden kom et hus i v. d. Maases eje. Det samlede hartkorn var 50 tdr. 2 fdk. 2 alb., der solgtes for 1252 rdl. 8 sk.

Da Carl Adolph v. Plessen i de kommende år overtog både Saltø og Gunderslevholm, blev gårdene i Saltøby lagt ind under Saltø gods, som

derved blev eneste lodsejer i byen. I 1770 var Saltøbys 10 gårde, 2 huse og 1 vand- og vejrmølle alle under Saltø.

Endnu ved 1831 var byens 10 bønder fæstere under Saltø. Hartkornet var da ifølge forarbejderne til den nye matrikel ansat til 58 tdr. 6 skpr. 1 fdk. 1 alb. I de nærmest efterfølgende år formindskedes antallet af jordbrugere i byen meget. Der var således i 1855 7 gårde, 1 hus med jord og 5 huse uden jord samt Saltø vejrmølle.

Den første mølle i Saltøby var en vandmølle, drevet af de dengang stærkere strømmende vandløb, og senest opført af oberst Numsen på Saltø. Allerede 1770 nævnes den som „vand- og veirmølle“, og i 1850'erne lod Saltø gods den såkaldte hollandske vindmølle opføre. I 1927 blev mølleriet nedlagt.

Som brugere af Saltø mølle nævnes i det 16. århundredes begyndelse Laurids Hansen, hvis trolovede hustru Marie Sigvardsdatter dør 22 år 5 måneder gammel.

Senere nævnes Niels Trægård, ca. 1740, og mølleren Lars Jonæson i Saltøby.

1771 nævnes Jonas Larsen, formentlig en søn af Lars Jonæson.

Christian Schrøder havde møllen i fæste 1787, og det var vel en broder til ham, Hartvig Schrøder, som var møller i 1801, og hvis brodersøn, Adam Diderich Schrøder, boede i møllen og i folketællingslisten angives at være møllersvend og landeværnsmand.

I 1834 var møllen fæstet bort til en sønderjyde Christen Hansen, født ca. 1787 i Lysabild. Hans kone, Caroline Petrine Hansen, var født i Karrebæk ca. 1800. Foruden at være møller anføres det, at Christen Hansen var „krigs-søerullesecretair“. Der synes trods en temmelig stor børneflokk at have været velstand til huse i Saltø mølle. Foruden en lærerinde til børnene havde mølleren i 1834 12 tjenestefolk, og i 1845 var der foruden 4 voksne børn og lærerinden 6 tjenestefolk. 5 år senere var endda den 61-årige lærerinde ophørt at fungere, men boede i møllen som pensionist. En af døtrene, Caroline, var på det tidspunkt gift med møllersvenden Christen Nielsen. Den næst yngste søn, Georg Ludvig Schøler Hansen, gjorde på den tid krigstjeneste og synes under sit ophold i Sønderjylland at have fundet en livledsagerinde. I 1855 havde han ikke bare overtaget møllen efter sin fader, men var også blevet gift. Hans hustru var Caroline Randrup, der var født ca. 1823 i Broager sogn. Hos sig i møllen havde han desuden sin moder og broderen Jens Peter.

Få år efter var Caroline Randrup enke og sad alene med 4 børn, 3 søn-

ner og 1 datter. I 1860 boede svogeren Jens Peter Hansen endnu i møllen; desuden havde hendes broder Hans Frederik Randrup, der egentlig var styrmand, taget fast bopæl i Saltø mølle, og han tog sig i en årrække af gårdens og møllens drift, indtil søsterens børn var voksne nok til at påtage sig dette hverv. 1880 var således sønnen Georg Randrup Hansen mølle- og gårdbestyrer, mens det i 1890 var broderen Christen, der drev møllen. Han var forøvrigt på det tidspunkt gift. Hans hustru var Gerda Helene Marie Melchior, der var født i Faaborg. De havde en søn Georg.

I året 1900 afløstes Christen Randrup Hansen som forpagter i Saltø mølle af Peter Simonsen, der drev den til 1907, da Valdemar Jens Henrik Larsen overtog driften af møllegården, som han gennem en lang årrække var forpagter af. Larsen, der er barnefødt i Vallensved, var den sidste egentlige møller i Saltø mølle, idet mølleriet, som nævnt, blev nedlagt i 1927.

7. JENSTRUP

I kraft af sin beliggenhed indtager Jenstrup en særstilling blandt sognets byer. En undersøgelse af ejendomsforholdene vil derfor komme til at gælde byen som helhed og ikke kun den del, som har hørt og hører til Vallensved sogn, — tilmed da der ofte ikke oplyses noget om, hvilket sogn de forskellige gårde lå i.

Fra midten af det 14. århundrede nævnes 3 breve, „lydendis, at her Boo Falck haffuer pantet Menstrop og Jenstorp“. — Det var denne Bo Falk, der i 1340 var særdeles virksom for at få Valdemar Atterdag til konge i Danmark og til sine dages ende hans håndgangne mand. Han var forøvrigt en af landets store jorddrotter og ejede blandt andet herregården Vallø i Bjæverskov herred.

1351 solgte hr. Jacob Flebs børn til hr. Nicolaus af Jura alt deres gods — Saltø med tilliggende — „rørendes og urørendes“, deriblandt „itt bols jord i Jenstorp“. — Denne gård nævnes endnu i 1387 som hørende til Saltø, som på det tidspunkt var i kronens besiddelse.

4 gårde i Jenstrup tilhørte fra tiden omkring 1455 Skovkloster. Der vides intet bestemt om, hvornår de kom i klostrets besiddelse, men formodentlig havde de hørt under Vallensved kirke og kom nu til klostret sammen med denne. De nævnes ikke særskilt i klostrets regnskaber, men det har vel haft sin årsag deri, at landgilden af gårdene er blevet indbetalt samtidig med de øvrige indtægter af Vallensved kirke. Disse 4

gårde har åbenbart udgjort den del af Jenstrup, som lå i Vallensved sogn. — Forøvrigt synes byens deling mellem 2 sogne undertiden at have medført visse praktiske vanskeligheder.

Egentlig skulle klostrets 4 tjenere — d. e. fæstebønder — yde deres korntiende til Vallensved kirke, men de havde — uvist af hvilken grund — fået påbud om at betale tiende til præsten i Marvede-Hyllinge, „udi een mands tid“ — altså i een bestemt præsts funktionstid. Da imidlertid denne rent foreløbige ordning truede med at blive stedsevarende, indgav de 4 Jenstrup-bønder på Skovklosters foranledning til bispem en klage over, at de „yde deres korntiende til Hyllinge kirke og ikke til Vallensved kirke, som dennem burde at annamme deres sacramenta og redsler“. — 1498 kom sagen for Flakkebjerg herredsting. Et tingsvidne fastslog, at det kun havde været een bestemt præst i Marvede-Hyllinge, som skulle nyde korntidende af Jenstrup, og herredstinget afsagde i henhold hertil som sin kendelse, „at al den jord, som 4 klostrets tjenere i Jenstrup bruge, hun ligger inden Vallensved kirkes sogneskel, og er ingen fælles- eller blandingsjord af Vallensved sogn inde udi Hyllinge“.

Med herredstingets kendelse synes forholdet at have været klaret for disse 4 gårdes vedkommende. Derimod ser det ud til, at man et lille århundrede senere har prøvet at pille lidt ved de øvrige gårdes tilhørsforhold til Hyllinge. Kongens åbne brev af 8. marts 1579 slog imidlertid fast, at 4 gårde i Jenstrup, Flakkebjerg herred, til evig tid skulle søge til Hyllinge kirke og holde den for deres rette sognekirke, en afgørelse, som synes at være truffet på grundlag af en erklæring fra Tønne Parsberg til Harrested, der havde jus patronatus til Hyllinge kirke. Han erklærede nemlig, at disse 4 gårde havde ydet både hans fader, ham selv og præsten til Hyllinge kirke deres tiende, „uagtet de ligge i et andet sogn“. Formodentlig var det dog de til Hyllinge sogn hørende gårde, der var tale om. I hvert fald synes Flakkebjerg herredstings kendelse af 1498 at have været uomstødelig.

Den 23. januar 1409 skødede kong Hans til Torbern Oxe, „vor hofsinde“, part i en del sjællandsk gods, hvoriblandt nævnes 1 gård i Jenstrup, som var beboet af Oluf Aagesen, og som svarede 2 pd. byg, 1 pd. rug, 1 bolgalt, 1 gås og 2 høns.

1573 mageskiftede Erik Ottesen Rosenkrantz til Arreskov med kronen, der blandt andet fik 2 gårde i Jenstrup. Disse gårde og een til blev ved åbent brev af 19. juli 1589 sammen med en del andet gods udlagt Maribo kloster til mageskifte i stedet for gods i Grese sogn i Nørvangs herred —

på abbedissen jomfru Sophie Gyldenstjernes begæring. Disse 3 gårde overgik i 1623 til Sorø akademi.

I 1632 begærede fru Lisbeth Bille til Førslev, Sivert Becks enke, 4 gårde i Sneslev og 1 i Højbjerg, alle i Antvorskov len, til mageskifte for 2 gårde i Kvislemark og 2 i Jenstrup. Mageskiftet fandt dog først sted den 22. juli 1634, og den 12. september blev de 2 gårde lagt ind under Antvorskov. Disse gårde lå begge i Hyllinge sogn og blev 9 år senere sammen med 2 andre gårde i byen — af dem, som hørte under Saltø len — solgt til Harresteds ejer, Jørgen Vind til Gundestrup. Der var på dette tidspunkt 9 gårde i Jenstrup, 4 under Harrested, 3 under Sorø og 2 under Saltø; de 2 sidste blev dog senere solgt fra Saltø og tilskødet Harrested, som ifølge matriklen af 1664 havde 6 gårde i Jenstrup, 4 i Hyllinge og 2 i Vallensved sogn. Sorø akademis 3 gårde, hvoraf de 2 lå i Vallensved sogn, blev den 1. maj 1665 udlagt professor Justus Cortnummius til underhold, men allerede den 3. april 1672 blev de 2 gårde afhændet til generalkrigskommissær Otto Pogwisch til Saltø, mens den 3. gård, som jo lå i Hyllinge sogn, den 19. september 1674 sammen med en del andet jordegods i Antvorskov amt blev overdraget til destillerer Niels Holst, hvis fordringer på kronen dermed var ude af verden. Han afhændede imidlertid ret hurtigt gården i Jenstrup, som i 1682 tilhørte Holger Vind til Harrested, der da var største lodsejer i byen. Gårdene i Vallensved sogn var dengang beboet af Hans Pedersen og Niels Tuesen, som var Holger Vinds fæstere, samt af Ebbe Pedersen og Peder Madsen, hvis gårde sekretær Tausen stod skrevet for, — det var her som i Øllerup og Lund de gårde, som Otto Pogwisch i 1672 havde fået skøde på. På gårdene i Hyllinge sogn boede Laurs Nielsen, Peder Christensen, Christen Christensen, Jens Laursen og Jens Christensen, og de var alle fæstere under Harrested, som med tiden blev eneste lodsejer i byen.

Efter matriklen af 1688 havde de 5 gårde i Hyllinge sogn 32,34 tdr. hartkorn og et dyrket areal på tilsammen 127,3 tdr. land, mens gårdene i Vallensved sogn havde 30,95 tdr. hartkorn og et dyrket areal på tilsammen 123,6 tdr. land. Byens 3 vange hed Bavnemarchen, Slottemarchen og Skoufmarchen.

Bavnemarken, der var rugvang i 1682, opmålt af Laurids Jacobsen Brun og havde i alt 17 åse. Heraf havde Rugbjerg ås 89 agre, Briems agere 111, Tjørnebjerg ås 24, nogle stycher oven for Tjørnebjerg 7, nogle stycher ved det gamle byleed 12, de stycher ved Soltebye mølle 20,

Bronebierig ås 35, Leerageråsen 16, Rugsagere 7, Honningsagere 17 og Udgangsagere 18 agre. Marken kunne som fællede give 158 hølæs.

Slotsmarken, som var bygvang, og som opmålt af Jens Jensen Brun, havde 21 åse, hvoraf Troldsager havde 33 agre, Mertte Ryds ås 34, Bye-leedsåsen 43, Tofterne 15, Peder Erichsens holm 13, Brunagre 16, Schou Aullebanchen 9, Hellebanchen 10, Bye-leedsås 26, Hesselagere 27, nogle agre bag Hessleagre 12, Dalbye Daads banche 33, Brentebanche 13, nogle stycher for enden af Brenteagere 14, nogle agre på Brentebanchen 34, nogle agre ved Bussegierdet 18, Stieholmen 14 og udi birkeskoven 25 agre. Efter engtakseringen kunne denne mark give 158 læs hø.

Skovmarken, der blev opmålt af Lucas Paludan, var fælled og havde 19 åse. Heraf havde Svennevraes ager 27 agre, Stiesagere 33, Laadageråsen 16, Søeholmen 29, Brønnebrøds agere 13, Oldestycherne 18, Ludebroestycherne 4, Røyetofte 14, Kildeholmen 4, Kattemoestycherne 5, Gedsagere 5, Steensagere 13, nogle stycher for enden af Steensager 4, Tøstemøse agere 16, Røysagere 23. Refuestycherne 4, Refueagerne 18, Tofteagerne 45 agre og Jens Laurids en toft opmålt: 4 stycher. — Høudbyttet ansloges for denne marks vedkommende til 125 læs.

I 1831, da udskiftningen af byens jorder forlængst var bragt til ende, havde der allerede fundet nogen udstykning sted, dog i det store og hele kun fra de i Vallensved sogn liggende jorder. Af Jenstrups 26 lodder, der alle tilhørte Harrested, laa kun de 5 — matr. nr. 21—26 — i Hyllinge sogn, mens de resterende 20 lodder — 16 små og 4 større — alle hørte til Vallensved sogn. Udstykningen var dog i alt væsentligt kun foretaget i den i Hyllinge sogn liggende enklave, som nu kaldes Jenstrup huse.

I 1855 var Jenstrups gårde og huse fordelt på følgende måde: 3 gårde, 11 huse med jord og 2 huse uden jord i Vallensved sogn og 4 gårde i Hyllinge sogn. I det snart forløbne århundrede er disse tal dog ændret noget, idet der helt op til det sidste årti har fundet ændringer sted i fordelingen af byens jorder.

* * *

VALLENSVED KIRKE

Omtrent midt i Vallensved by ligger kirken — en temmelig anseelig bygning, som tiltrods for, at den ligger på et næsten fladt terræn, dog kan ses videnom, navnlig fra syd og vest.

Den oprindelige kirkegård omgives af en middelalderlig hegnsmur, der er opført af kridt og munkesten, og som bortset fra at den nu er overkalket og dækket med munketeg, er bevaret uforandret. Den gamle hovedindgang med køreport og sidelåge findes på østsiden; senere er der i nordsiden ud for våbenhuset indsat en lille fodgængerlåge.

Vallensved kirke

Selve kirken består af følgende hoveddele: romansk skib og tårn og 3 gotiske tilbygninger: kor, kapel og våbenhus.

Den romanske kirke er opført af kløvet kamp, kun hjørnerne er sat med kvadre. Murene er meget høje, hen ved 7 m over skibets gulv. Oprindelig har der været 3 vinduer i hver side, de største sidder i sydturen.

Tårnet, der virker temmelig stort og massivt, har fra først af været delt i 5 stokværk, men er nu ganske forandret, idet der her som så mange andre steder har fundet en del omdannelser og ombygninger sted.

I tiden omkring 1500, mens det oprindelige kor endnu stod, blev skibet forsynet med 2 krydshvælv, indhugget i murene, der ved samme lejlighed forhøjedes med et par skifter munkesten.

Kapellet er fra samme tid, bygget i 2 stokværk, og består foruden af kamp og iøvrigt af munkesten. Det er opført ved skibets sydside, og det underste rum, der i mange år har været brugt som ligkapel, har krydshvælv lige til skibets. Den spidsbue, der oprindelig forbandt skibet og kapellet, er forlængst muret til. Det øverste rum har muligvis været beregnet til bolig enten for præsten eller degnen, men er aldrig blevet færdigindrettet.

Oprindelig har Vallensved kirke i lighed med de fleste andre kirker haft et kor, der både var lavere og smallere end skibet, men det blev i slutningen af middelalderen nedrevet, og et nyt opførtes lige så bredt som skibet. I østvæggen ses en granitkvader, hvori der er skåret et skægløst ansigt. Herunder fandtes fordem et stort spidsbuet vindue.

Våbenhuset, der synes at være af ældre dato end de 2 andre tilbygninger, består næsten udelukkende af munkesten; det er ikke overhvælvet, men har bjælkeloft. I gavlen ses nogle jernankre, der danner årstallet 1796 og bogstaverne S. P., velsagtens opsat af kirkens daværende ejer, Chr. Ludvig Scheel v. Plessen.

Hele kirken er hvidkalket, bortset fra de svære piller, der støtter langhusets mure, og som opførtes ca. 1870.

Ved kirkens restaurering i 1936 afdækkedes i skibets vestligste hvælvinger en del kalkmalerier fra sengotisk tid, og nogle år før indsendtes til Nationalmuseet et par glaserede gulvfliser med liljemønstre, formodentlig fremstillet i Næstved ca. 1580.

Kirkens inventar er en blanding af gammelt og nyt. Alterbordet, der er af munkesten, var oprindelig bygget sammen med korets østvæg, hvor-

fra det dog senere blev hugget frit i en afstand af hen ved trekvart meter. På forsiden, der nu er dækket af et panel, læses følgende:

Herr Matthias Martin, fød udi Erffurd i Thüringen, opfødt i det augustiner kloster, hvori d. Morten Luther fordem waar munk, kom til Danmarck 1669, blef kaldet til denne meenheds sognepræst 1682.

Galat. 2, 20.

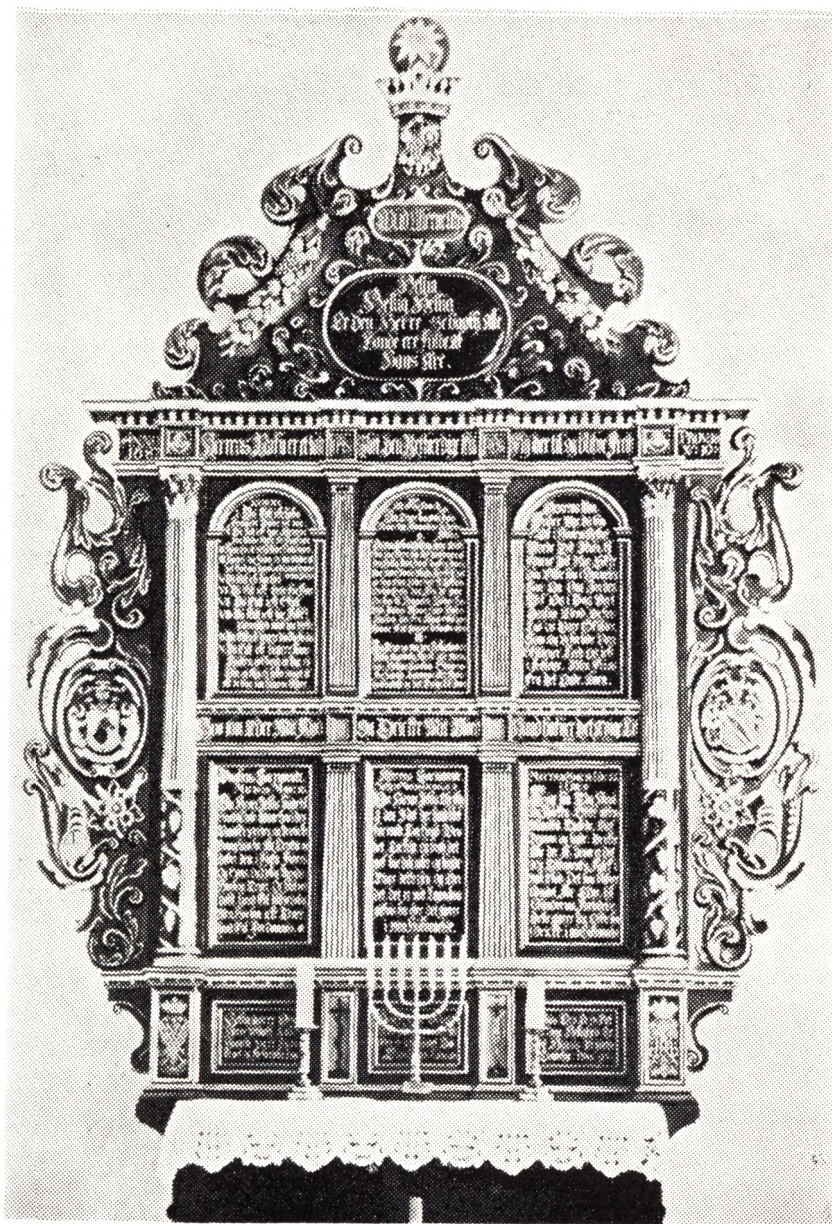
Altertavlen er en højrenæssancetavle fra 1590—1600. Både storstykket og fodstykket er tredelt, det første med 3 portalfelter øverst og firkantfelter forneden. Tavlens oprindelige storvinger og topstykke blev i 1687 aftaget og erstattet af nye, hvorpå ses malede våbener og skriftbånd: „S. H. Holger Wind Anno 1687“ og „F. Margrethe Gedde Anno 1687“. Det var sidstnævnte, der bekostede tavlens istandsættelse; men den brogede staffering, som skriver sig fra denne tid, blev allerede i 1700'erne skjult under et lag gråhvid maling og i 1800'erne af 2 lag egetræsmaling. Først ved restaureringen i 1935—36 blev den på ny fremdraget, og samtidig blev træværket istandsat og for enkelte deles vedkommende fornyet.

Alterkalken er sammensat af dele fra forskellig tid. Det ottekantede skaft er ældst, fra tiden omkring 1580—1600, og den ottetungede fod, der er af Næstved prøvesølv, stammer fra 1678 og har i overkanten følgende indskrift: „Walensue Kirkis Kalch oc Disk, som e giord Aar 1678 udi Herr Lavrits Christensens Tid“. Under fodranden ses Dionys Willadsens mestermærke. Selve bægeret er nyt, hvorimod disken, som fremgået af ovenstående, vistnok er fra 1678. Oblatæskan er rund med graveret kirkenavn, årstallet 1838 og bogstaverne M. I. S. v. P. Desuden findes der en 12 cm høj sygekalk fra 1800'erne og en noget ældre disk.

Alterstagerne er 32 cm høje, har 2 balusterled fra omkring 1600—25, gotisk jernstage og 6 lyseholdere.

Af det gamle nu forsvundne inventar nævnes 1647 et røgelseskar, „ildkar“, af kobber og 1755 en messehagel og et alterklæde, hvilket sidste var af burgunderfløjl og havde samme våben som altertavlen og årstallet 1692 broderet i sølv.

Døbefonten er af granit og består af 2 sten. Den er fra romansk tid og udgør altså det ældste stykke inventar, der findes i kirken. Under kummens overkant er udmejslet en rundstav. Det murværk, der i lange

Altartavlen i Vallensved kirke

tider dækkede foden, fjernedes i 1936, hvorved fonten fik sit oprindelige udseende.

Dåbsfadet er et nederlandsk arbejde fra tiden 1625—50. I bunden ses en fremstilling af Evas skabelse, omgivet af en række dyr og barokke bølgeranker. Som et eksempel på kunstnerens forstillingsverden kan nævnes, at Vorherre optræder med rundpuldet hat. Kanden er af tin og bærer indskriften: „Wallensved Kirke 1828. H. I. Scheel v. Plessen“.

Det største og ejendommeligste klenodie, som kirken rummer, er dog det gamle korbuekrucifiks, der er et værk af sjælden og gribende skønhed.

Det er et ungotisk arbejde fra midten af det 13. århundrede. Den ukendte kunstner har med få og simple midler formået at skabe et betagende billede af den korsfæstede Kristus, hvor den grænseløse lidelse er afløst af dyb fred.

I 1844 nævnes i kaldsbogen, at krucifikset over kordøren tildels var henfaldet af ælde, hvorfor det året efter blev nedtaget og erstattet med et andet, og da kirkestolene en halv snes år senere udskiftedes og bortaktioneredes, led det gamle krucifiks samme skæbne. Men i 1917 blev figuren fundet på et loft i Vallensved by og kom nu atter til ære og værddighed. Den rensedes helt for farve, blev fæstnet til et nyt korstræ og forsynet med en kongekrone og er nu ophængt på skibets nordvæg over de øverste stolestader. I 1948 sås krucifikset mellem de øvrige danske kunstgenstande på den danske udstilling i London.

Det krucifiks, som i 1845 ophængtes i korbuen, er et sengotisk arbejde fra tiden omkring 1525. Figuren er legemsfarvet med blåt lændeklæde. På korstræets bagside er indskåret årstallet 1844. I 1935—36 blev krucifikset nedtaget og istandsat, hvorefter det ophængtes på syd-væggen i skibets vestlige hvælving.

Kirkens øvrige inventar er af temmelig ny dato. Vestpulpituret med orgelet er opstillet 1818. Det blev bekostet af major v. Plessen og forfærdiget af H. C. Jacobsen. Både prædikestol, degnestol og stolestader er fra 1855. Da disse ting i 1935—36 blev malet og istandsat, fjernedes en præstestol fra samme år. De oprindelige stolestader var simpelthen gået til. Ved et kirkesyn, der holdtes 1854, bemærkedes det, at stolestaderne på sydsiden var hele, men meget gamle og af ualmindelig simpel beskaffenhed, mens de på nordsiden tildels var rådne. Ved samme lejlighed fandt man, at prædikestolen var „af form og arbejde simpel og smagløs“. — Året efter blev da også — som nævnt ovenfor — det gamle

inventar solgt ved auktion og spredt rundt om i sognet. Den tanke ligger nær, at der ved denne lejlighed er gået ting tabt, som burde være bevaret. Kun et tilfælde reddede jo det gamle korbuekrucifiks fra undergang.

Den ældste af kirkens klokker er fra 1494 og har en indskrift i minuskler: „Maria mater. Johanes Pauli. O. ano Domini medxeiiii K“. (Maria moder. Hans Poulsen. O: I Herrens år 1494. K. Bogstavet e er i årstallet anvendt for c, og de 2 enlige bogstaver, O og K, — det sidste ligger vandret — er måske støberens Oluf Kegges forbogstaver.

Den anden klokke er betydeligt større — 103 cm i tværmål mod 69 cm — og har følgende indskrift: „Støbt af H. Gamst og H. C. Lund Kiøbenhavn. Omstøbt efter foranstaltning af Kammerherre, Lehns greve M. I. Scheel von Plessen 1846“. Den erstattede en anden klokke, der nævnes 1755, men som nu ikke findes mere. Den havde følgende indskrift: „Hielp os Gud altiid. Thenne Klocke skal til Vallengsved Kircke, som ligger y Flackenbergh Herret. Støbt y Kjøbenhafven af meg Lauris Mattissen Bøsse Støbere anno Domini MDXLVIII“.

I tårnets nordmur er anbragt et kirkeur. Forøvrigt nævnes allerede 1755 kirkens „seyerværk“.

Vallensved kirke rummer ingen adelsbegravelser og heller ingen gravmæler. I den fortegnelse over sognepresterne, som findes i embedets Liber daticus, påbegyndt 1738, anføres ud for Hans Jensen Marrit, der var præst her 1582—1632, dennes epitafium, som på det tidspunkt endnu fandtes i kirken. Men det er forlængst forsvundet og har vel i 1855 delt skæbne med kirkens øvrige gamle inventar. Ved kirkens nordvæg stod forhen en marmorgravsten over sognets anden jubellærer, provst J. G. Korn, død 1841, og hustru. Den var flyttet derind fra kirkegården, hvor den nu igen har sin plads og henligger ganske forvitret og fuldstændig ulæselig.

På kirkegården blev der i 1867 fundet en engelsk mønt, en rosenobel fra Richard den 2.s tid (1377—99).

I Roskilde-bispens jordebog for 1370 oplyses, at kirken havde 3 ploves land og svarede 2 mark. I 1455 mageskiftede Skovkloster med Roskilde domkirke og fik i stedet for Haarslev kirke tilskødet den for klostret bedre beliggende Vallensved kirke med „præstegarden och jorde gotzeth, som ligger til præstæboræt, met all biscops rætt oc frihedt“. Herfra undtages dog udtrykkelig bispetienden af Vallensved sogn som helhed, da

klostret kun kunne tilkomme bispetienden af de bønder, som hørte under præstegården.

Den part af korntienden af Vallensved sogn, som årligt svaredes til kirken, og som androg 4 pd. rug, 4 pd. byg og 6 tdr. havre, fik Jens Grubbe den 5. oktober 1596 stadfæstelsesbrev på, gældende for livstid. I 1632 måtte kirkerne i Antvorskov og Sæbygårds len hjælpe kongen ud af gæld, han havde pådraget sig. Han havde året før lånt 1896½ kurantdaler og udstedte nu et gælds-brev til Ernst Normann til Selsø.

Ved den lejlighed måtte Vallensved kirke udrede den nette sum af 112 kurantdaler.

Den 12. september 1678 fik viceskatmester Holger Vind til Harrested skøde på „jus patronatus“ til Vallensved sogn med kirkens andel af tienden, herligheden over præstegården og degnebolet og al anden kirkens herlighed. Kronen forbeholdt sig dog tilbagekøbsretten. Det gods, Holger Vind her fik skøde på, beregnedes til 32 tdr. 2 skpr. à 25 rdl., i alt 808 rdl. 32 sk., som han betalte i rede penge. Kun én gang nåede Holger Vind at gøre brug af sin ret til at kalde præst i Vallensved. Det var i 1682, da han ansatte sine børns lærer Mathias Martin i embedet. Få år efter døde han, og den følgende præst kaldedes af hans enke, Margrethe Gedde.

Men i lange tider tilhørte kirken nu Harrested, indtil den i 1921 frasolgtes det plessenske fideikommis og blev selvejende.

* * *

DE GUDS MÆND I VALLENSVED

Fra den katolske tid kendes kun enkelte navne på sognepræster til Vallensved menighed. Den første, der omtales, er en hr. Peder, der står opført i broderlisten fra St. Peders kloster i Næstved. Hans navn er nævnt umiddelbart efter Esbern Snare, der døde 1204, og formentlig er hr. Peder død ikke ret længe efter, vel omkring 1205.

I 1455 fik Skovkloster som andetsteds anført ved mageskifte med Roskilde domkirke tilskødet Vallensved kirke med præstegård og tilhørende jordegods. I mageskiftet blev det fastslået, at præsten i Vallensved, som jo nu for fremtiden skulle udnævnes af abbeden, ikke skulle være pligtig til at holde messer på Solte „uden hannem lyster“.

Åbenbart har det været tanken, at kirken skulle betjenes fra klostret, men det er rimeligvis aldrig blevet til noget.

I årene fra 1467 til 1481 nævnes hr. Mads som sognepræst i Vallensved. Han måtte til klostret betale en årlig afgift på 15 lam, 15 gæs og 6 pund byg.*) Hr. Mads residerede ikke ved sin sognekirke, men foretrak at bebo en af Skovklosters ejendomme i Næstved, hvoraf han årlig erlagde 1 lødig mark*) i leje.

Efter hr. Mads nævnes hr. Peder Benediktsen. Han står opført i Skovklosters dødebog og må ifølge sin plads her være død omkring 1500.

Nogle år senere nævnes hr. Matthias Olufsen som sognepræst i Vallensved; han var til stede på et sognestævne i Vallensved den 29. februar 1512 ,hvor der udtoges vidner om den eng, som Oluf Hansen og Hemming Kyse havde trætte om.

Efter reformationen vedblev Vallensved præstekald at sortere under Skovkloster. Den sidste katolske præst, hr. Peder Svendsen, gjorde som så mange andre af sine kaldsfæller springet over i den lutherske trosverden. Han vedblev at have sit underhold fra klostret, som imidlertid ikke synes at have sørget ordentligt for ham. I hvert fald fik abbed Christoffer 1555 af Christian den 3. tilhold om at skaffe sognepræst Peder Svendsen i Vallensved "sin tilbørlige underhold".

Den følgende præst, Christopher Rosenkilde (Rosæfontanus), døde ifølge Wibergs præstehistorie 1566 og efterfulgtes af en Christen Nielsen Wallensved (?), som siden vistnok blev præst i Næsby-Tyvelse, hvor han døde eller afgik 1584.

Hans efterfølger i Vallensved blev Hans Jensen Marrit (Marvede), der muligvis var søn af hr. Jens Olsen, ifølge Wiberg den første lutherske præst i Marvede-Hyllinge. Han var præst i Vallensved i 50 år. I 1627 indstævnedes han for landemodet, fordi han havde forset sig med et vidnesbyrd, der gav en person ved navn Hans Jacobsen ret til at indgå ægteskab; hr. Hans tilbød at betale 8 sletdaler til de fattige, „om den gode lensmand syntes det måtte saå passere, eller og komme til næste landemode“. Formentlig må hr. Hans' forseelse betragtes som et hændeligt uheld og ikke som et bevidst falskneri. Han var jo på det tidspunkt en aldrende mand, for hvem hukommelsen undertiden kunne svigte. Efter hans død blev der i kirken opsat et epitafium, der oplyste,

*) 1 pund byg = 2 ørtug = 24 skæpper. 1 lødig mark = 5 skilling grot à 12 grot = 3 mark penge.

at han døde 1632 i sin alders 83. år, men det er forlængst ophørt at eksistere. — Hr. Hans, som han oftest kaldes, var gift to gange, først med Kirsten, som døde ca. 1621, og dernæst med Margrethe, som overlevede ham.

Fra 1632 var Vallensved anneks til Marvede. Årsagen hertil var, at der et halvt århundrede tilforn var opstået strid mellem Hyllinge og Marvede sogne om en ny præst, som de Marvede sognemænd ikke ville have. Ej heller ville de oplade kirken for ham, men truede med at slå ham ihjel. Sognene fik sidenhen hver sin præst — pudsigt nok fik Marvede den, de havde truet med at dræbe — og 1616 udstedtes et åbent brev om, at Vallensved sogn efter hr. Hans Jensens død skulle være anneks til Marvede, „da hr. Christoffer Arreltsen, sognepræst i Marrede sogn, har berettet, at dette sogn er så ringe, at det alene ikke kan føde en sognepræst“. Præstegården skulle dog følge kronen og af lensmanden på Korsør slot lægges ind under hans len.

Åbenbart har hr. Christoffer i Marvede fundet denne sidste bestemmelse ubillig. I hvert fald udstedte kongen i 1633 ordrer til lensmanden Ventsel Rotkirch, at han skulle undersøge sagen nøje og indsende udførlig erklæring derom til kongen. Lensmanden fandt det ubilligt, at der fratoges præsten noget af hans rettighed, rente eller indkomst og mente, at der havde været en anden særlig grund til brevet om præstegårdens henlæggelse under slottet end Vallensveds annektering til Marvede sogn. Såfremt det befandtes, at præstegården af lovlig årsag burde lægges under slottet, gav kongen sin tilladelse til, at præsteenken, Margrethe sal. Hans Jensens, måtte have den for årligt landgilde. Men hvis den med rette tilhørte præsten, skulle hun have den frit sammen med hvad anden billig afgift, præsten årlig betalte hende. — Resultatet blev, at lensmanden nogle måneder senere igen udlagde præstegården til præsten, dog på det vilkår, at enken beboede den frit og uden afgift på livstid. I 1637 opstod der imidlertid trætte mellem de Fine og præsteenken om den understøttelse, han ydede hende, men den synes dog at være bilagt i mindelighed.

Om den mand, som nu var blevet præst i Vallensved, kan fortælles, at hans fulde navn var Christopher Arnoldsen de Fine, og at han var søn af den fra Nederlandene indvandrede organist Arnoldus de Fine, der var født i Antwerpen, og dennes anden hustru Barbara Hieronymidatter, som var født i Friedland. I begyndelsen af det 17. århundrede, senest 1616, blev han sognepræst i Marvede. Han var åbenbart en noget bjerg-

som natur. Da han ikke fandt kaldet i Marvede fedt nok, klagede han til kongen, Christian den 4., og fik omgående et annekssogn, som han nød de fulde indtægter af, og da han i 1622 beklage sig over, at han boede så langt fra Antvorskov, at „hand uden stoer besuering sin ildebrand aff skoffue icke kan bekomme“, og underdanigst begærede „på Solte skoffue sin ildebrand at måtte bekomme“, da efterkom kongen straks hans ønske, dog skulle han vedblive at yde sin afgift for brændsel til Antvorskov, og det blev forbudt fogeder, embedsmænd og alle andre at hindre „oss elsch. her Christoffer Arnoldsøn“ heri. — Han har øjensynlig i ikke ringe grad nydt kongens bevågenhed.

I Marvede kirke sås tidligere en rude med glasmaleri; det forestillede en præst i ornat og underneden stod: „D. Christophorus Arnoldi“. På ruden ved siden af fandtes hans hustru og lille datter, begge i sørgedragt, og derunder stod: „Karine her Christophers“, og et glasmaleri i en tredje rude forestillede en person i præstehabit med en bog i hånden og havde underskriften: „Arnoldus Christoffersen 1629“, — det var formentlig hr. Christoffers søn.

Da han sidst på året 1638 døde, tog sognemændene i Vallensved omgående affære, hvilket fremgår af, at Sorø akademis hofmester, Just Høeg, i et brev af 30. december 1638 gjorde kansleren Christian Friis bekendt med, „at de Vallensved sognemænd — (som ligger under Sorø len og altid har haft deres egen præst, indtil for nogle år siden hans kongelige majestæt lod befale, at fornævnte sogn skulle annekteres til Marvede sogn) — har suppliceret til højstbemeldte hans kongelige majestæt, at de, nu Marvede præst er ved døden afgang, og de har en god mand der udi Vallensved sogn, som har været Marvede præsts kapellan, at de måtte fange deres fattige frihed igen og selv efter ordnan- sen kalde dem en sognepræst, og dertil beholde fornævnte kapellan, som skal være en skikkelig god mand. Denne deres begæring er billig og højlig, fornøden at måtte dem koncederes, thi der er en stor mil imellem Vallensved og Marvede, og sker tit om vinteren, at præsten udi tøbrud og for en stor å, som er der imellem, ikke uden livsfare kan komme derover, hvorover let er sket, at når kapellanen har gjort tjeneste udi Marvede sogn, at en part udi Vallensved sogn er blevet ilde betjent udi deres saligheds sag. Jeg har skrevet uden på deres supplicats, og det så kortelig ske kunne, og beder dig, kære broder, gern, du ville det så underdanigst hos hans kongelige majestæt andrage, at de fattige folks begæring nådigst måtte efterkommes“.

Men samtidig med de Vallensved sognemænd henvendte også sognepræsten i Hyllinge, Hans Mortensen Colding, sig til kongen, hvem han tilstillede en redegørelse for adskillelsen af Hyllinge og Marvede sogne og en bøn om, at Marvede sogn, nu da præsten der ved døden var afgangsen, måtte blive lagt sammen med Hyllinge sogn, „som er et ganske ringe sogn, og Vallensved sogn et got, oc vel self kand formåe at underholde sin prest“. — Christian den 4. bad nu Ventsel Rotkirch, lensmand på Antvorskov, og Jesper Brochmand, Sjællands biskop, undersøge, om Hans Mortensens andragende kunne efterkommes. Indtil deres erklæring forelå, skulle denne tage vare på Marvede kald.

Den 8. januar 1639 tilskrev Ventsel Rotkirch biskoppen og lod denne vide som sin mening, at han fandt det rimeligst, at Hyllinge og Marvede igen kom sammen, „effterdi at imellem Marede og Wallensved ere tven-de slemme åer, så at udi vandløb oc om vinteren, når iisbrud er, da dend ene icke kand komme over til dend anden, ja, undertiden med stor livs-fare få overkommer“. Vallensved kunne sagtens underholde en præst, hvorimod hr. Hans i Hyllinge kun med største armod kunne klare sig.

Det føjede sig, som alle ønskede; under 10. februar 1639 reskriberede kongen, at Hyllinge og Marvede sogne i fremtiden skulle have præst sammen.

Præst i Vallensved blev Jens Pedersen Foss, velsagtens den afgangne Marvede-præst Christopher de Fines kapellan, ham havde sognemændene jo ønsket at få.

Jens Pedersen Foss er sikkert identisk med den Johannes Petræus Fossius, der immatriculeres ved Københavns universitet i 1628. Han var student fra Aarhus latinskole, og som hans privatpræceptor nævnes magister Longomontanus, der var en kendt astronom.

Foss, der i 30 år eller mere var præst for Vallensved menighed, mistede i 1662 sin hustru Gertrud Andersdatter, med hvem han ikke synes at have haft børn. Ved skiftet nævnes i hvert fald kun hendes børn fra et tidligere ægteskab, en søn Hans Hansen og 4 døtre. Det må således bero på en fejltagelse, når Wiberg i sin præstehistorie mener, at Foss efterfulgtes i embedet af sin søn, Laurids Jensen Foss; der nævnes da heller ingen af det navn i embedsbogens præsterække, der er skrevet i 1738 og fortsat af de efterfølgende præster.

Ved skiftet efter Gertrud Andersdatter viste det sig, at der blev 440 dlr. i arv, hvoraf arvingerne hver fik, hvad der tilkom dem. Et års tid eller to senere giftede Jens Foss sig igen; hans anden hustru, som hed

Mette Gabrielsdatter, var født 1644 i Næstved. Hun var datter af Gabriel Althausen, borger i Næstved, og dennes hustru Elisabeth Pedersdatter. 1665 havde Jens Foss og Mette Gabrielsdatter deres datter Maren til dåben, båret af Lisabeth Gabriels, hendes mormoder fra Næstved, og døbt af mester Hans i Førslev. Denne datter var efter alt at dømme det eneste barn, Jens Pedersen Foss efterlod sig, da han omkring 1670 døde.

Hans eftermand i embedet, hr. Laurids Christensen, nævnes slet ikke hos Wiberg. Han blev 1671 gift med forgængerens enke Mette Gabrielsdatter, som jo endnu var ung, kun 27 år gammel. De var nok nogenlunde jævnaldrende og fik sammen 5 børn: Elsebeth, f. 1672, Henrik, f. 1674, død i 17 års alderen, Christian, f. 1676, død 1677, Kirstine, f. 1678, og Inger Lisbeth, f. 1680.

Om Laurids Christensens oprindelse vides kun, at hans moder hed Inger Henriksdatter. Hun døde 1784 i Fodby præstegaard og omtales da som sal. hr. Mogens' enke. Hr. Mogens havde indtil 1662 været præst i Fodby og afløstes af Morten Brysting, der giftede sig med Jytte Christensdatter, en søster til Laurids Christensen. Svigermoderen Inger Henriksdatter blev boende i Fodby præstegaard til sin død. Ved skiftet efter hende var mødt den salig mands hr. Laurids Christensens børns formyndere (hr. Laurids var død to år i forvejen) for at fornemme, om den afdøde havde efterladt sig nogen middel og formue, som kunne komme hendes søns den sal. hr. Lauridses børn til arv og deling. Men hr. Morten Brysting godtgjorde, at der intet var at arve; han havde endda selv måttet påtage sig udgifterne ved svigermoderens jordefærd.

Om Inger Henriksdatters første mand, Laurids Christensens fader, kan intet bestemt siges. Men så vidt det kan ses, hed han Christen Mickelsen og blev den 22. juli 1635 ordineret til præst for Fodby, og han er sikkert den hr. Christen, der 1642 nævnes som prædikant i Fodby sogn. Hans dødsår kendes ikke, men som hans efterfølger nævnes hr. Mogens, der blev gift med en enke, og alt tyder på, at hr. Mogens efterfulgte hr. Christen så vel i embedet som ægteskabet. I så fald ligger det klart, at det med Inger Henriksdatters tilknytning til Fodby præstegård hænger sådan sammen, at hun var gift med to præster i Fodby og svigermoder til den tredje.

Laurids Christensen, der vist var student fra Næstved latinskole 1663, døde i februar 1682, efter knap 12 års præstegerning i Vallensved. Da dødsboet var gjort op, udgjorde arven 926 dlr. 2 mk. 10 sk., hvoraf enken fik halvdelen, sønnen Henrik en femtedel og døtrene hver en tiendedel.

Steddatteren Maren Jensdatter Foss, hvis fædrene arv beløb sig til 273 sletdaler, havde sin morbroder Peder Gabrielsen i Sorø som formynder og værge.

Efter Laurids Christensens død blev Mette Gabrielsdatter boende i sognet på en gård i Øllerup. I forarbejderne til Christian den 5.s matrikel nævnes det udtrykkeligt, at af Øllerup bys 5 gårde var den ene præsten hr. Laurids Christensens enkes ejendom. Hun overlevede sin mand i 25 år, men hendes sidste år blev langtfra lykkelige, dels mistede hun sin eneste søn, Henrik, da han var 17 år gammel, dels gik også en del af hendes ejendom tabt, og måske var årsagerne til det uskikkelige levned, hun siden førte, at søge heri. Hun døde 1707.

I 1678 havde Holger Vind til Harrested erhvervet kaldsretten til Valensved sogn, og han kaldte fra 1. april 1782 — halvanden måned efter hr. Laurids' død — Mathias Martin til sognets nye præst.

Mathias Martin var født i Rudolstadt i Sachsen i året 1652; hans fader, Valentin Martin, var „obristlieutenant“ i sachsisk tjeneste, hans moder, hvis fornavn ikke kendes, var en Witzleben. Han voksede op i Erfurt, hvortil hans forældre var flyttet, men blev i sit 15. eller 16. år sendt til Sorø, hvor han boede hos en slægtning, professor Georg Witzleben, måske hans morbroder; herfra blev han student 1673, nævnes i universitetets matrikel 1677 og studerede senere i Wittenberg. Efter sin hjemkomst blev han i København antaget af overjægermester Vincent Joachim Hahn og kansler Holger Vind som informator for deres børn.

Da Mathias Martin nu i 1682 havde fået præstekald, giftede han sig med Helle Thomasdatter Hein, født i Roskilde 1658, datter af magister Thomas Hein, kannik og lektor ved Roskilde skole, og Anna Irgens. Brylluppet stod på Jomfruens Egede, hvor brudens broder, Henrik Hein, dengang boede. I ægteskabet fødtes 8 børn, hvoraf dog de 3 døde som små.

Mathias Martin måtte naturligvis betale pension til forgængerens enke, Mette Gabrielsdatter, men i 1696 indstævnedes han hende for landemodet og påstod sig fritaget for at yde hende pension, thi hun havde nemlig brugt adskillige ukvemsord om ham og beskyldt ham for at have gjort hende uret ved skiftet og for præstegårdens betaling samt med en arvedel efter et af hendes børn, som han var formynder for, og som var død hos ham. Hr. Martin beviste herimod, at han havde klareret rigtigt for det alt sammen. Forøvrigt levede samme Mette Gabrielsdatter et meget uskikkeligt levned med fylderi og drukkenskab, hvorudi hun tit of-

fentlig på gaderne var befunden, hvorfor hr. Martin mente, at hun havde forbrudt sin pension, ikke mindst fordi hun idelig lod sig høre med maledelser og forbandelser og adskilligt vanrygte over ham og hans hus. Henrik Hein protesterede på sin svoger hr. Martins vegne og fremlagde tingsvidner og andre vidnesbyrd om præsteenkens store uskikkelighed.

Hr. Martin blev dog ikke fri for at betale pension til Mette Gabrielsdatter, der — formeldest stor trang — slap med at forlise det halve af den pension, der var hende tillagt, idet hun dog blev truet med, at resten også ville gå tabt, hvis hun fortsatte sit uskikkelige levned, „som ikke anstår sig nogen hæderlig præsteenke — og ydermere som en skændegæst at holdes fra nadverens sakramente“.

Den 16. august 1701 døde Mathias Martin, og den 4. oktober holdtes der skifte efter ham. Han efterlod sig foruden hustruen, den „dydædle og gudelskende matrone“, 3 døtre og 2 sønner. Arven androg 1845 dlr. 1 mk. 12 sk. — De to ældste døtres skæbne kendes ikke, den yngste levede formeldest fattigdom og svaghed sine sidste år i Vartov. Den yngste søn, Holger Martin, f. 1700, blev student fra Næstved latinskole og rejste siden til Trankebar, hvor han i 36 år var klokker ved Zions menighed. Den ældste søn, Thomas Martin, f. 1695, var fra 1725 til sin død 1754 birkeskriver i Førslev, og han har efterladt sig en beretning om sine forældre.

Af denne fremgår det, at der bestod et særdeles varmt tillidsforhold mellem Mathias Martin og herskabet på Harrested, Holger Vinds enke, fru Margrethe Gedde.

„Den salig frue havde så stor fortrolighed til min egen sal. fader, at hun, da svensken gik her i land 1700, betroede ham alle sine rariste og dyrebareste ting at forvare tilligemed alle de penge, hun havde pr. cassa at forvare, som han ene nedgrov for hende i Vallensved kirke, og hun selv forflyttede til ham fra sin gård og var i huset hos ham en tre ugers tid, indtil freden blev sluttet, thi hun havde været tilforn i belejringen og havde hørt og set så megen ynke, at hun ingenlunde ville give sig til byen igen af frygt for belejring“. — Samme sommer blev forøvrigt hr. Martins yngste søn Holger døbt, og ved den lejlighed var herskabet fra Harrested med: „velb. jomfru Rigitze Margrethe Wind af Harrested bar ham til funten, hvor da velb. cancellerinde fru Margrethe Gedde tog ham og holdt ham ofuer dåben“.

Mathias Martins eftermand, Bertel Frandsen Brun, født 1661, var søn af sognepræst i Rørby, Frands Andersen Brun. I året 1679 blev han stu-

dent fra Roskilde skole og fik samme år kommunitetet. Efter at have taget teologisk attestats var han en række år huslærer på Saltø hos oberst Numsen, hvis to sønner han underviste. I maj 1700 tog han testimonium publicum fra universitetet. Professor Oluf Worm anbefalede ham heri som en hæderlig kandidat, der nu var kaldet til præstelig virksomhed. Det var dog først året efter, Bertel Brun blev præst. Den 2. september 1701 blev han på oberst Numsens anbefaling af fru Margrethe Gedde kaldet til sognepræst i Vallensved. Han ægtede den 26. juli 1702 sin forgængers enke, Helle Thomasdatter Hein, som på det tidspunkt var 44 år.

Bertel Brun synes at have været sit sogn en god præst, der havde nogen omgang med sin menighed, og mange af hans antegnelser i kirkebogen — han skrev forøvrigt en letlæselig skrift — er affattet på en måde, der røber et oprigtigt kristent og dybt medfølelses hjertelag. Han havde i marts 1724 den sorg på een gang at miste både sin hustru og sin ugifte søster Karen, der var hos ham, og da han selv ingen børn havde, og ingen af hans stiftbørn mere var i hjemmet, tog han sin fætter Niels Holgersen Bruns enke, Maren Sørensdatter Gram, og hendes datter Mette Rørdam, i sit hus. Selv døde han i 1731 i en alder af 70 år, og hans efterfølger gav ham følgende skudsmål: „Han var sognepræst i Vallensved med ære og glæde i 30 år. — Han døde 20. november 1731 og den 26. blev i hans sted kaldet Jochum Wulff, som da var collega i Sorø skole“.

Jochum Wulff var født 1690 i København og søn af Hans Wulff, som døde i Vallensved 1734. Han blev student 1710, kandidat 1712 og omkring 1716 hører i Sorø, hvor han var i 15 år. I embedets Liber daticus findes en del oplysninger om kaldet og dets indkomster, skrevet af Wulff. Der var da 60 tiendeydere i sognet, 36 husmænd, 39 inderster samt en mølle, kaldet Saltø mølle. — „Jus vocandi have Carl A. von Plessen, som og have kaldet mig Jochum Wulff til sognepræst 1731 og degnen Lorenz Porth 1733“. — Indtægterne af kaldet opgjorde Wulff til 295 dlr. — Hans hustru hed Elisabeth Christine Olsdatter Zeuthen og var datter af sognepræst i Gangsted ved Horsens Ole Christensen Zeuthen og hustru, Maren Jensdatter Burchardsen. I 1743 blev Wulff sognepræst i Førslev, hvor han døde 15 år senere.

Hans eftermand i Vallensved blev Peder Christensen Aggerup, som var født den 29. august 1731 i Glumsø; hans forældre, sognepræst Christen Aggerup og Gundel Pedersdatter Mandal, var begge af præsteslægt; morfaderen Peder Bernersen Mandal, forhen sognepræst til Glumsø, var født i Norge. — Aggerup blev 1730 student fra Sorø, 1734 teologisk

kandidat og 1743 — efter i nogle år at have været residerende kapellan i Fodby — sognepræst i Vallensved. 1756 forflyttedes han til Hyllested-Venslev-Holsteinborg, men var allerede året før blevet udnævnt til provst i Øster Flakkebjerg herred. 1740 blev han i Kværkeby viet til Elisabeth Feldermann (ell. Siersted), der døde 1760. De havde 6 sønner og 2 døtre; en søn ved navn Niels Pedersen Aggerup blev præst for Skuldelev-Selso menigheder. — I 1784 tog Peder Christensen Aggerup sin afsked på grund af alderdomssvaghed, men døde straks efter på sin 71-årsdag og blev begravet under våbenhusgulvet i Hyllested kirke. Han mindedes som en dygtig mand, der med trofasthed og nidkærhed tog sig af ungdommens undervisning. — Da de fattige i Vallensved fordeltes mellem gårdene, påtog han sig at bispise 3 hver dag, og det var meget for en mand med en stor børneflokk.

Aggerup efterfulgtes i Vallensved af Frants Caisen Byssing, der var født den 23. juli 1720 på Skjoldenæsholm, hvor hans fader Cai Byssing var fiskemester. Han blev student fra København 1741 og 3 år senere teologisk kandidat, men synes først at være blevet præst i 1756, da han kaldedes til residerende kapellan i Fodby, hvor han dog kun blev et par år; i maj 1758 blev han sognepræst i Vallensved, men her slog han sig heller ikke til ro ret længe. 1762 blev han forflyttet til Marvede-Hyllinge, hvor han var til sin død i 1775. Han var gift med Anna Cathrina Prahm, der overlevede ham i næsten 20 år; i dette tidsrum boede hun i Vallensved. Folketællingen 1787 oplyser, at hun var enke efter 2. ægteskab, og at hun i huset hos sig havde en 13-årig tjenestepige.

Den følgende præst i Vallensved hed Carl Frederik Barfoed; han var født den 24. februar 1725 i Lumby, søn af sognepræst Anders Barfoed og dennes første hustru Karen Christiansdatter Nohrland, der var præstedatter fra Tønsberg. Han blev student 1742, kandidat 1748 og fra 1759 residerende kapellan i Fodby, hvorfra han den 8. maj 1762 blev kaldet til sognepræst i Vallensved. Her blev han til sin død i 1775. Han var i oktober 1760 blevet gift med Charlotte Rasmusdatter Bang, født 1725, død i Roskilde 1801; hun var datter af degnen i Lumby, Rasmus Pedersen Bang, og dennes hustru, Anna Cathrine Hellevad.

Barfoeds eftermand, Johan Christopher Kaulveld, var født i Odense 1723, hans forældre var Johan Conrad Kaulveld og Anne Marie Giesen. Han blev i 20-årsalderen student fra Odense og 1745 teologisk kandidat. 1755 var han kapellan hos Carl Adolf v. Plessen på Vemmetofte og efter dennes død sygetrøster på St. Hans hospital. Kun i 2 år, fra

1775—77, forundtes det Kaulveld at forrette præstegerning i Vallensved. Han efterlod sig ved sin død foruden enken, Helene Kaulveld, som døde 1789 i Holsted, 2 sønner og 1 datter, hvis navne ikke engang nævnes i skifteprotokollen, skønt der i teksten er afsat plads til dem.

Den 11. juli 1777 indsattes den nye præst i Vallensved. Han hed Frederik Christian Bast og var født den 19. juni 1743 i Stokkemærke på Lolland, hvor hans fader Frederik Bast var degn. Hans moder hed Frederikke Louise, født Haberdorph. — Bast blev 1763 student fra Slagelse og 1767 kandidat med haud. Han var derefter i en årrække fra 1771 lærer ved St. Peders kirkes skole i Næstved. En broder til ham, Poul Danchel Bast, var en tid præst ved St. Mortens kirke i samme by, blev senere titulær professor og præst ved Vor Frue i København. — 1789 forflyttedes Bast fra Vallensved til Karrebæk, hvor han særlig gjorde sig bemærket ved den iver, hvormed han arbejdede på at forbedre skolevæsenet. Han var 1779 blevet viet i Næstved St. Peders kirke til Susanne Haagen, som i folketællingen for 1787 findes anført som „præstinde“. De havde sammen 2 sønner og 2 døtre. Efter 9 års ægteskab døde Susanne Haagen, og Bast giftede sig nogle måneder senere med Henritte Catherine Fogh, født 1763; hun var datter af forvalter Hans Larsen Fogh på Liselund og overlevede i 18 år sin mand, der døde i Karrebæk 1800.

Den 19. august 1789, samme dag som Bast blev indsat i Karrebæk, indsattes også hans eftermand i Vallensved, Johan Georg Korn. Han var født i Horsens den 2. maj 1757, var søn af skorstensfejer Gottlieb Korn og hustru Cecilie Marie Krog. Han blev 1778 student fra Horsens, 1785 cand. phil. med laud og 2 år senere cand. theol. med karakteren non; han blev 1788 kaldet på succession til Gjerlev, men kom allerede det følgende år til Vallensved, hvor han med stilfærdig nidkærhed røgtede sit kald i mere end 52 år. På sin visitationsrejse i 1800 besøgte biskop Balle også Vallensved og anførte om pastor Korn følgende: „Sognepræsten hr. Korn prædikede ordentlig, grundigt, godt og opbyggelig“. — Forøvrigt var Balle under denne visitats ikke ret vel, idet han var offer for en stærk forkølelse, der ytrede sig ved tandpine og ildebefindende. Både mund og kind var stærkt ophovnet, og han måtte gå hele dagen i kirke og skole med krydderpose indsvøbt i et klæde om hovedet. Trods denne tilstand, der varede i flere dage, vedblev biskoppen dog ufortrødent med visitatsen. — Pastor Korn var rationalist; han havde modtaget sin teologiske dannelse i slutningen af det 18. århundrede og faldt derfor ikke ret godt i biskop Mynsters smag, da denne i 1835 visiterede i Vallensved

kirke. Han skriver: „Sognepræsten, provst Korn (Korn var blevet provst 1802) har været her i 46 år, er 78 år gl. og temmelig sløv. Han prædikede over hebr. 13, 14: christnes opmuntrende håb om en salig udødelighed. — En lang, tør, kedsommelig prædiken, læst af papiret med en monoton stemme og med hyppige fejltagelser. Hans katekisation svarede dertil“. — Eftertiden var dog noget mildere end Mynster i sin dom over pastor Korn, om hvem det siges, at han var „agtet og afholdt, mild og jævn, beskeden, venlig og fordringsløs og altid arbejdende med en ærlig vilje om end ikke med fremragende egenskaber“. — I jubelåret 1839 udnævntes han til konsistorialraad. Da han i 1841 døde, var han næsten 85 år gammel. Hans hustru, Caroline Cathrine Ritter, født i København 1769, død i Vallensved 1836, var datter af borgerkaptajn Christian Ritter og Anne Marie Cramer, som begge opholdt sig i Vallensved i 1801. Ritter var da 82 år. — I ægteskabet var der en søn, Christian Gottlieb Korn, der blev chef for domæneekspeditionskontoret og etatsraad, og 7 døtre. En af disse, Ernestine Frederikke, blev gift med faderens eftermand.

Denne, der hed Conrad Gottfred Buchholtz, var født 1813 i Klitgaard, Nørholm sogn, søn af landmand Casper Lorentz Buchholtz og Anne Magdalene Saaby. Han blev 1831 student fra Aalborg og 1836 kandidat med laud. Et par år efter kom han til Vallensved som personel kapellan hos pastor Korn og overtog efter dennes død præsteembedet, hvortil han blev kaldet den 3. februar 1842.

Buchholtz var øjensynlig af en noget anden støbning end forgængeren. I hvert fald var han i højere grad end denne en præst efter biskop Mynsters hoved. Hans prædikener var omhyggeligt udarbejdede, alvorlige, indtrængende og ægte kristelige, foredraget frit og stemmen kraftfuld, og det var ikke bare ved visitatserne, at hans kirke var fuld, også ellers var kirkegangen god. Det hedder om Buchholtz, at han „virkede til stor velsignelse ved sin alvorlige, hjertelige kristendomsforkyndelse“. Iøvrigt udfoldede han nogen forfatter- og foredragsvirksomhed, mest om religiøse og gejstlige spørgsmål; dog har han i „Dannebrog“ for 1854 meddelt et folkesagn: „Et øjeblik i himmerig“. — Han var som nævnt gift med en af pastor Kornes døtre. Lægen Hans Kaarsberg, der var præstesøn fra Skelby, siger om Buchholtz, at han „var livlig og begavet, meget fed, noget skaldet, bevægede sig meget langsomt og talte meget langsomt, hans prædiken i de senere år næsten uforståelig. Han var en god

selskabsmand og passede godt til sin hustru, der lignede en hyggelig samovar."

Buchholtz døde den 13. juli 1874, og den 14. marts 1875 blev der på hans grav afsløret en mindesten, som endnu ses på Vallensved kirkegård, og som har følgende indskrift: „Ordets nidkære forkynder, menighedens faderlige ven“.

I 1855, mens Buchholtz var præst, blev kaldets indtægter opgjort således: Korntienden beløb sig til 297 tdr. 7 skpr. $1\frac{3}{8}$ fdk. byg, som betales efter kapitelstakst, kvægtienden udgjorde 48 rdl., småredsel 8 tdr. 4 skpr. byg, 48 snese æg og 12 rdl. i ostepenge, offer og accidenser 220 rdl., udbytte af bankaktie på 241 rdl. og renter af en kapital på 17 rdl. 3 mk. For nedlagte gårde refunderedes 11 rdl. 36 sk. Hertil kom 6 favne brænde på roden, som hvert år udvistes i skovene under Harrested gods.

Samme år hvilede der følgende byrder på præstekaldet: 1. skatter: 130 rdl. 84 sk. (heri indbefattet bankrenten, hvis beløb 31 rdl. 42 sk. godtgjordes i gammelskatten). 2. kommunale afgifter: 18 rdl., foruden sognekørsler og vejarbejde. 3. ekspenser: 4 rdl. 75 sk. — Til hjælpepengekassen ordineredes $2\frac{1}{2}$ td. byg. Af bygningsgæld var der en rest på 250 rdl., som forrentedes med 4 % og blev afdraget med 100 rdl. årlig. Indlån: 400 rdl., som indestod i og forrentedes til stiftets gejstlige enkekasse. Renten af et lån på 241 rdl. til bankheftelsens indfrielse var 4 %.

Til præstegården, der havde et hartkorn på 8 tdr. 4 skpr. 1 fdk., hørte $71\frac{1}{2}$ tdr. land, gård og have indbefattet. Jorderne lå i en samlet lod op til præstegården og var dels muldlerede og dels muldsandede af god bonitet, men noget lavtliggende, hvorfor de fordrede temmelig megen gravning. Der var adgang til mergel, som dog ikke blev anvendt. Besætningen var på 6 heste, 16—18 køer, 1 tyr, 4 stykker ungkvæg, 10 får og geder. Omkring 35 tdr. land blev tilsået, og det almindelige høstudbytte var 10 fold. — Bygningerne lå midt i Vallensved by ved Næstved-Korsør landevej, der skilte dem fra kirken. Af de 5 længer, der var på 110 fag i alt, var den søndre længe bygget få år i forvejen; også den østre længe var ret god, mens de øvrige, våningshuset indbefattet, var meget gamle, lave og smalle. Beboelseslejligheden var rummelig og sundt beliggende, men langt fra god. Haven, der bestod af 5 skpr. land fortrinlig jord, afgav fornøden frugt og grøntsager.

Så mange var altså de herligheder, den nye sognepræst i 1874 drog ind til. Han hed Johannes Henrik Tauber Fibiger, var født den 27. januar 1821 i Nykøbing F., søn af Peder Grib Fibiger, rektor i Kolding, og

hustru Jacobine Cathrine Tauber (datter af dr. theol. J. H. Tauber, rektor i Roskilde). 1837 blev han student fra Roskilde og den 11. juli 1845 kandidat med laud. I 1850 rejste han til Haderslev, hvor han var i 9 år, dels som lærer ved Haderslev lærde skole, præst ved St. Johannes hospital og medstifter og medbestyrer af bibelselskabet i Haderslev. I oktober 1859 blev han kaldet til residerende kapellan ved Garnisons kirke i København.

Ved rigsdagens åbning 1872 prædikede Fibiger. Både hans prædiken og teksten, han havde valgt at tale over, vakte megen ophidselse i venstrekredse, navnlig gjorde den dengang almægtige fører, J. A. Hansen, alvorlig indsigelse og forlangte, at Fibiger skulle gøre afbigt. Det ville denne dog ikke, men lod tværtimod sin prædiken trykke. I tiden derefter fremstilledes han i venstrepresen som en arg højremand, skønt hans prædiken var lige stærkt henvendt til begge landets politiske retninger.

På et tidspunkt, da vreden over hans prædiken endnu ikke havde lagt sig, søgte Fibiger Vallensved præstekald, vel vidende, at det var et sogn, som næsten udelukkende var beboet af venstremænd. Han havde ikke mindre end 73 medbejlere at overvinde, skønt kaldet ikke var større, end at ministeren, hans regensven Worsaae, selv rådede ham fra at tage imod det.

Men i november 1874 drog Fibiger ind i Vallensved præstegård for at tilbringe vinteren hos enken, madam Buchholtz. — Det var stort set tarvelige forhold, han kom ind til. Stuehuset var ganske vist godt, grundmuret, opført af Buchholtz, men de øvrige længer så mere maleriske end solide ud. Fibiger selv var så uerfaren, at han fandt, at det skønneste ved udlængerne var de grønne tage.

Det følgende forår fik han familien til Vallensved, og de tog straks fat på at forskønne og forbedre have og hus, og det varede ikke længe, inden de syntes, at de beboede den skønneste plet på jorden.

Men forinden havde Fibiger haft en hård vinter at komme igennem. Mens jorden lå knuget i frostens favn, og sneen fæg, stod de første fægtninger mellem ham og hans nye menighed. Hans rigsdagsprædiken havde forfulgt ham ud på landet; sognets folk vidste, at deres nye præst var så frygteligt et uhyre som en højremand, og fra København skrev hans venner, at bønderne jo havde rottet sig sammen om ikke at tåle ham. Det rørte dog ikke Fibiger, som nok vidste, hvordan tingene skulle gribes an.

Han gik først til sognefogeden for med det samme at tage tyren ved

hornene. Han så sådan på det, at skulle han smides ud, så var det jo den stedlige øvrighed, der skulle besørge det; thi Store Jens Pedersen, som han kaldtes, var egnens fører og kunne al politikken udenad, hvad han også var nødt til, da han kun med møje var i stand til at læse sig til den; han var på ethvert politisk møde J. A. Hansens tro bundsforvandt. — Desværre var han ikke hjemme, da Fibiger kom, men hans kone, der af Fibiger betegnes som forstandig og from, tog godt imod den nye præst.

Næste morgen, da Fibiger stod i sin dør, så han den høje knoklede sognefoged komme ind ad porten med lange skridt og hatten i nakken. Præsten fik ham ind til „en fornuftig pibe tobak og en varm kop kaffe“, og det blev en ordentlig samtale, de to mænd fik. Jens Pedersen var nok stortalende, men tillige meget varmhjertet, og da han fik at vide, at præsten var en frihedsmand, hvis ideer om nyt folkeliv og alt andet var så højtflyvende, at sognefogeden ikke helt kunne fatte dem, strålede hans ansigt af glæde, og han næsten omfavnede Fibiger, inden han gik.

„Det var en god begyndelse“, skriver Fibiger, „og jeg måtte nu sørge for en god fortsættelse. Jeg gik hver dag ud for at afsøge sognet, og det var ikke større, end at jeg på min fod kunne nå til dets grænse. Jeg gik ind i hvert hus, spurgte, hvem der boede, opskrev navnene i min lommebog, og satte mig så til i fornøjelig samtale at undersøge navnenes betydning i skikkelse af levnedbeskrivelse af dem alle, store og små. — Og i det mindste en gang om året måtte hele registret gennemgås, for at efterse, om alle disse bogstaver af kød og blod var i orden. Denne fremgangsmåde anbefaler jeg begyndende landsbypræster. Man må være sit folks ven, før man kan blive dets præst“.

Iøvrigt nød Fibiger, som den digtersjæl han var, naturen i de omliggende skove:

„Det var sjællandske glæder, og de blev nydt år efter år, uden andre begivenheder, end at pigebørnene blev ældre, skiftede også med andre lignende, både familiens og andre, vor dreng (plejesønnen Karl Gjellerup) bragte sine venner med, og han selv begyndte at blive en forfatter, som beskrev os alle og vakte oprør i egnen, naar den genkendte sine egne figurer i de bøger, han ved juletid bragte os i guldsnit“.

Kun 7 år blev Fibiger i Vallensved. Af økonomiske årsager måtte han gøre en forandring; embedet var kun jævnt, og som det var gået mange folk på landet, gik det også ham: ved at se på indtægten, havde han glemt at gøre ordentlig afregning med de fradrag, som skat, skyld og alle slags udgifter til de landlige fornødenheder medførte.

„Jeg fik intet af tienden og havde kun marken at leve af, men min forpagter med sin familie skulle også leve af den. Marken var god og stor, men priserne på Guds gaver sank i menneskenes øjne. Da han ikke kunne længere, satte jeg, hellere end at lade ham gå fattig bort, hans afgift ned med en tredjedel; og nu kunne han nok, men ikke jeg komme igennem terminerne“.

Så måtte Fibiger da igen betræde „ansøgerens tunge bane“. Han søgte flere sjællandske embeder, men skønt han var velset i ministeriet, så fik han grundet på sin rigsdagsprædiken ingen af dem. Først i sommeren 1881 blev han kaldet til Ønslev og Eskilstrup på Falster „med retsgyldigt løfte om at få dobbelt så meget at bestille, men også dobbelt så store indtægter“.

Fibiger, som den 29. november 1850 var blevet gift i Frue kirke med Marie Amalie Waage, født 1824 i Vettterslev — datter af direktør for Sorø akademi, dr. theol. Georg Holger Waage og Julie Frederikke Broager — var en betydelig skribent og havde skabt sig et navn som forfatter ved den række bøger, han i årenes løb udgav. I „Jeftas datter“ (1849), „Jerimias“ (1850), „Johannes den døber“ (1857) og „Kors og kærlighed“ (1858) søgte han at give en poetisk fremstilling af bibelske emner, men til Fibigers store skuffelse slog bøgerne ikke igennem. Den væsentlig årsag hertil var nok deres tunge form og ofte noget dunkle indhold. Under navneskjulet Diodoros udsendte Fibiger en snes år senere „Den evige strid“ (1878), „Graabroderen“ (1880) og „Mine søstre“ (1881).

Fibiger var i mange retninger en rigt udrustet natur, meget belæst og en stor begavelse. Hans ungdomsven, den senere biskop Bruun Juul Fog, kaldte ham „den skønneste sjæl i det skønneste legeme“, og der foreligger ikke så få vidnesbyrd om, hvilke menneskelige kvaliteter han sad inde med. Han døde 1897 og overlevedes af sin hustru, der døde i 1907.

Fibigers efterfølger i Vallensved blev sognepræsten i Rubjerg og Maarup i Vendsyssel, Peter Christian Zahle. Han var født den 15. november 1825 i Assens ved Horsens, hans forældre var den senere hof- og slotspræst Ernst Sophus Vilhelm Zahle og Vilhelmine Cathrine Louise Bøttger. Han blev 1836 discipel på Herlufsholm og 1844 student. Efter faderens død betalte først Frederik den 6. og senere Christian den 8. for ham, og under de fortsatte studier var han i huset hos etatsråd L. N. Hvidt. Han blev cand. theol. 1850 med laud og studerede derpå jura og

nationaløkonomi indtil 1855, men kastede sig under studierne ud i politik, der holdt ham fangen i mange år. Allerede i 1848 havde han i Kasino optrådt offentligt, indførtes i politik af Balthasar Christensen og valgtes 1853 til folketinget i Holbæk. På rigsdagen sluttede han sig til bondevennerne. Navnlig stod han Tscherning nær, var helstatsmand om en hals og altid kongesindet. Med enkelte korte afbrydelser sad han på rigsdagen til 1881, var afgjort modstander af grundloven 1866, men ellers selv i tvivl om, hvor han skulle placere sig; således meldte han sig efter 1866 på en gang ind i 3 venstregrupper, men oprørtes stærkt over provisoriet og stillede sig i 1878 ved Bergs side. — Zahle var en meget flittig skribent, udgav en række pjecer, et par aviser samt nogle æstetiske og historiske arbejder og var derforuden medarbejder ved en række forskellige blade. 1871 påbegyndte han udgivelsen af „Folketidende for Midtsjælland“, den senere „Ringsted Folketidende“, og viste sig i sin redaktørtid som en dygtig og arbejdsom bladmand, som gennem sin avis fik temmelig stor indflydelse i Midtsjælland, både personligt og politisk. I 1877 opgav han imidlertid redaktionen, blev 1879 sognepræst i Vendsyssel og forflyttedes 1881 — samme år som han forlod rigsdagen — til Vallensved, hvor han var i 15 år. Han omtales som „en arbejdsom, alsidig, velmenende og overbevisningstro mand af ren demokratisk type“. På rigsdagen talte han meget, men var i sin fremtræden og form ofte både overilet og uheldig. Han huskes i Vallensved for den iver og omhu, hvormed han tog sig af sognets skolevæsen. Han havde således forslået en opdeling af sognet i 2 skoledistrikter, men forslaget mødte uventet stærk modstand fra sognerådets side. Dets gennemførelse ville ellers have haft en så ideel skoleordning til følge, at man uden vanskelighed havde undgået de værste af de ulemper, som gennemførelsen af 1937-skoleloven medførte.

Pastor Zahle var gift 3 gange. Hans første hustru, Adelaide Stellavina Agerholm, født i København den 20. marts 1829, død 1861, var datter af Korsørs kommandant, oberstløjtnant Abraham Agerholm og Christiane Holst. 1865 blev han gift med Clara Ernestine Emilie Melbye, født i København den 29. december 1841, men hun døde i 1868 efter kun 3 års ægteskab. Den 12. januar 1870 giftede han sig for tredje gang, denne gang med Vilhelmine Amalie Lovise Jacobsen, der var født på Christianshavn den 14. juli 1840. — Zahle blev entlediget 1896 og døde den 30. april 1898.

Til ny sognepræst i Vallensved kaldedes den 14. januar 1897 Christian

Theodor Thomsen, født i Skivholme 22. september 1845, søn af sognepræst til Skivholme-Skovby, Carl Thomsen og Ane Elisabeth Flensborg. Han var student fra Aarhus 1866 og i januar 1872 cand. theol. med „haud illaudabilis secundi gradus“. Han opholdt sig derefter hjemme hos faderen nogle måneder og uddannede sig her videre i praktisk præstegerning ved at prædike om søndagen og læse med konfirmanderne. 1873 blev han personel kapellan i Gjerslev-Enslev i Nordjylland, 1875 i Østofte-Bandholm på Lolland. Den 14. februar 1882 blev han sognepræst til Hasle-Rutsker på Bornholm, hvorfra han i 1897 forflyttedes til Vallensved.

Pastor Thomsen, der skrev en del prædikener i „Samaritanen“ og nogle artikler om bornholmske sekter i „Bornholms Avis“, var den 24. marts 1874 blevet gift i Frue kirke i Aarhus med Agnes Elise Walther, født den 1. november 1852 i Randers. Hun var datter af daguerreotypist Johan Leopold Walther og Else Frederikke Birgine Holm og plejedatter af købmand O. A. Hahn i Aarhus. Hun døde i Vallensved den 17. april 1914, og året efter tog pastor Thomsen afsked med præstegerningen og flyttede fra sognet.

Fra 1916 var Poul Frederik Oldenburg Poulsen sognepræst i Vallensved. Han var født den 5. februar 1877 i København og søn af justitsraad, direktionssekretær i Bikuben, cand. polit. Frederik Carl Poulsen og Hansine Louise Aakerberg. Han blev 1895 student fra Borgerdydsskolen i Helgolandsgade og den 15. juni 1901 cand. theol. med laud. Var derefter i en del år lærer og organist, blev 1907 personel kapellan i Magleby ved Skelskør og 1910 kaldskapellan i Ringsted. Den 10. januar 1911 blev han i Skelskør gift med Nelly Bondo, f. 9. august 1888 i Vørslev; hun var datter af provst Caspar Vilhelm Bondo i Skelskør og Caroline, f. Larsen.

Oldenburg Poulsen var en meget afholdt præst. Han havde flere tilhørere i kirken end almindeligt og besøgte flittigt sine sognebørn. I præstegården var der altid åbent hus, og han samlede både gamle og unge til møder. Hans personlighed var mild og elskværdig, det mærkedes også i hans prædikener. For ham var det kristne evangelium et kærlighedens budskab.

Men Oldenburg Poulsens virke som præst i Vallensved blev ikke af lang varighed. Allerede den 1. juli 1927 måtte han på grund af svagelighed fraflytte embedet. Han døde den 27. juni 1939. I årene indtil da levede han for sin familie og sin musik. Oldenburg Poulsen var i besid-

delse af meget store musikalske evner og komponerede mange smukke sange og orkesterstykker, som stadig spilles. Han havde også i sin Vallensved-tid enkelte elever, som han gav klaverundervisning. Når han satte sig ved klaveret, kunne hans musikalske evner rigtig folde sig ud. Især var han en mester i at improvisere.

Hans efterfølger i præsteembedet, pastor Emil Windeballe, f. 14. februar 1889, cand. theol. 1916, var først præst på Anholt, så i Skrave, Sønderjylland, og kom i november 1927 til Vallensved, hvor han døde den 24. juni 1951. Han var gift med Agnes Seerup, f. 3. januar 1888 i København.

Et halvt år efter pastor Windeballes død blev som ny sognepræst beskikket Andreas Olaf Olesen, f. 6. maj 1921 i Vonsild, søn af pastor Poul Olesen, Sdr. Omme, hvis fader var den kendte biskop Olesen i Ribe.

SOGNEDEGNE OG SUBSTITUTER

Fra gammel tid havde hvert pastorat sin sognedegn, hvis opgave det var at undervise ungdommen, lede kirkesangen og ringe fredklokken. Dette forhold undergik imidlertid efter reformationen en væsentlig ændring.

Dengang havde de fleste byer latinskoler, som det gjaldt om at støtte. Med dette for øje befalede Christian den 3. i sin kirkeordinans, at de sogne, som lå nærmest købstaden, skulle henlægges til skolen og betjenes af disciple fra mesterlektionen — sådan kaldtes øverste klasse. Indtægterne af degneembederne skulle så tilfalde skolen.

Efterhånden som de mænd, der sad i degneembederne, tog deres afsked eller døde, søgte man denne ordning gennemført overalt i landet, men det skete under stor modstand. Ofte indsatte man nye degne i de afgåedes sted, eller sognemændene forholdt latinskolerne de indtægter, der tilkom dem, og gang på gang udstedtes der kongebreve, som slog ordinansens bestemmelser fast, således i 1574, da Frederik den 2. udstedte befaling om, at alle sogne, som lå mindre end 2 mil fra købstaden, skulle have deres degne fra latinskolen dér. Hvor man tiltrods herfor havde fået nye degne indsat, skulle disse vel få lov at beholde embederne deres livs tid mod årlig at afgive en fjerdedel eller femtedel — senere en tiendedel — af deres indtægter til nærmeste skole, — „fattige peblinge til hjælp“.

Tid efter anden slog ordinansens bestemmelser igennem, og løbedegnene — således kaldtes de skoledisciple, der gjorde degnetjeneste — betjente efterhånden de fleste degneembeder, var i hvert fald en tid talrigere end de fast ansatte degne, sædedegnene.

Men der var næppe mange, der var tilfredse med denne ordning — ud over dem, der havde økonomisk fordel deraf, og omtrent halvandet århundrede gik hen med jammer, klynk og klage over de elendige løbedegne, der enten ikke mødte i tide eller helt udeblev, så der ingen gudstjeneste kunne finde sted.

Efterhånden gik dog ulemperne ved ordningen op for myndighederne, og den 25. december 1670 udstedte Christian den 5. en forordning, der bestemte, at der for eftertiden skulle være sædedegne eller sogne degne overalt, og fastsatte, hvad der tilkom degnene i tiende og offer. Det tab, som latinskolerne ved denne nye ordning led, blev erstattet med en årlig afgift af degneembederne.

Betingelsen for at erholde degnekald var oprindelig, at den pågældende skulle være student, men der blev i en del tilfælde givet dispensation. Senere fordredes der desuden 3 års virksomhed som skoleholder for at blive degn, men også herfor meddeltes der undertiden dispensation, — „af sær kongelig nåde“.

Formodentlig har Vallensved sogn i en årrække været betjent af løbedegne fra latinskolen i Næstved, men allerede inden der synes at have været lovlig hjemmel derfor, forekommer der fastboende degne i sognet. Der kendes således en Jens Degn, hvis søn, Jørgen Jensen, Vallensved, 1630 deponerede fra Herluftsholm skole og siden blev kapellan i Ringsted. I 1630'erne var Laurids Degn bosat i Vallensved. Efter ham fulgte endnu en Jens Degn, der 1647 fik døbt sin søn, Søfren, men som afgik eller døde samme år.

Hans eftermand i embedet var Frederik Jacobsen Friis, der var født 1624. Han var student, formentlig fra Slagelse latinskole, men beholdt kun embedet i 5 år og afgik 1652. Han holdt en substitut ved navn Rasmus Evertsen og afløstes af Oluf Sørensen, som den 24. oktober 1652 i kirken blev viet til Cicel Nielsdatter. — Degnelodden ansattes ved skyld sætningen 1682 til 1 skp. 2 fdk. Oluf Sørensen døde 1687, og der holdtes skifte efter ham den 28. november. Stervboets midler opgjordes til 59 dlr. 1 mk. 5 sk., gælden til 44 dlr. 10 sk. Enken var eneste arving.

Alexander Pedersen Beck, der blev kaldet til degn efter Oluf Sørensen, var født 1648 og blev 21 år gammel student fra Roskilde latinskole;

den 9. september 1688 blev han i Hyllinge kirke viet til Anne Bondesdatter af Harrestedgård, som imidlertid døde 5 måneder senere; den 6. maj 1689 blev der holdt skifte i Vallensved degnebolig „efter afgangne Anne Bondesdatter, Alexander Pedersøn, sognedegn til Vallensved sogn, hans hustru, som døde nærværende år den 22. februar, imellom den sl. quindis efterladede hosbond og hendis broder“. Registreringen foretoges „udi hæderlige og fornemme vellærde mænds hr. Matthias Martin, sognepræst for Vallensved meenighed, oc hr. Morten Brysting, præst for Foedby meenighed, deres nærværelse“ af Peder Christensen i Fodby og Hans Nielsen Wæver i Vallensved. Boets midler vurderedes til 81 dlr. 2 mk. 15 sk., og gælden opgjordes til 74 dlr. 3 sk. Af de resterende 7 dlr. 2 mk. 12 sk. tilkom 3 dlr. 4 mk. 6 sk. den sl. kvindes broder. — Nogle måneder senere indgik Alexander Beck i et nyt ægteskab. Han blev den 21. oktober 1689 viet i Hyllinge til Johanne Catherine Pedersdatter. Dog blev heller ikke dette ægteskab af lang varighed; den 29. april 1692 holdtes der paany skifte i Vallensved degnebolig. Alexander Degn var død og havde foruden enken efterladt sig en 43 uger gammel søn, Holger Alexandersen. Som lavværgen for enken optrådte Peter Nielsen på Strandegård. Også sognepræsten var tilstede. — Da alt var gjort op, tilspurgtes enken, om der fandtes andre ting, som kunne regnes med. Hun vidste intet uden 1 kobberkeddel pantsat på Harrested for 2 dlr. 2 mk. samt 6 tallerkner og 2 fade pantsat for 1 dlr. 2 sk. hos forpagterens kone siden den 12. august. Da alt var gjort op, viste det sig, at gælden langt oversteg, hvad boets midler var vurderet til.

1693 blev Jacob Diderichsen, født 1658, kaldet til degn i Vallensved. Han var gift med Anne Margrethe Andersdatter, som døde den 27. oktober 1706. Ved registreringen den 2. december, hvor sognepræsten hr. Bertel Bruun og Morten Brysting fra Fodby var til stede, blev boets midler opgjort til 264 dlr. 2 mk. 12 sk og gælden til 53 dlr. — 211 dlr. 2 mk. 12 sk. deltes således ,at enkemanden Jacob Diderichsen fik halvdelen, den 8-årige søn Peder Jacobsen en fjerdedel og de to døtre, den 9-årige Helle Marie og den 5-årige Gouchen, hver en ottendedel. — En ældre søn var død 1695. — Jacob Diderichsen selv døde den 16. juni 1733, 75 år gammel. Sognepræsten Jochum Wulff skrev om ham i kirkebogen: „Han var sognedegn med ære i 40 år*“.

*) Ved skiftet efter Jacob Diderichsen 5/11 1733 hedder det, at „sønnen Peder Jacobsen Wallensdorf — (student Næstved 1718) — vides ikke, hvor er, eftersom medarvingerne siges i 3 år intet at have haft nogen kundskab fra hannem“.

Han efterfulgtes i embedet af Hans Lorentz Christiansen Porth, som var født 1699, student fra Aalborg 1722 og fra 1731—33 skoleholder i Bistrup i Fodby sogn; han blev af gehejmeråd Carl Adolf v. Plessen kaldet til degn i Vallensved, hvor han ombyggede den forfaldne degnebolig. Han opgav 1738 sin løn til 82 $\frac{2}{3}$ rdl. — Porth var den 12. december 1732 i Karrebæk kirke blevet viet til Armgard Margrethe Davidsdatter fra Karrebæksminde. Ved sin død den 5. maj 1764 efterlod han sig foruden enken 3 børn: „David Christian Porth, som opholder sig på St. Croix, Peter Nicolai Porth, controlleur i Christianssted på forbemeldte ø, og Maria Anna Porth, gift med Christoffer Caspersen“.

Porths efterfølger blev Otto Hjorth, født 1722. Han var søn af skoleholder Lars Hjorth i Tjustrup, som 1742 efter 12 års skolehold blev afskediget, fordi han ikke kunne begå sig blandt folk — (blandt andet sagde han engang til præsten, at før denne kunne binde sine bukser, var han mand). — Otto Hjorth, som dog var af et betydeligt roligere gemyt end faderen, blev 1743 student fra Slagelse, 1748 degn i Reerslev, 1751—64 skoleholder i Karrebæk og Bistrup, dog kun 1 år i Karrebæk, hvorfra han den 5. maj 1764 af kammerjunker v. Plessen blev kaldet til degn i Vallensved. Han var en uges tid forinden i Skelskør blevet gift med den kun attenårige Anne Kirstine Steenberg, datter af skipper Søren Steenberg i København. Om dette ægteskab oplyser provsten i et brev til biskoppen af 10. maj 1764 følgende: „Den arme Hjorth, som nu skal være degn i Vallensved og omtrent for 14 dage siden holdt bryllup med en skipperdatter i Skelskør, har haft den fortræd, at hans kone efter 3—4 dages ophold i huset hos ham er borttrømt til København og har efterladt sig et slet rygte“. — Hun kom dog tilbage og delte degnekårene med ham gennem mere end 20 år. Hjorth, der 1770 havde opgivet sin løn til 80 rdl., døde den 4. juli 1785. Ved skiftet mødte som lavværge for enken skoleholder Aarslev i Vallensved, på børnenes vegne mødte ingen, hvorfor sognepræst Bast påtog sig at være deres værge og formynder. Den afdøde havde ikke mindre end 7 børn, hvoraf den ældste — et pigebarn, der bar det ikke helt almindelige navn Temperanie -- tjente i København.

Christen Ambech, der nu blev degn, var født 1729, blev 1753 student fra Slagelse og var dernæst skoleholder, 1756—78 i Saltøby og 1778—85 i Menstrup, hvorfra han blev kaldet til degn i Vallensved. Ambech, der den 4. august 1785 aflagde ed for biskop Balle, nød megen anseelse, men døde allerede efter halvandet års degnetjeneste, den 27. februar 1787.

Han var den 3. november 1756 i Vallensved blevet gift med Anne Catherine Olesdatter, med hvem han havde sønnen Nicolai, som ved faderens død var møllersvend i Hule mølle under Ledreborg gods, men som senere blev skoleholder på Enø, hvor han var i 33 år. — Ambechs enke, der var født 1735, døde i Landsgrav den 15. december 1826.

Ambechs efterfølger blev skoleholderen Johan Peter Wulfsberg fra Arløse. Han var født 1746, blev student fra Ribe 1765 og kaldet til degn i Vallensved den 31. marts 1787; han havde da været skoleholder i Arløse i 12 år. Men allerede den 6. juni 1787 forflyttedes Wulfsberg til Førslev degnekald, hvor han virkede i et kvart århundrede. Han havde som medhjælper i Førslev skole en adjunkt, skræderen Tomas Hansen, om hvem biskop Münster ved en visitats anfører: „kan ikke lære at læse eller skrive“. Wulfsberg var den 30. oktober 1775 i Vejle blevet gift med Anne Olesdatter, der døde 1828; samme år entledigedes Wulfsberg med en væsentlig del af degnelønnen i pension, hvortil kom $8\frac{1}{4}$ rdl. af skolelærerens hjælpekasse. Han døde i Roskilde den 20. oktober 1828.

Mærkeligt nok var den sidste degn i Vallensved ustuderet; han hed Hans Andersen Møller, var født 1749 og var 1781—85 skoleholder i Saltøby, derefter til 1787 skoleholder i Menstrup. Han fik ved kongelig resolution af 9. september 1785 tilladelse til at søge degnekald, blev efter Wulfsbergs hurtige forflyttelse kaldet til degn i Vallensved og aflagde den 25. juni 1787 ed for biskop Balle. Hans kone hed Anne Marie Hermansdatter, født 1748, og de havde ved folketællingen 1801 5 børn, hvoraf den ældste søn, Anders Møller, var væversvend. I huset hos dem var på det tidspunkt en logerende enke, kammerrådinde Hedevig Sophie Kiær, der levede af sin pension. — Hans Andersen Møller, der som anført var den sidste sognedegn i Vallensved, døde 1807 og blev begravet den 9. februar. Nogle år senere indrettedes degneboligen til skole, og skoleholderen overtog de kirkelige forretninger. — Dermed var så degneinstitutionen noget, der hørte fortiden til.

Allerede på et tidligere tidspunkt var ordningen med substituter forsvundet. Substituter var medhjælper eller stedfortrædere i degneembederne, oprindelig kun i de embeder, der betjentes af løbedegnene, idet disse som oftest ikke passede deres tjeneste, hvorfor de måtte afgive en del af deres embedsindtægter til substitutterne. Men ansættelsen af en substitut medførte, at løbedegnen endnu sjældnere kom til sognet, som oftest kun ved de lejligheder, hvor der blev givet offer. Derudover

måtte substituten gøre den meste tjeneste og som regel for den mindste løn. —

Også sognedegnene havde dog undertiden substituter, når forholdene gjorde det påkrævet, hvilket var tilfældet, når alderdom eller sygdom hindrede degnene i udøvelsen af deres gerning.

Åbenbart har der kun sjældent været brug for substituter i Vallensved, idet kirkebogen kun nævner et par stykker. I 1649, mens Frederik Jacobsen Friis var degn, nævnes Lisbeth, Rasmus Degns barn, og helligtrekongers dag 1651 får samme Rasmus Degn et barn begravet. Et par måneder senere døde Rasmus Degn selv, og det hedder herom i kirkebogen: „22. april 1651 bleff Rasmus Ewartsøn, substitut her till sognet, begraaffuen og lagt i kirken offuen for sal. Jens Degns graff“.

Degnen Jacob Diderichsen holdt også substitut på sine gamle dage. Han hed Jacob Kløvermand, f. ca. 1705, student fra Næstved latinskole 1725. Han blev den 16. februar 1729 gift med degnens yngste datter Gouchen, f. 1701; deres første barn Jacob Wendel døde i november 1730, kun 1 år gammel. En datter Anna Catharina blev døbt i august 1732.

Forøvrigt ser det ud til, at Jacob Kløvermand og hans kvinde fik en tung skæbne, idet der i kirkebogen under notitsen om deres bryllup er tilføjet: „De blev begge ulykkelige i verden. Gud give! salige i himlen“.

Jacob Kløvermand synes at have været den sidste substitut i Vallensved.

VALLENSVED SOGNS SKOLER

I oktober 1735 indgav Sjællands stiftsøvrighed en beretning om skolevæsenets tilstand på landet, og af denne fremgik det, at der i hele stiftet var 122 rytterskoler og 71 andre skoler. Af disse 193 skoler var højst 8 eller 10 oprettet i det 17. århundrede.

Det vil naturligvis være forkert herudfra at slutte, at der i det 17. århundrede kun har været en halv snes skoler i hele Sjællands stift. Mange steder fandtes der omgangsskoler, som ikke blev regnet med i indberetningen, fordi der ikke fandtes noget skolehus. Andre steder havde man et skolehus, men var ude af stand til at lønne læreren, hvorfor undervisningen var ophørt. Forøvrigt var det 17. århundredes skoler kun sjældent af varig karakter.

I Vallensved sogn kendes ingen skoler fra tiden før 1700. Et og andet tyder dog på, at der i enkelte af sognets byer har fundet nogen undervisning sted, omend der ingen skolehuse fandtes. Således nævnes 1712 Jens Jørgensen, skolemester af Jenstrup, som nævnte år havde en søn Friderich til dåben, båret af Helle hr. Bertels (præstens hustru), og som året efter mistede et 8 uger gammelt barn, og i årene fra 1700 til 1716 nævnes i Kyse Jonas Skolemester, hvis søn døde 1714, kun 30 dage gammel, og begravedes uden ringen.

Disse to skolemestres tilstedeværelse kan dog kun betragtes som spæde forsøg på at få en regelmæssig undervisning i gang. Der skulle dog ikke gå mange år, inden der blev oprettet rigtige skoler i sognet.

I 1724, den 19. oktober, udstedte Carl Adolf v. Plessen et gavebrev, hvori han meddelte oprettelsen og indretningen af 5 skoler på sine godser. I de følgende år oprettede han endnu flere, i alt 15 skoler, hvoraf de 2 lå i Tybjerg herred, resten i Øster Flakkebjerg herred. I gavebrevet kommer hans pietistiske indstilling tydeligt til orde, idet han gør gældende, at han „den ungdom, med hvilken Gud mine forbemeldte

godser velsigner, udi i guds frygt og den rene evangeliske lærdom vil have undervist". — Blandt de 5 først funderede skoler var skolen i Vallensved.

1. Vallensved skole.

Skolens distrikt var oprindelig Vallensved, Kyse og Øllerup. Hertil kom i 1824 Stubberup og Lund, som indtil da havde hørt til Holløse skoledistrikt. I 1859 formindskedes Vallensved distrikt væsentligt ved oprettelsen af Kyse skole og bestod siden da af Vallensved, Øllerup og Lund byer.

Det gamle skolehus fra 1724 findes endnu i byen. Det var ifølge v. Plessens gavebrev indrettet på følgende måde: „Den tredie skole er udi Vallensved sogn og by, bygningen står på Harrested godsens grund og er indtagen af en husplads og et lidet stykke af naboen Hans Olesens haveplads, dog uden nogen fornærmelse eller påanke; bygge -og havepladsen er bestående udi længden femogfyrretyve alen og udi bredden 30 alen“. — Bygningen var „7 fag i længden og 5 fag i bredden, bindingsværk og stråtag, det udvendige af eg og det indvendige af fyrretømmer, med behørig skorsten“. — Indgangen havde 2 halve døre, til højre side en dør til skolestuen, der bestod af 3 fag, med 4 vindueskarme med 8 vinduer, i lergulvet var nedrammet pæle, der bar 2 lange fyrreborde og 4 bænke. Skoleholderens stue var på 3 fag, havde lerkakkelovn, vindueskarn med 2 vinduer, lergulv, en aparte dør til skolestuen, som opvarmedes ved, at denne dør stod åben. I køkkenet var der skorsten og derhos en liden bagerovn, og op til køkkenet lå et spisekammer. Skolens inventar bestod

C. A. v. Plessens skole i Vallensved, opført 1724.

af 1 bibel, 40 nye testamenter, 100 katekeser og 100 ABC'er, hvoraf nogle skulle blive ved skolen, andre ved kirken.

I næsten 90 år holdtes der skole i denne bygning. Imidlertid døde degnen Hans Møller i 1807, og degneembedet blev nedlagt. 6 år senere anvistes degneboligen til beboelse og skolehold, og den gamle skole stod ubenyttet hen til 1817, da ejeren, kammerjunker og major Mogens Scheel v. Plessen skænkede bygningen til sognets fattigvæsen, der indrettede den til fattighus.

I degneboligen var herlighederne større end i den gamle skole, omend „herligheder“ vel nok efter nutidens forhold er et lovlig stærkt udtryk. — Imidlertid — her var bedre plads, flere bekvemmeligheder, som for eksempel bræddegulv i 2 værelser; der var 2 skorstene, men huset var også 10 fag stort. Desuden var der et udhus og et brøndværk af egestolper, egestøtte, fyrrebeklædning og fyrrebalance.

Den 2. september 1842 indviedes en ny skole, 11 fag stor, som var asureret for 2300 rbd. Nye udvidelser og ombygninger fandt sted i årene efter den første verdenskrig. Til skolen hørte jordlodden matr. nr. 3 på 8½ tdr. land, der lå nord for byen. Hertil kom degnejorden matr. nr. 2 på ialt 7 skpr., som bestod af husplads og have samt et vænge, der lå ved degneboligen østligst i byen nord for gaden. Udnyttelsen af denne jord udgjorde en væsentlig del af lønnen, som i v. Plessens gavebrev var fastsat til 30 rdl. for skolehold, 10 rdl. til lys og brændsel samt fri bolig. Lønnen øgedes dog betydeligt efter degnekaldets nedlæggelse; thi da overtog skolelæreren ikke bare degnens funktioner, men også en væsentlig del af hans indtægter. I 1842 var den faste løn 5 tdr. 5 skpr. rug og 15 tdr. 6 skpr. byg in natura, 12 tdr. byg, der betaltes efter kapitelstakst, 38 brød, 38 snese æg, 40 flæskeskinker, 10 gæs og 76 kander mælk i julerente, den funderede løn var 42 rbd., hvortil kom 4 rbd. 76 sk. sølv i refusion. Brændsel og fourage leveredes efter anordningen, offer og akcenser beløb sig til 30 rbd. årlig. I 1876 var lønnen på 1635 kr. i alt, og ved århundredskiftet var begyndelseslønnen 1000 kr., hvorfra gik nogle afkortninger for jordlod, fourage, offer og akcenser; statens løntillæg beløb sig til 350 kr., hvortil så kom løn som kirkesanger og kirkebylærer, 150 kr. i alt.

Kaldsret til Vallensved skole havde fra først af Carl Adolf v. Plessen, som krævede, at skoleholderne skulle være „dygtige subjekter, gudfrygtige, ærlige og uberygtede“. De skulle oplære børnene til gudsfrygt, begynde og slutte skoledagen med bøn og sang, lære børnene at bede og ret

at kende Gud. Som man af dette vil forstå, var kristendomsundervisningen det væsentligste i v. Plessens skoler, og skrive- og regnekunsten skulle „ikkun agtes som et tilføjjet værk, men findes nogle dertil capable ingenia, kan dem og derudi forhjælps“.

Den første skoleholder i Vallensved hed Jochum Popp; han var født 1675 og døde 1735, 59 år 6 måneder gammel. Om hans hustru vides kun, at hun døde 1733, — end ikke hendes navn kendes. Jochum Popp nævnes 1712 som skolemester på Lindersvold; han var formentlig her lærer for oberst Kalchreuters børn, der på den tid opholdt sig hos deres mor moder, fru Merte Sofie Urne. Her pryglede han en bondedreng, men blev til gengæld truet med prygl af drengens fader.

Popps eftermand var Lassenius Dreyer, som 1700 blev student fra Sorø. Fra 1713 var han skoleholder i Vejlø, hvor han samtidig varetog bestillingen som birkeskriver ved Gaunø birketing; 1729 forflyttedes han til Enø skole og kom derfra til Vallensved, hvor han tog sig af skoleholdet indtil 1745, da han entledigedes med 8 rdl. i pension af embedet. Han blev dog samme år atter skoleholder — på Enø — men døde få måneder efter uden at have forrettet nogen læsning, „formedelst straks påkommende svaghed og død“. Boets overskud, der kun androg 2 sldl. 7 sk., udbetaltes til enken, som ikke engang kunne give manden en ordentlig begravelse, men måtte lade ham jorde i de fattiges jord. Enken døde i 1748.

Dreyer efterfulgtes i Vallensved af Christian Didriksen Fæster, født den 6. juni 1716 i Sønderup, søn af sognepræst og provst i Sønderup-Nordrup Didrik Fæster og Anna Elisabeth Spend. I modsætning til sine to brødre, der også var skoleholdere, var Christian Fæster ustuderet. Han døde i 1749 kun 32 år gl., og hans enke, Mette Cathrine Danielsdatter, giftede sig det følgende år med Gunderslevholms ladefoged, Rasmus Nielsen.

Hans Trapp, som i 20 år havde været skoleholder i Saltøby, blev nu forflyttet til Vallensved, hvor han virkede til 1765. Han var født 1691 og var skoleholder i sognet i 35 år. Efter sigende var han af god familie idet faderen var renteskriver, men trods megen slægt var han en ensom og venneløs mand, der intet havde at hælde sit hoved til i sin høje alderdom. Men degnen Otto Hjorth forbarmede sig omsider over den stakkels mand og tog sig af ham, indtil han i 1770 døde. Hans hustru, Ingeborg Marie Bugge fra St. Hedinge degnebolig, født 1700, døde i 1765. Nogen

ringe lærer var han vist ikke. Ved visitatsen i 1751 udtalte biskoppen, at det var en fornøjelse at høre skolebørnene.

Efter Trapp blev Hans Møller, født 1736, skoleholder. Han blev den 21. maj 1765 gift med Lucia Cathrine Gravesmülen, hvis første mand, degn Johan Marse i Marvede, var død en månedstid forinden. Da Møller døde 1783, efterlod han sig en 9-årig datter Christine samt enken, der året efter ægtede skoleholderen Johannes Krog i Holløse. — Ved auktionen over dødsboet efter Møller købte eftermanden Niels Christian Aarslev 6 fag udhus, 1 hønsehus, 1 lude og 1 hundelænke for 26 rdl., desuden $\frac{1}{2}$ læs langhalm, 2 får og en del mindre effekter.

Aarslev, der var skoleholder til sin død 1811, var født 1755. Han var egentlig snedker, men blev 1781 skoleholder i Høve, hvorfra han flyttedes til Vallensved. Han var gift med Malene eller Madalene Olesdatter, der døde 1817, 73 år gl.

I året 1800 indsendte sognefogeden Anders Erichsen i Kyse en klage til biskoppen. Han ankede heri over den efterladenhed og skødesløshed, skoleholderne udviste ved ungdommens undervisning. De lod børnene undervise af deres koner eller af de andre børn, og når de endelig selv var til stede i skolestuen, tog de lovligt hårdhændet på børnene, når de skulle ave dem. Især var Aarslev en hård negl. — Inden klagen nåede biskoppen, var den imidlertid blevet påtegnet af både præst og provst, der begge støttede skoleholderne, provsten gik endda så vidt, at han betegnede klageren som en vinkelskriver, der kun var ude på at skille Aarslev fra hans embede. Biskoppen afviste klagen, og for ikke at give anledning til flere klager modtog skoleholderne et tilhold om at være til stede i skoletimerne.

At Aarslev ikke var nogen ringe lærer, fremgår af visitatsberetningerne. Ganske vist fandt biskop Balle ved visitatsen i 1789, at børnene havde været forsømmelige, men det kunne ses, at de flittigste var blevet undervist med forstand og kunne svare tilfredsstillende, de kunne læse i bog og havde lært salmer. Da Balle i 1800 kom igen, var fremgangen umiskendelig. En mængde børn mødte og gjorde med stor færdighed rede for lærebogen, nogle vidste en hel del af den bibelske historie, læste godt og kunne mange salmer. Kun i regning var der stilstand. Også biskop Münter, der visiterede i 1808, var tilfreds med de fremskridt, der var gjort, og roste især Aarslevs kone, der havde lært pigerne at sy navneklude. Han fandt, at Aarslev var vel oplagt til at være lærer, men kunne trænge til lidt mere dannelse. Og ligesom Balle i sin tid havde gjort det,

gav også Münster Aarslev et tilhold om ikke at blande sig i sager, der ikke kom ham ved. Iøvrigt fandt biskoppen hans forhold upåklagelige.

Da Aarslev i 1811 døde, blev Edvard Samuel Blichfeldt, som var ueksamineret, konstitueret i embedet, dog kun for et år.

I 1812 forflyttedes læreren i Saltøby, Andreas Jacob Birch, til Vallensved. Han var født 1765, var af profession skomager, men havde, såvidt evnerne strakte, gjort god fyldest i skolen. Men efterhånden, som der stillede større krav til lærerne, kneb det for Birch at fylde sin plads. 1824 skrev amtsprovsten om ham, at han „mangler ikke god vilje, men har ikke haft andet og får det ej heller“. Birch tog nu nogle måneder på Ringsted seminariekursus for ueksaminerede lærere, og biskoppen gav ham ved visitatsen 1825 prædikaten duelig og noterede sig, at fremgangen var god. — Det gik dog kun nogle få år. Den 6. maj 1830 bestemte kancelliet, at begge lærerne i Vallensved sogn skulle holde hjælpelærere, da de var aldeles uduelige, eller de skulle afskediges. I 5 år havde Birch nu hjælpelærere; af disse kan nævnes Anders Ohlsen, som 1833 blev lærer i Saltøby, Carsten Mauritz Sekt, fra 1835 lærer i Holsted, og Carl William Reistrup, som 1843 blev lærer i Tjæreby. — Birch blev afskediget 1835 og døde 1840; han havde været gift to gange, først med Maren Jensdatter fra Sorø, født 1756, død 1819, derefter med Kirstine Andersen, født 1774, død 1852. Der var i første ægteskab 3 børn.

Birch efterfulgtes af Laurids Nicolaj Vilhelm Tolderlund, født den 7. oktober 1807 i København. Han var i sin ungdom på Holsteinborg og Saltø godskontorer, blev 1830 seminarist fra Vesterborg seminarium på Lolland, 1831 lærer i Køng, 1831—32 i Menstrup, men søgte om afsked „på grund af vedvarende svaghed og anden bestemmelse“. Han bestemte dog atter om og blev 1835 af grev Scheel-Plessen kaldet til skolelærer i Vallensved. Samme år, den 13. april, blev han viet til husjomfruen på Saltø, Barbara Christine Schneider, født i Nykøbing F. 1816, død 1891. — I 20 år var Tolderlund lærer i Vallensved, hvor han som leder af sparekassevirksomhed, arbejdede for forsikringsvæsen og ved en dygtig skolegerning vandt stor tillid blandt befolkningen.

Også blandt kolleger nød Tolderlund stor anseelse og blev i 1843 næstformand for Sorø amts skolelærerforening. Amtsprovsten udtalte 1838: „meget duelig, meget flittig, hans forhold i enhver henseende ros-værdigt“. Også den meget kritiske og meget myndige biskop Mynster udtalte sig anerkendende om Tolderlund allerede ved sin første visitats i Vallensved i 1835, få måneder efter hans ansættelse, og omtalte ham som

en samvittighedsfuld og virksom ung mand. 1835 blev han førstelærer og kordegn i Sorø, hvor han døde i juli 1868. Af hans 3 børn blev sønnen Hans Vandal Tolderlund, der var født i Vallensved 1836, købmand, først i Næstved senere i Præstø; han havde en mængde tillids- og æreshverv. Datteren Emma Juliane Tolderlund, født 1844 i Vallensved, blev gift med Søren Peter Hansen, der døde 1901 som overlærer ved Sorø borgerskole.

Tolderlunds efterfølger, Christian Ludvig Paulsen, var født i København den 17. marts 1804, søn af krigsassessor, læge Rasmus Paulsen og Sinne Cathrine Frost. Han kom på Jonstrup seminarium, hvorfra han 1824 blev dimitteret med hovedkarakteren „ej uduelig“; blev 1826 lærer i Ølsted, hvor han giftede sig med Marie Nicoline Mathia Sparre, født i Ølsted 1807, datter af degnen Svend Sparre og hustru Karen Hansen. Af deres 6 børn døde 3; sønnen Carl Arnold Paulsen, født 1840, blev lærer 1861 og senere førstelærer og inspektør i Kastrup på Amager, en datter Emma blev gift med højskoleforstander Anton Hansen i Tamdrup ved Horsens. — 1832 blev Paulsen lærer i Enegaarde ved Præstø og den 18. marts 1855 lærer og kirkesanger i Vallensved. Han var en gudfrygtig og velmenende mand, men havde på sine ældre dage vanskeligheder med skolebørnene, der benyttede sig af hans godhed. Han enteledigedes 1877 og døde i Slagelse den 4. maj samme år. Han havde i sine sidste år holdt hjælpelærer, blandt andre Knud Jepsen Juhl, som 1873 blev lærer i Saltøby, og Theodor Emil Petersen, som i 1877 blev hans eftermand.

Petersen, der var født i Borup skole den 3. september 1849, var søn af lærer Rasmus Petersen og dennes anden hustru Johanne Marie Jensen. Han blev 1869, samtidig med sin tvillingbroder Harald Julius Petersen, dimitteret fra Jonstrup med hovedkarakteren „duelig“. Han blev derefter hjælpelærer hos Paulsen, der herfor ydede ham 120 rdl. plus frit ophold. Efter få års forløb blev han kaldet til lærer og kirkesanger i Vallensved hvorfra han 1918 entledigedes. 1877 blev han i Vallensved kirke viet til Mette Marie Rasmussen, født i Vallensved 1855, datter af gårdmand Rasmus Pedersen og Karen Marie Jensen. Efter afskedigelsen flyttede lærer Petersen til København, hvor han døde 1921; hans hustru døde 1936.

Den 12. december 1918 blev Niels Henrik Nielsen kaldet til førstelærer i Vallensved; han er født den 8. september 1887 i Stenstrup skole på Fyn, han forældre var førstelærer Jørgen Nielsen og Elisabeth Jensen. 1914 blev han dimmitteret fra Skaarup seminarium og gennemgik der-

efter flere korte kursus; gjorde 1914 vikartjeneste i Øster Aaby friskole, 1915 i Lovskovvad og Raabjerg og blev den 8. september samme år andenlærer i Nørreby skole ved Borre, hvor han var til 1918. I Vallensved har han i mere end 30 år varetaget kirkesangen, har endvidere været kirkeværge, formand for menighedsrådet, revisor ved sognerådet og brugsforeningen. I 1940 flyttede han ud til den nye sogneskole, der ligger midtvejs mellem Kyse og Vallensved. Her virkede han som skoleleder, indtil han i efteråret 1952 søgte sin afsked og bosatte sig i Næstved.

I 1893 indrettedes der syskole i udhuset ved skolen i Vallensved, og 1900 oprettedes der forskole i byen. Undervisningen her påbegyndtes januar 1901. Den første lærerinde ved skolen var Kathrine Jensen, født 1879, dimitteret fra Th. Langs forskoleseminarium 1899. Den sidste i embedet var Johanne Karelise Mossin, født 1875 i Kragelund, dimitteret fra Th. Langs forskoleseminarium 1914. Hun varetog organisttjenesten i Vallensved kirke i en lang årrække. Da hun i trediveerne tog sin afsked, blev der ikke ansat nogen ny lærerinde; skolerne i Vallensved og Kyse fik en anden ordning, blev treklassede, således at forskolelærerinden fra Kyse kunne passe undervisningen i første klasse begge steder; denne ordning bibeholdtes, indtil sogneskolen i 1940 blev indviet.

2. Saltøby skole.

I 1729 oprettede C. A. v. Plessen yderligere 7 skoler, således at der på hans godser fandtes i alt 15 skoler. En af disse 7 var skolen i Saltøby. Til dens distrikt hørte dengang 3 byer: Saltøby, Jenstrup og Tostrup, med i alt 17 gårde, 1 møllegård og 17 huse. I 1872 fragik fra distriktet Tostrup og den del af Jenstrup, som hørte til Hyllinge sogn. Børnene fra Saltø huse i Karrebæk sogn søgte skolen fra dens oprettelse, og senere blev der indgået en overenskomst mellem Vallensved og Karrebæk sogne om, at 15 børn fra Saltø huse kunne søge skolen.

Det gamle skolehus, som formodentlig har lignet det i Vallensved, undergik i tidens løb en del forandringer; således udvidedes det i 1836 til 11 fag med i alt 4 værelser og forsynedes med bræddegulv undtagen i køkken, spisekammer og forstue. Boligen betegnedes 1842 som „beqvem, anstændig og vel vedligeholdt“. Jordlodden, der lå i nærheden, var ca. 8 tdr. land stor og af god bonitet. Oprindelig var det mosejord, men den var blevet opdyrket af læreren Anders Ohlsen, der fra første færd var klar over, at den ville „i flere år kræve ei ubetydelig bekostning

ved vands afledning". Der var dog let adgang til mergel. — Om sommeren gav lodden græs til 4 „qvæghoveder" og 1 hest, hvilken sidste var nødvendig for læreren, da han havde omtrent $\frac{1}{2}$ mil til kirken og slet vej at færdes på. — Jorden solgtes 1878.

Lærerlønnen var fra først af som i Vallensved. I 1842 udgjorde den faste løn 1 td. 2 skpr. rug og 7 tdr. $2\frac{1}{2}$ skpr. byg in natura, 8 tdr. byg, som betaltes efter kapitelstakst, pengeløn 46 rbd., refusion 8 rbd. 2 mk. sølv, kirkesangerløn 5 rbd. samt julerente, som bestod af 22 lpd. 13 pd. brød, 21 snese æg, 12 flæskeskinker, 7 levende gæs, 22 kander mælk og 1 lpd. 2 pd. ost. Hertil kom 6 favne brænde udvist årlig, anordningsmæssig fourage samt akcidenser af 10 og højtidsoffer af 24 gårde, i alt ca. 40 rbd. — Fra 1878 regnedes skolen for en biskole, lønnen beløb sig da til 25 tdr. byg, 100 rdl., 40 rdl. i offer og 15 rdl. i skolepenge. Der var da kun bolig for ugift, et udhus fra 1821 var på nær 3 fag borttaget. Mens biskolelæreren løn 1878 opgives i rigsdaler, nævnes det, at lønnen i 1876, altså 2 år tidligere, var 767 kr. — Fra 1899 var skolen igen hovedskole, og 1907 blev der bygget ny skole i Saltøby. Det gamle skolehus blev solgt til nedrivning og købt af en gaardmand på Kyse mark, som anvendte tømmeret til opførelse af en svinestald.

Den første skoleholder i Saltøby var Hans Trapp, som i 1749 forflyttedes til Vallensved. Han efterfulgtes af Lassenius Trandberg, født 1721, student fra Ribe 1742, men denne blev kun et års tid ved skolen og afløstes 1750 af Jørgen Frederik Hoffmann, som var født 1726 og blevet student i København 1748. Han blev straks efter sin ansættelse i Saltøby gift med Eva Marie Agnete Ramthon, født 1724, død 1802. En af deres sønner blev skoleholder i Karrebæk, en anden i Menstrup; den sidste blev dog senere degn i Karrebæk. — Som sin forgænger blev Hoffmann kun ét år i Saltøby. 1751 blev han skoleholder i Fuglebjerg og 1768 degn i Hyllinge. Allerede i 1758 var han blevet kaldet til degn i Fodby, men frasagde sig embedet. — I 1759 var Hoffmann indblandet i en affære, som foruden en del besvær med provst og biskop forskaffede ham hans øren varmede. Han var i kroen blevet noget beskænket og slog — lig Erasmus Montanus — om sig med syllogismer, snakkede latin og kom for skade at bruge et ved visse følgeslutninger ofte benyttet huskeord Barbara. Desværre hed præsteenken madam Prom Barbara, og hun fattede vel intet af hans lærde ordgyderi, men opfangede, at hendes navn blev nævnt, og spidsede øren. Manden var jo næsvis. — Og sin vane tro eksploderede hun og brugte slående argu-

menter — og det gjorde hun grundigt. — Efter en del besvær blev sagen forligt. — Hoffmann havde forøvrigt af og til det uheld at lægge sig ud med fruentimmerne. Allerede inden affæren med madam Prom var en degnedatter fra Fodby nær ved at få ham ved ørene, og kun ved en skikkelig mands mellemkomst blev yderligere skandale forhindret. Men muligvis var der nogen forbindelse mellem denne hændelse og Hoffmanns afkald på degneembedet i Fodby. — Han døde 1785.

1751—56 var Niels Christian Lerche skoleholder i Saltøby. Han var født i Gimlinge 1713 og snedker af profession, blev 1742 skoleholder på Enø, men var på det tidspunkt så forarmet, at hans kone måtte tage plads som amme i København. 1745 blev han skoleholder i Spjellerup, hvor han var til 1751. Fra Saltøby kom han til Menstrup, og her var han til sin død 1778. Lerche var først gift med Ane Kathrine Søderberg, født 1715, død 1774, og derefter med en bondepige Maren Hansdatter fra Menstrup, som 1780 ægtede skoleholder Reinath i Træløse. 2 af Lerches sønner blev skoleholdere, Carl Frederik i Venslev og Johannes i Hyllested. Sidstnævnte blev 1827 på Slagelse gade rendt ned af et par løbske heste og døde nogle dage senere.

Efter Lerche blev Christen Ambech skoleholder i Saltøby, og 22 år senere, i 1778, blev han også Lerches arvtager i Menstrup, hvorfra han 1785 kaldedes til degn i Vallensved. Han efterfulgtes i Saltøby af Frederik Henrik Martner, født i Nykøbing F. 1745, søn af købmand Lars Poulsen og Anna Dorothea Schath. Han var blevet student fra Frederiksborg 1765 og cand. theol. med haud 1768. Efter 2 års skolehold i Saltøby blev han den 20. december 1780 præst i Fodby, hvor han døde 1790. Han var gift med Ursula Sophie Cathrine Hobroe, født 1747, død 1827, datter af Martners forgænger i Fodby, Henrik Hobroe, og dennes første hustru, „majorinde Strambergers elskelige datter, Vilhelmine Augusta“. — Martner efterlod sig foruden enken 3 mindreårige børn.

Hans efterfølger som skoleholder i Saltøby blev Hans Andersen Møller (1781—85). Han blev i 1787 efter 2 års skolehold i Menstrup degn i Vallensved.

Han efterfulgtes i Saltøby af skræder Jens Larsen, gift med Anne Fransdatter. — Ved visitatsen 1789 skrev bispem, at „børnene havde gjort antagelig fremgang efter deres alders måde og vidste dog nogenledes at bruge deres forstand. De læste ret godt i bog, men bibelsk historie savnedes. Larsen gør sig umage og er ikke uskikket. Med katekisationen går det an“. — Larsen døde 1793, 53 år gammel. Af dødsboet nævnes

6 fag udhus, skolebygningen uvedkommende, item brøndværket og stakitporten, 3 får, 3 lam, 1 væder, 1 svin og 1 gåsehække.

Larsens eftermand blev skomageren Andreas Birch, som efter 19 års forløb blev forflyttet til Vallensved. Ved visitatsen 1800 noterede biskop Balle: „De flittige svarede til fornøjelse af lærebog og katekismus, ikke uden forstand. Boglæsning var god, man havde lært salmer. Skrivning begyndt, men ikke regning. Birch er ikke uskikket til at undervise og katekiserer ikke ilde“. 1808: „Efter omstændighederne meget vel tilfreds, af 30 børn mødte 29. Med sand fornøjelse fandt jeg ungdommen vel undervist. De ældre svarede med færdighed af lærebog og katekismus, lært mange smukke salmer. De kunne også bibelhistorie, boglæsningen var ualmindelig god, 5 børn havde begyndt at skrive. Søren Birch er især en håbefuldt dreng. Gud lønne den brave lærers nidkærhed og flid. Han er flittig, nidkær, utrættelig, meget duelig, men bør have flere kundskaber“.

Birch efterfulgtes 1813 af Hans Nicolajsen, født 1772. Han var af håndtering skræder, men blev 1792 „adjunkt“ (hjælpelærer) hos skoleholder Stenlosius i Bistrup, hvis embede han overtog i 1799. Han var i Saltøby til 1833, måtte gennemgå hjælpeseminariet i Ringsted, men fik alligevel i 1830 tilhold om at holde hjælpelærer — på grund af uduelighed. Han døde i Hyllinge 1734, var gift 2 gange, først med Sidse Pedersdatter, som døde inden 1797, dette år blev han gift med Maren Christensdatter fra Jenstrup, født 1781, død 1834.

I 40 år (1833—73) var nu den tidligere hjælpelærer i Vallensved, Anders Ohlsen, lærer i Saltøby. Han var født på Fejø 1807, blev 1828 dimitteret fra Vesterborg. Samtidig med ansættelsen her blev han i Thoreby gift med Birthe Cathrine Holm, som var født paa Bogø 1802. Ohlsen døde i Kyse 1875, og 1877 blev hans enke optaget paa Slagelse hospital, hvor hun året efter døde. Hun fik iøvrigt ord for at være en agtværdig, god, venlig, from kvinde, som altid havde været agtet og afholdt i sognet. Hun og hendes mand opdrog flere børn i deres hjem, men havde selv kun en datter, der blev gift med en købmand, som imidlertid ret hurtigt gik fallit. Ohlsen havde kautioneret og led som følge heraf et stort tab.

Mynster var som biskop 3 gange paa visitatsbesøg hos Ohlsen, mod hvem han i sine optegnelser ikke er alt for venlig. I 1835 fandt han Ohlsen „lige så affekteret som denne skrivemåde af hans navn“. „Han katkiserer mådeligt, men med megen pretention, efter opskrevne fra-

ser". — Ved besøget i 1843 fandt Mynster, at Ohlsen, som „skal være en meget brav mand", havde aflagt sin affektation, men han var iøvrigt aldrig overvættets begejstret for ham. Det har sikkert været gensidigt. — Utvivlsomt har Mynsters uvilje skrevet sig fra, at Ohlsen aabenbart var en mand af format. Sognepræst Buchholtz lagde aldrig skjul på, at Ohlsen var en lærer ud over det almindelige: „Ohlsen er en agtværdig, retsindig, velbegavet og dygtig mand, der omgås børnene med godhed og vækker sansen for skolen og dens gerning i sin kreds. Frugten er blandt andet en mere end almindelig god skolegang".

Ohlsen var en af Danmarks lærerforenings pionerer og kom som sådan i 1840 ud i en for ham særdeles ubehagelig situation, som nær havde kostet ham hans stilling.

Man så fra skoledirektionens ledelse skævt til både lærerforeninger og lærermøder og fik ved henvendelse til kancelliet forpurret, at lærerne holdt fri lørdag eftermiddag for at samles til deres møder. Ohlsen rettede da i „Sjællandsposten" den 15 .august 1840 en henvendelse til sine kolleger, men var lovlig fripostig i sin omtale af de høje foresatte i skoledirektionen, der straks henledte kancelliets opmærksomhed på Ohlsens artikel. Nu blev Ohlsen sat under tiltale for provsteret, og kancelliet benyttede lejligheden til at forbyde skolelokalers anvendelse til lærermøder, da „slige forsamlinger næppe ville stifte noget synderlig gavn". Men Ohlsen ansøgte kongen om, at tiltale måtte frafalde, idet han erkendte, at han måske havde handlet „uden at iagttage den ærbødighed, der skyldtes min af Gud og kongen indsatte øvrighed". Gamle pastor Korn var forfærdet over Ohlsens dristige adfærd, men anbefalede benådning, da Ohlsen hidtil havde ført en hæderlig og uplettet vandel og vist sig som en duelig og samvittighedsfuld lærer. Provsten og biskoppen anbefalede begge, at tiltale frafaldtes, en henstilling fra amtmanden gik i samme retning, og Ohlsen slap med skrækken. Men han måtte indrykke en erklæring i „Vestsjællands Avis", hvori han erkendte sin begåede uret og tilbagekaldte sine fornærmende udtalelser. — Ohlsen fortsatte dog sit arbejde i lærerkonventet.

Ohlsen efterfulgtes ved sin afsked 1873 af Knud Jepsen Juhl, f. i Vonsbæk 1851. Han tog lærereksamen fra Skaarup 1871 med karakteren „duelig" og var derefter hjælpelærer i Marstal og Vallensved. Fra Saltøby forflyttedes han 1880 til Sdr. Bjerre, hvor han var til 1910. Han havde allerede her i sognet haft en kontrovers med sognerådet, men i Sdr. Bjerre gik det galt, og han blev afskediget fra embedet efter § 8 i

lov af 27. maj 1908. Aarsagen var af rent personlig art. Juhl var ellers en dygtig lærer og meget begavet, men forskellige uoverensstemmelser — ogsaa politiske — plus manglende fordragelighed fra begge sider fik begivenhederne til at tage fart. Juhl var gift med Sofie Jensen, f. 1855 i Vente, død i Mørke 1933.

Han afløstes i Saltøby af Johannes Markus Pedersen, der var født i Lemming 1850. Han var 1879 blevet privat dimitteret med 1. karakter; i Saltøby blev han kun i 2 år (1880—82), forflyttedes derfra til Tingjellinge, var derpå lærer i Ferslev, og til sidst — i 1888 — forflyttedes han til Faardrup, hvor han var lærer fra 1888 til 1920. Han døde 1925. Hans hustru, Kamilla Kristine Fischer, var født i Roskilde 1854.

Hans eftermand her blev Mads Ludvig Nielsen, født 1851, dimitteret 1881 fra Skaarup med 2. karakter. Han blev 1885 lærer i Grønnegade ved Nysted og efterfulgtes af Laurits Hansen Christensen, født 1861 i Tranderup paa Ærø; han havde taget lærereksamen fra Jelling 1884 med 1. karakter. Han blev 1889 lærer i Vester Egede i Tybjerg herred, herfra forflyttedes han i 1907 til sin fødeby.

Jens Hansen var lærer 1890—91, blev efter et år og en måneds forløb kaldet til lærer ved Pederstrup skole og kirkesanger ved Mogenstrup kirke. Han var født i Brandelev 1864, søn af parcellist Lars Hansen og Ane Rasmussen, og blev 1884 dimitteret fra Jonstrup med 1. karakter.

Hans efterfølger, Søren Jensen, som var dimitteret fra Silkeborg 1890, var i mangt og meget en stakkel, lå under for en ulyksalig hang til de våde varer og fik undertiden ligefrem delirium. Han forflyttedes da ogsaa ret hurtigt efter, at man var blevet klar over hans svaghed, og døde kort tid efter.

I 1898 blev Lars Rasmus Jacobsen, født 1876 i Gelsted, søn af amtsrådsmedlem Søren Jacobsen og Karen Marie Olsen, lærer i Saltøby. Han var i 1896 blevet dimitteret fra Vesterbro seminarium med 2. karakter. I 1902 blev han gift med Juliane Marie Christensen, født 1879 i Rislev. 1905 blev han lærer i Knudsby skole ved Vordingborg, og efterfulgtes 1906 af Lars Peder Nielsen, født 1871 i Julebæk ved Herlufmagle, søn af parcellist Ole Nielsen og Anna Kirstine Larsen; var dimitteret fra Vordingborg seminarium 1903.

Nielsen var den sidste lærer i Saltøby; sidst i trediverne tog han sin afsked og byggede sig et hus i Vallensved, hvor han og hans hustru, Anna Sophie Kristine Hansen, f. i Næstved 1875, i juni 1952 døde med et par dages mellemrum.

Da sogneskolen i 1940 blev taget i brug, blev Saltøby skole nedlagt og solgt.

3. Kyse skole.

I 1807 indberettede sognepræsten, hr. Korn, at degn Hans Møller i Vallensved var død, og at degnekaldets indkomster skulle fordeles mellem skolerne i sognet i henhold til reglementet af 1806. Nu fandt præsten, at „da nu den i Vallensved skole henhørende ungdom er alt for talrig til, at dens undervisning med nytte kan bestrides af een mand, og Kyse by og udflyttere har så lang og besværlig vej til Vallensved skole, at deres ungdom har ikke uden største vanskeligheder kunnet indfinde sig der paa den roligste og bekvemmeste tid af året, så er det nødvendigt, at en tredje skole her i sognet oprettes i bemeldte Kyse by, der består af 13 gårde, 10 huse og mange innsiddere. Vallensved skolebygning kunne flyttes til Kyse, og Vallensved degnebolig indrettes til skole“.

Der blev dog ingen bukser af det skind, skønt det havde været rimeligt at træffe sådan en ordning. I endnu 50 år måtte børnene fra Kyse traske den lange besværlige skolevej til Vallensved. 1857 resolverede ministeriet, at der skulle oprettes et andenlærerembede ved Vallensved skole. Det var sogneforstanderskabet imidlertid ikke meget villige til, og året efter, den 4. juni 1858, tiltrådte ministeriet da også sogneforstanderskabets forslag om oprettelse af en skole i Kyse i stedet for et andenlærerembede i Vallensved. Skolen blev i første omgang oprettet som biske, men fra 1873 var den hovedskole.

Skolens distrikt var Kyse by, mark og overdrev, samt Stubberup by. Bygningen opførtes 1859 og bestod af 12 fag med tegltag. Den blev udvidet 1922, og samtidig blev der oprettet en forskole*) til afløsning af pogeskolen, der var blevet påbegyndt i 1892, og som fra 1894 havde haft til huse i skolens udhus.

Lærerlønnen fastsattes 1859 til 100 rdl. og 25 tdr. byg. 1873 var den 6 tdr. rug, 25 tdr. byg, skolepenge samt 25 tdr. byg for afsavn af jord. 1877 tillagdes distriktets degneindtægter: 17 lpd. brød, 17 snese æg, 3-4 kander mælk, 4 medister, 2 gæs, offer og $3\frac{1}{2}$ rdl. 1876 var lønnen i penge beregnet til 1096 kr.

Til skolen hørte fra først af kun $2\frac{1}{2}$ skpr. land (husplads med have)

*) Kun 2 forskolelærere har virket i Kyse: frk. Karen Kærgaard, 1922—23, og frk. Kristianna Thuesen, der fra 1940 var lærerinde ved sogneskolen.

af gadejorden midt i byen; 1878 tilkøbtes 7 tdr. land, matr. nr. 8 b i stedet for de 25 tdr. byg.

Den første lærer i Kyse var Jens Peder Larsen, født i Sneslev 1827. Han havde været elev på Hindholm højskole, var 1859 vikar på Omø og blev fra den 6. januar 1860 konstitueret som biskolelærer, da der ingen ansøgere havde meldt sig. Han søgte 1864 om fast ansættelse, men det nægtedes ham. I 1870 frasagde han sig frivilligt embedet. Han var gift med Caroline Marie Elisabeth Pedersen, som var født 1838 i Gerlev, Hornsherred.

Larsens efterfølger, Hans Poulsen, som var født i Skaarup 1847, blev 20 år gammel dimitteret fra seminariet der med hovedkarakteren „meget duelig“. Pointstallet var 184, et overordentligt fint resultat. Inden ansættelsen i Kyse var han hjælpelærer i Longelse. 1885 blev han kaldet til Gelsted. Hans hustru, Christine, født Larsen, døde 1875, kun 22 år gammel. 1877 blev han i Venslev gift med Christiane Petersen, født 1851.

Han efterfulgtes af Otto Christian Lundberg (1885—90), der var født 1860 i Køge, søn af skomagermester Otto Christoffer Lundberg og Inger Elisabeth Frandsen. Han blev 1881 dimitteret fra Jonstrup med hovedkarakteren „meget duelig“, blev samme år huslærer i Stenløse mølle, 1883 andenlærer i Kastrup på Amager, derefter i Kyse og fra 1890 lærer og kirkesanger i Rerslev ved Roskilde. Han døde i Roskilde 1929. 1886 blev han i Stenløse gift med Maren Sofie Petersen, født 1858 i Fakse Ladeplads.

Niels Christian Nielsen, som fulgte efter Lundberg, var født den 2. marts 1863 i Tyrsted ved Horsens, søn af bysmed Jens Kristian Nielsen og Sørine Margrethe Jakobsen. Han læste — dels paa Gedved seminarium, hvor P. Bojsen kom til at betyde meget for ham, og dels privat hos lærer Gulbrandsen i Staby ved Ringkøbing. 1882 gik han som privatist op til eksamen i Aarhus, hvorfra han dimitteredes den 3. august med 1. karakter. Han var først privatlærer i Korup, 1884—87 lærer ved Grundtvigs højskole og derefter til 1890 i Studsdal ved Kolding, hvorfra han forflyttedes til Kyse. Efter 19 års lærergerning her blev han 1909 førstelærer ved den nybyggede centralskole i Hyllinge, hvorfra han i 1929 tog sin afsked. Ved sin fratræden udnævntes han til ridder af Dannebrog, og det var fuldt fortjent, for Nielsen var en sjælden dygtig lærer. I 1904 paategnede provsten en ansøgning fra Nielsen saaledes: „Præsten har ikke sagt et ord for meget, ansøgeren er en ualmindelig

dygtig lærer". — Og gamle elever har ofte vidnet, at Nielsens undervisning, og da navnlig hans religionsundervisning, var det både en oplevelse og en oplivelse at overvære. Arbejdet i skolen var hans et og alt, og kun i ringe grad fik man ham til at tage mod offentlige hverv. Kun brugsforeningen i Kyse og menighedsraadet i Hyllinge nød godt af hans arbejdsindsats; dog sad han ogsaa en tid i bestyrelsen for skolehjemmene „Holsteinsminde“ og „Skovgaarden“.

Efter sin fratræden som lærer boede Nielsen i Høng, hvor han døde den 14. august 1938. — Han var gift med Mette Marie Christiansen, født den 6. november 1860 i Silperup, Snesere sogn, datter af husmand Christian Nielsen og Lisbeth Mikkelsdatter; hun havde forberedt sig til lærerindegerningen ved højskoleophold paa Brøderup og Grundtvigs højskole. Derefter deltog hun i undervisningen hos friskolelærer Jens Hansen i Broby ved Sorø og hos lærer C. P. Brix i Faarup i Hammer herred. Senere blev hun lærerinde i Hjelmølille og Hyllinge, og da hun var blevet gift, var hun lærerinde ved Kyse pøgeskole. — Hun døde i Høng den 14. august 1935.

Nielsen efterfulgtes i Kyse af Eugen Victor Emanuel Lund, født i Rudkøbing den 16. august 1877, søn af købmand Jul. Lund og Juliane Kirstine Hansen. Han dimitteredes 1896 fra Vesterbros seminarium, blev 1902 andenlærer i Løvel, 1906 enelærer i Tyrsting, hvorfra han 1909 blev kaldet til førstelærer ved Kyse skole. 1922 blev han førstelærer ved Sct. Jørgens skole ved Svendborg, og 1932 overlærer ved Vestre skole i Svendborg. Han var medlem af Vallensved sogneråd 1913—21 og af sognerådet for Sct. Jørgens sogn 1925—31. Fra 1912 var han medlem af menighedsraadet i Vallensved. Han var gift med Alma Sigrid Lauritsen, født den 11. oktober 1882 i Aarre.

Hans Peter Larsen, som fra 1. april 1922 ansattes som førstelærer i Kyse, var lærer her, indtil skolen i 1940 blev nedlagt.

Han er født i Menstrup den 28. juli 1894; hans forældre var gaardejer Niels Larsen og Anna Pedersen. Han kom paa Vordingborg seminarium, hvorfra han blev dimmitteret 1915. Han var derefter vikar i Dysted og i Kerte (på Fyn) og fra 1. maj 1916 andenlærer i Fensmark, hvor han også var organist. — Han har nu i en årrække også gjort tjeneste som organist i Vallensved kirke. Fra 1940 var han lærer ved sognets nye store skole, men maatte i sommeren 1952 paa grund af svigtende helbred spænde fra. Han søgte og fik sin afsked fra skolen pr. 1. februar 1953 — efter 31 års tjeneste ved Vallensved sogns skolevæsen.

Vallengsved centralskole, indviet 1. januar 1940

Med indvielsen af centralskolen, der i 1939 opførtes ved landevejen mellem Kyse og Vallengsved, er sognets skolevæsen gået ind i en ny fase. Den udvikling, der har fundet sted, siden Carl Adolph von Plessen oprettede skolen i Vallengsved, er jo yderst iøjnefaldende — ikke mindst, når man betænker, at man den dag i dag i Vallengsved by kan betragte udgangspunktet for denne vældige udvikling: det gamle skolehus, som von Plessen i 1724 lod opføre. Det anvendes i dag til beboelse, men kan næppe være særlig anvendeligt dertil. Var det ikke rimeligt, om man i stedet indrettede det til et lille sognemuseum, førte det tilbage til den oprindelige skikkelse, således at nutiden kunne få et lille indtryk af skoleforholdene i det 18. århundrede. Både den tids skole og skoleholderbolig lod sig sikkert uden vanskelighed rekonstruere. Her kunne forøvrigt også opbevares sognearkivalier eller kuriositeter fra de nedlagte skoler, hvis sådanne findes.

Mens unge og friske kræfter i den store nye skole søger at videreføre, hvad svundne slægter har begyndt på, må det være sognefolkets sag at fastholde og bevare fortiden, hvor det er muligt.

* * *

AF SOGNETS HVERDAG

Op igennem tiden har livet i sognet vel formet sig på jævn vis — sådan som bondens liv nu i århundredernes løb har føjet sig landet over. Der synes ikke at have fundet særlig opsigtsvækkende hændelser sted i de forløbne århundreder, og det har åbenbart bestandig været det stilfærdige rolige hverdagsliv, der har sat sit præg på sognet — med de udsving og uregelmæssigheder, som krig, pest og anden ulykke kan have medført. I det følgende skal der — i små glimt — gives en skildring af livet, som det i de sidste århundreder har formet sig — i lyst og nød, på godt og ondt — i det lille stykke Danmark, der hedder Vallensved sogn.

* * *

Fra de ældste tider har Danmarks bønder haft sæde på herredstingene, og i ikke så få tilfælde har jævne bønder beklædt embedet som herredsfoged eller birkedommer. Dette forhold ændredes først, da bondestanden i det 18. århundredes begyndelse i mere end én henseende sank så dybt, at slige hverv blev dem frataget og betroet andre og bedre egnede kræfter.

Og dog er måske retten sjældent blevet røgtet så vel som i de tider, da bonden sad paa tinge og skiftede ret og skel. Bondens opfattelse af, hvad der var ret, og hvad der var uret, synes sjældent at have svigtet, omend der selvfølgelig kan nævnes undtagelser. Men enkelte tilfælde af uvidenhed og ukyndighed kan dog ikke rokke ved den kendsgerning, at bonden som herredsfoged eller meddomsmand ofte har vist nøje kendskab til landets love og ubestikkelighed i opfattelsen af ret og uret. — Der forlangtes da ogsaa kun af rettens haandhævere, at de „skulle være uberygtede og vederhæftige danemænd, som skulle skikke hver mand lov og ret“ (Danske lov. 1683).

Naturligvis har ogsaa bønderne fra Vallensved sogn haft sæde på tinge, eller de har givet møde for at vidne i de sager, som behandlede der. Det synes oftest at have været skeltrætter, godsstridigheder eller uenighed om oldensvin, men det kunne dog også være sager af en helt anden karakter, som da Bo Jensen af Kyse og 11 andre dannemænd den 29. maj 1460 paa Flakkebjerg herreds ting vidnede, at „de aldrig andet vidste og ej havde hørt i 40 år og mere, end Kvislemark har været i ærkedegns værge af Roskilde såvel som Vindinge (Fuirendal), fordi at hvilken præst, som sang (messede) i Vindinge, sang og i Kvislemark, og hvilken, som sang i Kvislemark, sang og i Vindinge“.

Som nævnt var det dog oftest sager af ganske anden karakter, der førtes frem på tinge. Det var således tilfældet, da Jes Arkildsen i Jenstrup den 20. maj 1462 var mellem de tinghørige på herredstinget. Da vidnede han og 11 andre, at „de havde hørt, og var dem selv en del vitterligt, at velbyrdige kvinde fru Berthe, Evert Markmands til Harrested, havde køret på fru Ærmegaards gods, 2 gårde i Menstrup, som ligger til Maribo“.

En snes år senere optræder en anden bonde fra Jenstrup, „beskeden mand“ Peder Mogensen, jævnligt som tinghørig på herredstinget. 1484 vidner han og 11 andre, at „den jord paa Holløse mark, som ligger norden ved den vej, som ind løber ad Stubberup led, hører til Gunderslev kirke“ og har hørt dertil i 100 år. Den 21. august 1494 æskes han og andre gode Mænd af Ingvor Ebbesen af Rejnstrup, på hæderlig og velbyrdig mands hr. Axel Lagesen Brocks vegne, at „granske og til tinge sandingen rønne (sige), hvor mange svin hr. Axel kan fri på de skove“, som lå til en gård i Kvislemark, som Hans Nielsen havde i fæste. Peder Mogensen og hans fæller vidnede, at „de var på forskrevne skove og granskede; da kan hr. Axel, når oldenfald til er, fri til forskrevne gård 10 svin“. — Året efter, den 25. juni 1495, sidder Peder Mogensen atter på tinge og gransker en sag rejst af beskeden mand Hemming Klemensen i Fuglebjerg. Blandt de tinghørige nævnes da Jep Persen af Stubberup.

Den 26. august 1499 afgøres en skelsag mellem Skovkloster og bønderne i Holløse. Blandt de gode bønder, som „tilforn afginge forskrevne skel, huggede mærke på træ og afviste skelstene, hvilke de var“, nævnes Oluf Ingvarson og Hemming Olsson i Øllerup, Jep Hvidsson og Gamle Eluf i „Vallingswedh“ samt Hans Kaare og Arild Pælle i Lund.

Også hjemme i sin by og sit sogn var bonden jævnlig og på forskellig vis med til at øve ret og skel, når det gjordes behov. Det var således fra gammel tid sæd, at der om søndagen, når gudstjenesten var omme, på kirkegården kunne opkræves vidnesbyrd blandt den kirkesøgende almue om ejendomme, skel og rettigheder. Det kaldte man at holde sognestævne. Formand for sognestævnet var i reglen præsten. Han og 2 vidner satte stævnet, hvorpå den trådte frem, som ønskede et sognevidne, og bad det tilstedeværende kirkefolk vidne. Sognepræsten nedskrev sognevidnet, som han og vidnerne derefter underskrev.

Et sådant sognestævne holdtes på Vallensved kirkegård den 29. februar 1512 — det var fastelavns søndag — og sognepræsten Mattis Olafsen i Vallensved satte stævnet. Hans vidner var Jep Perssen i Kyse og Mattis Brysting fra byen Tostrup i Hyllinge sogn, som nogle enkelte gange er blevet angivet som hørende til Vallensved sogn. — Da sognevidnet giver et ret godt billede af, hvordan man dengang — inden for sognets grænser — øvede ret og skel, skal det her gengives i sin helhed:

„Den 1. søndag i faste spurgte beskeden mand Jens Perssen, foged i Kywse gård, sig for blandt menig almue, som den sognestævne søgte, om nogen af vidste, hvorledes det var fat med den eng, som Oleff Hanss og Hemmingh Kywse har trætte om, og om hun laa til Oleff Hanss gård eller ej. Dertil svarede beskeden mand, Jepp Mattis, at hans fader og han var i Oleff Hanss gård i 20 år og mere, og aldrig de slog fornævnte eng, og ej de vidste, at hun lå til nævnte gård; det bad han sig så Gud hjælpe. Fremdeles svarede Johanne, Hemmingh Kywses husfrue, og bad sig så Gud hjælpe og Jomfru Maria, at fornævnte eng har ligget til deres gård i 40 år og mere, og aldrig hun var derfra slagen uden deres minde før i år. På disse ord „bedis“ Jens Perssen et sognevidne; da tiltoges en beskeden mand Niels Brysting i Stubberup at tage til sig 11 dannemænd: Per Clauss i Wallingh, Oleff Mathiss ibid., Jens Perss ibid., Hans Matts ibid., Mortin Brystingh ibid., Per Hemmings i Kywswse, Laures Perss ibid., Hans Kore ibid., Oleff Nielsens ibid., Esbern Boss ibid., Esbern Jenss ibid.; disse 12 dannemænd sagde, at de hørte fornævnte kvinde og mand så vidne for os, det vidner vi og med dem“.

Foruden sognestævne, der i almindelighed holdtes på kirkegården, da det — ifølge Roskilde landemode 1564 — ikke måtte holdes i kirken — „uden det sker for Guds vejrs skyld“, havde hver by sit gadestævne eller bystævne, hvor bymændene mødtes og under oldermandens forsæde drøftede sager byen vedrørende samt undersøgte og pådømte overtræ-

deler af byens vide og vedtægt, den ældgamle bylov, der satte bestemte regler for livet og arbejdet i det lille landsbysamfund.

Retten til således selv at ordne byens sager fastholdt bønderne med overordentlig stædighed. Meget havde de i tidernes løb mistet, både i anseelse og indflydelse, men paa dette punkt stod de fast, — selv i tider, da jordrotternes magt over dem var på sit højeste.

Ellers var bønderne ofte i retslig henseende værre end ilde stillet, det gjaldt ikke mindst de steder, hvor et eller flere godser var udskilt fra herredet og udgjorde en særlig retskreds, det såkaldte birk; thi birkefogederne, der var ansatte af godsejerne og derfor stod i et afhængighedsforhold til disse, har selvsagt ikke i alle tilfælde været uvildige dommere, — i hvert fald næppe i spørgsmål, hvor jordrot og bonde stod hinanden imod. — D e t hændte jo nemlig også.

Tilmed viste birkefogederne sig undertiden fra deres mindre heldige sider og afslørede sig som simple lovovertrædere. Det gjorde for eksempel Anders Sørensen, der omkring 1700 var birkefoged over Saltø birk, hvortil gårdene i Saltøby hørte. Han og skytten på Saltø brasede på den højtidelige juleaften 1700 ind hos en bonde i Saltøby og befalede ham at sætte hestene for vognen, hvorpå de tvang ham til at køre for dem.

I den stille fredfyldte juleaften kørte de så ind på prins Jørgens vildtbane og skød et dyr. Men prinsens skovrider var ikke den mand, der sad den udslagne aften ved julenadveren. Han var på pletten, greb de 2 vildttve og førte dem til tårnet i Vordingborg. Da deres sag kom for på Hammer herredsting, afsagde fogeden Jakob Gad i Køng følgende dom: Skytten skal lide på livet, birkefogeden i Bremerholms jern, men bonden bør fri at være.

Da sagen nu dernæst kom for ved Sjællandsfars landsting, blev skyttens dom stadfæstet, mens birkefogeden slap med en bøde på 20 rdl. at betale til Frelserens kirke, thi — hedder det — „han haver været med i flok og følge, men ikke var han nærværende, der dyret blev skudt“. Den arme bondemand fra Saltøby, der intet vidste om skyttens og birkefogedens hensigter, men kun kørte efter deres ordre, blev også her pure frikendt.

Da landstingets kendelse var faldet, bad skytten så mindeligt for sit ilv, og hans anklager, prins Jørgens ridefoged, føjede sin bøn til, at henrettelsen måtte blive udsat, til der var søgt kongen om nåde.

Men birkefogden har sikkert gnedet sig i hænderne og prist sig lyk-

kelig, at han dennegang holdt jernet fra sin hals. Men historien melder intet om, hvorvidt han af Saltøs ejer, oberst Numsen, på ny erholdt birkefogedbestillingen.

* * *

Undertiden slog ulykken for alvor sammen om sognet; det var, når det ramtes af en eller anden landeplage. Ved slige lejligheder har det gamle ord om den fælles skade og den fælles trøst tænkelig haft megen gyldighed.

Det var onde tider, når kvægpesten jog over lande. Den skåned ingen, og kun få slap nogenledes igennem. Ofte har bønderne dog nok haft sig selv at takke for en del af elendigheden. Det synes i hvert fald at fremgå af et kongeligt brev af 28. april 1562 til indbyggerne på Sjælland. Det siges heri, at da der den forgangne vinter var død mange svin og meget andet kvæg i landsbyerne, særlig foranlediget af, at de døde dyr ikke straks blev ført ud af byen og adskilt fra det andet kvæg, befalede det, for at forebygge, at „der til sommer, når der bliver større varme, opstår pestilens eller anden farlig sygdom både blandt mennesker og dyr, straks at lade alt dødt fæ bringe uden for byen og nedgrave så dybt, at andet kvæg ikke kan komme til det og forgives deraf“. — Overbevistes nogen om forsømmelighed heri, skulle han bøde 3 mark danske til sit herskab og 1 tønde øl til bymændene.

Tid efter anden blev jo kvæget angrebet af sygdomme af forskellig art, og i regelen måtte bønderne selv agere dyrlæger. Slog det ikke til — og det gjorde det af forståelige grunde kun sjældent — så sendte man bud til den nærmest boende „kloge“ mand eller kone, der med signen og manen og brug af mystiske medikamenter søgte at jage sygen på flugt, eller man hentede smeden, om hvem det hed sig, at han var byens klogeste mand. Han blev dog som oftest kun hentet, når sygdommen var af nogenlunde naturlig art, og han kendte kun ét middel: åreladning. Det siger derfor sig selv, at bønderne stod aldeles hjælpeløse over for store anfald af smitsomme sygdomme. Det var således tilfældet i 1745, da „den store pestilenzialske kvægsyge“ hærgede landet. Den havde rent ud forfærdelige følger. Kvæget nedmejedes i hundredtusindvis, og de i forvejen mådeligt besatte stalde ribbedes aldeles for kvæg. Mange forholdsregler blev taget; regeringen trådte til og udstedte et utal af forordninger, og fra landets prædikestole opsendtes der bønner om be-

frielse fra denne ægyptiske plage, men intet hjælp. Kvægsygen hærgede med usvækket voldsomhed i over 4 år. Først i 1749 havde den udraset.

Da Sjælland både dengang og under kvægsygens fornyede angreb i årene fra 1762 til 1780 var særlig hårdt ramt, kan det ikke undre, at Vallensved sogn heller ikke gik ramt forbi. Man led her samme skæbne som overalt på Sjælland, både med hensyn til de øjeblikkelige tab og til den fattigdom og elendighed, som naturligt måtte blive følgen.

Undertiden var det dog også menneskene, der blev syge. I 1656—57 hærgedes egnen således af en pestagtig sygdom, som bortrev alle folkene på 6 gårde i Vallensved og på 2 gårde i Kyse. Disse 8 gårde lå sidenefter øde. — Det følgende år kom svenskekrigen, og Sjælland rammes hårdt ved fjendens pludselige overløb. Da måtte også Vallensved sogns indvånere bære deres part af den onde tids byrder og smerter. Man får et grelt billede af tiden og tilstandene ved at undersøge forholdet mellem antallet af fødsler og dødsfald i disse år. I tiåret 1650—59 blev der født 129 børn i sognet, men der blev i samme tidsrum begravet 295 mennesker i sognet, de dødfødte medregnet. Man vil da heraf kunne skønne, i hvilken forfærdende grad pest og krig, sult og nød dengang hærgede egnen.

Nye indfald forskånedes landet dog for i det følgende halvandet hundrede år, men folk havde åbenbart ved Karl Gustafs indfald fået en varig skræk i livet og tog sidenefter deres forholdsregler, når krig truede. Det var jo nok med denne onde tid i minde, at Harresteds ejerinde, fru Margrethe Gjedde, ved budskabet om svenskernes landgang ved Humlebæk i 1700 lod sine kostbareste ejendele nedkule på Vallensved kirkegård. Utænkeligt er det vel heller ikke, at meddelelsen om den engelske invasion i 1807 hos en og anden enfoldig sjæl har fremkaldt dunkle forestillinger om rovbegærlige plyndrelystne krigsfolk, så man har grebet til den gammelkendte udvej at grave sine skillinger i jorden. Noget sådant er måske baggrunden for nedgravningen af den lille lerkrukke med to- og enestekillinger (552 i alt), som høker Peder Knudsen og stenhugger Christian Christensen 1883 fandt i Kyse, da de nedbrød et gammelt hus, der hørte under Harrested. Den ældste mønt var en toskilling fra 1626, den yngste en toskilling fra 1788. Småmønt fra Christian den 4.s tid har altså været i omløb endnu under Christian den 7.

* * *

Hændelser af mere lokal art end krig og pest indtraf dog også.

I 1625 hærgedes Saltøby af ildsvåde, som navnlig gik ud over en af kronens bønder, Peder Jensen hed han. Den 15. juli samme år fik lensmanden på Antvorskov, Ernst Normann, ordre til „at forskåne Peder Jensen i Saltebye for dette års landgilde og skat“, samt forstrække ham med nødtørftigt tømmer til hans gårds opbygning.

Et drab blev forøvet samme år, idet Peder Jørgensen fra Hyllinge var kommen for skade at slå Niels Nielsen i Jenstrup ihjel, hvisårsag han blev svoren fra sin fred og siden flakkede om i skov og skjul. Han ansøgte dog ved gode mænds forbøn om at måtte komme til sin fred og bod, hvilket tilstodes ham ved oprejsningsbrev af 18. oktober 1625. Dog skulle han først forlige sig med den dødes slægt og venner.

Anderledes hårdt blev der taget på de bønderknægte, som i 1626 blev udskrevet fra deres len for at sættes til kongens lejr — Chr. d. 4. havde jo året tilforn blandet sig i trediveårskrigen —, men som i Slagelse løb fra kompagniet „med kongens gevær“. Blandt disse fæle misdædere nævnes under Sorø len Villads Pedersen og Peder Lauridsen fra Vallensved. Lensmanden, Just Høg, fik befaling til at lade dem pågribe, når de igen kom til lenet, og sende dem velforvarede til Bremerholm i jern, for at sådant kunne blive straffet. — De 2 desertørers videre skæbne kendes ikke.

I 1638 klagede kronens bønder i Vallensved over, at de var så forarmede, og sat så højt i landgilde, at de ikke kunne blive ved deres gårde, medmindre de fik nogen nedsættelse. Kongen beordrede da, at 8 mænd skulle holde syn over bøndernes agerjord og erfare, hvad hver var i stand til at yde. Dette skete også, og synsmændene erklærede, at de Vallensved bønder ikke kunne yde så høj landgilde, hvorefter kongen tilskrev lensmanden Just Høg og tillod, at hver bonde i byen årlig måtte få afkortet 6 skpr. korn i deres landgilde, for at de kunne komme nogenledes til rette igen.

Ofte løfter kirkebogens knappe notitser det glemselens slør, som tiden har draget over hverdagens store og små tragedier. Således måtte sognepræsten hr. Martin den 4. Januar 1701 kaste jord på kirkeværgen Peder Nielsen af Kyse, „som drucknede i en mose på Fodbye marck, da hand ville reise fra Nestved og hiem till Kiuse“. Og i oktober 1712 døde en „stakkels mand“ (en betler) hos Niels Brystings i Kyse, og hr. Bertel Brun begravede ham „uden sang og klang“.

Hjemløse folk søgte også undertiden en stund ly og læ hos sognets

folk. Det var således tilfældet med en afdanket rytter, som i 1718 „med sin quinde kom reisende og fick huus hos Anders Madsøn i Kyse. Rytteren hed Christen, fød i Jydland, quinden hed Kirsten Pedersdatter, fød her i Sælland“. Vel kommen i hus lavede kvinden til barsel og fødte en datter, som i dåben kaldtes Maren. — Der var dog nok større stads på færde året i forvejen, da Anders Madsøn havde sin egen søn Søren til dåben. Det tyder i hvert fald faddernes navne på; thi bortset fra nogle bønder i Kyse var fadderne så fornemme folk som „velbårne hr. baron Jens Juel (Vind) til Juellinge (brodersøn af Harresteds daværende ejer Carl Vilhelm Vind), hr. Vilhelm Lindam, hr. Holger Lindam af Spjellerup og monsieur Christian Lindam fra Fuirendal.

På den tid boede iøvrigt birkefogeden over Harrested birk, Christen Jacobsen Danholm, og hans kone Margrethe i Kyse. Da han 1720 døde, blev han begravet med fyrrekiste og ringen. Hans søn Holger Christensen Danholm, født 1686, student 1703, blev 1719 degn i Tostrup-Uggerløse. — Også Harresteds gartner, Nicolaj Hannemann, havde sin bopæl i Kyse, han nævnes ved sin død 1730 som „urtegårdsmand af Kiuse“.

I det 17. og 18. århundrede havde sognepræsten magt og myndighed til i visse forhold at tvinge sine sognebørn til offentligt, i menighedens påhør, at bekende deres synder og bede Gud og mennesker om forladelse — en meget ubehagelig og yderst afskrækkende forestilling, som kaldtes åbenbart skrifte. Og altergangs forsømmelse, foragt for Guds ord samt overtrædelser af det 6. og 7. bud var ting, som uundgåeligt medførte åbenbart skrifte. Ofte skulle der dog endnu mindre til. — Det måtte Jens Olsen af Jenstrup og hans kone sande, da de 1744 måtte stå åbenbart skrifte „for den uforsigtigheds synd, at de med deres spæde 14 dage gamle barn hos sig hafde lagt sig til at sove og fandt barnet dødt, da de vågnede“. 1763 måtte Lars Andersen og kone fra Kyse for samme brøde stå persen igennem.

Man gav sig heller ikke ustraffet af med at signe og mane. Det fik Maren Niels Bødkers af Bistrup i Fodby sogn en alvorlig påmindelse om, da hun 1698 i Vallensved kirke måtte stå åbenbart skrifte „for hendis signen, som hun her i sognet hafuer øvet hos adskillige quinder“. Men Lisbeth Jørgen Hans' af Kyse og Karen Hans Ols' ibidem måtte skam dele skæbne med hende, fordi de havde ladet sig bruge til hendes signen.

En så uhyggelig foreteelse som mened medførte også offentligt skrifte; slikt var jo at regne som foragt for Guds ord. Således måtte Laurids

Hansen og Peder Jensen Werling af Kyse 1723 i kirken, mens den ganske menighed hørte derpå, bekende deres synd: „offentlig meen-ed til tinge trende gange i Laurids Christensens sager“.

For altergangsforømmelse i en del år måtte 1778 Jens Hansen af Saltø mølle stå åbenbart skrifte, og 11 år senere skete der Lars Pedersen og kone af Kyse det samme — dog kun for eet års forømmelse.

I langt de fleste tilfælde var det dog overtrædelser af det 6. bud, der straffedes med offentligt skrifte. I ikke få tilfælde var de i sognet indkvarterede soldater part i sagen. Det var blandt andet tilfældet, da Ellen Hansdatter af Vallensved 1711 stod åbenbart skrifte for sin synd imod det 6. bud, idet hun som barnefader udlagde Niels Pedersen, en dragon, som „hafde ligget i quarteer i Øllerup hos Peder Sørensen, hvor hun og hafde tient“, og da Marie Larsdatter af Kyse septuagesima søndag 1755 måtte friste samme lod, udlagde hun til barnefader Christian Andersen, rytter ved hr. ritmester Kaases kompagni i Næstved. I 1723 havde også Jens Pedersens kvinde måttet stå „åbenbare skrifte for hoer i egdeskab med en afdanket rytter ved navn Jens Larsen, som undvigede“.

Helt uden hold på sig selv synes Lars Bødker af Kyse at have været. Han straffedes 1761 for „begangent leyersmål, og var dette det andet udi hans egdeskab“.

1767 ophævedes dog åbenbart skrifte for lejermål og afløstes af en verdslig straf.

Det hændte jo også, at det for at holde loven og den borgerlige moral i hævd blev nødvendigt at gribe til skrappe midler, end den kirkelige rettergang almindeligvis kunne gøre brug af. Der skulle dengang som nu skarp lud til skurvede hoveder. Derfor blev også retsmaskineriets knirkende hjul sat i gang, da Niels Sørensen, gårdmand i Øllerup, først på året 1786 stjal en gris og 18 gæs. Da han kom for retten, aflagde han fuldstændig tilståelse, men undveg fra arresten. Sagen, der behandlede af Førslev birk, førtes dog til ende, og under dens videre behandling søgte forsvareren forvalter Muus at godtgøre, at Niels Sørensen „som en person, der var tåbelig og urigtig i hovedet, burde forskånes for den sædvanlige tyvs straf“. Det fandt retten, at der vel var nogen rimelighed i, da „en del af vidnerne siger, at arrestanten har været noget enfoldig, halv fianten, noget forsæt, hvilket end ydermere bestyrkes ved hr. lieutenant Hoffmanns attest af 14. februar, men foruden at ingen af disse vidnesbyrd siger eller godtgør, at han har været betaget gandske fornuftens brug, men tværtimod siger nogle vidner, at han ikke har væ-

ret gal; de påberåbte attester viser, at han både har været land soldat og comonicant (altergæst), hans fæstebrev viser og, at hand har været betroet gård i 3 år, og at hand af ingen anden årsag er blevet udløst som soldat end alleene for at fæste gård". — Desuden fandt retten, at den durkdrevenhed, han havde udvist ved de begangne tyverier, gav anledning til at tro, at han havde fortsat med at stjæle, om han ikke var blevet pågrebet. Endvidere fremgik det af vidnerne, at han fra sin ungdom havde faret med usandhed og i stedet for at søge skole løbet i skov og mark, hvilket altsammen bevirkede, at retten anså ham som en person, der havde fornuftens brug. Alt dette taget i betragtning og ikke mindst i kraft af hans egen tilståelse for retten, og at han var bekendt med, at tyveri blev straffet, fældede birkedommer Gierløv den 18. april 1786 følgende dom: „Altså kendes for ret, at Niels Sørensen bør, som han og herved tilfindes, sig selv til velfortjente straf og andre ligesindede til advarsel at lide og undgælde, når han måtte pågribes, 1. at kagstryges, brændemærkes udi sin pande og arbejde i jern udi Københavns fæstning sin livs tid, — 2. betale igæld af de stjalne gæs med 4 rdl. 5 mk. 4 sk. samt tyvegæld såvel af den stjalne gris som gæs med 21 rdl. 4 mk. 8 sk., — og 3. have sin hovedlod forbrudt". Desuden skulle han betale omkostningerne ved arrestationen og processen, så langt hans formue rakte. Det øvrige måtte amtet udrede samt betale skarpretteren 9 rdl. for „executionen“.

* * *

Den 18. århundrede, der så lykkeligt indvarsledes med vornedskabets ophævelse, men som ved indførelsen af stavnsbåndet på ny indhyllede bondestanden i en tæt tåge af ufrihed og uvidenhed, ebbede ud i skæret af den frihedens og opgængens fakkell, der ved stavnsbåndets ophævelse var blevet tændt i Danmark. Mens det europæiske fastland vandede sig under revolutionen og den oprækkende storkrigs truende tryk, fortsattes ad fredelig og frivillig vej den udvikling, som ophævelsen af stavnsbåndet var indledningen til, og som skulle medføre så gennemgribende ændringer i bondestandens tilværelsesform og i det danske samfunds opbygning, at man skal lede længe for at finde noget tilsvarende.

Men bondereformerne kom heller ikke en dag for tidligt. Jo længere tid, der var gået, jo slettere var også bøndernes vilkår blevet. Jordens opdeling i mange smalle jordstrimler, det deraf nødvendiggjorte dyrkningsfællesskab og de håbløst forældede driftsmåder med ringe eller slet

ingen gødskning — alt sammen var det medvirkende til at gøre bønderne sløve, uden initiativ og derfor også uden evne til at finde nye veje frem. Mangfoldige gange måtte bønderne flytte fra deres gårde, frivilligt eller ved dom, fordi de kom i restance med deres landgilde, eller fordi de ikke dyrkede jorden forsvarligt og måske ikke var påpasselige nok med at vedligeholde gårdens bygninger, og det var de jo pligtige til ifølge deres fæstebreve. Det var dog ikke altid forsømmelighed eller uduelighed, men undertiden også alder og legemlig svaghed, der gjorde en bonde uegnet til at have gård i fæste. Det var således tilfældet med Peder Larsen i Kyse, der i en årrække havde beboet gården på matr. nr. 2, men som i 1745 måtte give op. Han duede ikke mere. Godsforvalter Gøtzsche på Saltø fandt dog snart en afløser, og ungkarl Peder Nielsen Skræder rykkede ind på gården i Peder Larsens sted på de vilkår, som hans fæstebrev indeholder.

F æ s t e b r e v .

„Paa hans excellence høj -og velbaarne greve hr. Carl Adolph von Plessen, herre til Førslev, Kastrup, Saltø, Gunderslevholm, Fuglebjerg og Fodby gaarde og godser, ridder af elefanten, hans kongelig majestæt til Danmark og Norges højt betroede geheimeraad og oberkammerherre, min højværdige herres vegne og efter hans høje ordre og approbation af 18. september 1745 haver jeg stædt og fæstet til ungkarl Peder Nielsen af Kyse den gaard i Antvorskov amt i Kyse by, Vallensved sogn, som Peder Larsen forhen beboede og formedelst hans slette tilstand ej længere kunne betros, hvilken gaard er nr. 2 og bestaar af nye matrikel, ager og eng, 7 tdr. 2 fdk. 2 alb. og skov 4/7 alb., bemeldte Peder Nielsen sin livs tid maa have, nyde og bruge og i fæste beholde, med de vilkaar, at han deraf aarlig og i rette tider svarer og betaler alle skatter og kontributioner, som nu er eller herefter allernaadigst vorder paabuden, saavel som til hver mortensdag yder udi landgilde: rug 4 tdr., byg 4 tdr., havre 2 tdr., 1 lam, 1 gaas, 2 høns og 20 æg, holder gaarden baade paa bygningen og besætningen forsvarligen vedlige efter loven og forordningerne og den paa gaardens bygning kommende brøstfældighed efterhaanden paa sin egen bekostning reparerer, gødsker og dyrker dens rette tilliggende ager og eng og ej ved fremdriven (?) eller i andre maader noget fra stæden afvender, men samme stedse holder under god hævd og forbedring, forvalter sit hoveri og rejser med sine naboer villig og upaaklagelig, saavel som i alle maader er sit højværdige herskab og dets betroede

fuldmægtig hørig og lydige, og overalt med markernes indhegning og grøftning, frugttræers plantning og pils sættelse i mark og by forholder sig efter hans kongelige majestæts allernaadigste love og forordninger, og derefter holder god fred og enighed, samt byens lovlige vedtægter med sine naboer og laugsmænd paa forsvarligste maader, og paa det at Peder Nielsen Skræder ved denne gaard kan komme i god stand og ikke have aarsag at paadrage sig nogen restance, er ham akkorderet følgende konditioner:

1. beholder han til inventarium det, som ved gaarden befindes, der beløber sig til 77 rdl. 3 mk. 2 sk.

2. nyder han befrielse for formandens paadragne restance og de forfaldne skatter til 10 .september, da han blev tilstedt gaarden, ligesaa frihed for at levere noget tilbage og det til gaardens sæd i foraaret forstrakte sædekorn, ligesaa for fødekornet om sommeren.

3. Henseende, der er ikkun een ko ved gaarden, saa nyder han en ko, som indkøbes for det høje herskabs regning, ligesaa er ham lovet befrielse for indeværende aars kornlandgilde at svare, men derefter at svare, hvad saa bør uden restance.

Og som alt dette er bleven fæsteren Peder Nielsen holdet, saa er han forbunden at svare uden restance alt, hvad af gaarden svares og udredes bør, til sine rette tider og steder, saa og bygningen, besætningen og det ham lovede inventarium stedse at holde udi fuldkommen og forsvarlig stand. Siden han ved det anførte annammede og ellers de ham holdne konditioner har bekommet stædens værdi for fuld fæld og besætning, hvilket saaledes maa holdes, at bygning og inventarium ej maa formindskes, men stedse forbedres alt efter hans kongelige majestæts allernaadigste love og forordninger under dette fæstes fortabelse og anden vilkaarlig straf. For fæstes svarelse er han befriet og i saa maade ej noget betalt. Hvilket jeg herved med min haands underskrivelse og hostrykte signet bekræfter.

Saltø d. 3. oktober 1745.

Hinrich Götzsche.

Af foranstaende reversal fæstebrev har jeg originalen, som var lige-lydende modtaget, dettes indhold forbinder jeg mig i alle maader at efterleve. Det bekræftes med min haands underskrift.

Peder PNS Nielsen,
Skræder.

Men Peder Skræder duede ikke til at drive gård. Da han havde haft den i fæste i 10 år, var den så forsømt både på bygninger og jord, at det umuligt kunne gå længere. Formedelst sin store uduelighed blev han sat fra gården, som derpå blev bortfæstet til Hans Ibsen, tjenestekarl hos en gårdmand i Kyse, der bar det mærkelige navn Cassemerius (Kasimir) Pedersen. Hans Ibsen magtede at drive gården tilfredsstillende, men døde tidligt, og efterfølgeren, Hans Jensen, var lige så uduelig som Peder Skræder og blev sat ud i 1779. Nu blev gården fæstet bort til Hans Pedersen, som i modsætning til sine forgængere formaaede at få gården i fin drift, og først i 1820, efter godt og vel 40 års forløb, afstod han den til sin søn. Samme Hans Pedersen var forøvrigt født og opvokset i sognet. Hans fader, Peder Christensen, havde i sin ungdom været karl hos præsten i Vallensved og fået et godt øje til pigen sammesteds, Margrethe Hansdatter. I 1749 fæstede han gård i Kyse og giftede sig, men døde allerede i 1761. Mod sædvane giftede hans enke sig ikke ligestraks. Gården blev bortfæstet til en anden, og det ses ikke, at hun fulgte med i købet. Først i 1765 indgik hun nyt ægteskab. Da døde gårdmand Peder Niensens kone, og kort efter blev han og Margrethe Hansdatter enige om at gifte sig. Men ved denne tid begyndte det at gå ned ad bakke med Peder Nielsen. Det kneb med at passe gården ordentligt, og i 1768 gav han op. Han kunne ikke mere. Voksne sønner havde han ingen af, konens ældste søn af første ægteskab, ovennævnte Hans Pedersen, var endnu for grøn, og deres fælles søn Peder var kun to år gammel. Følgelig gled gården ham af hænde, og den 5. juli 1768 blev den fæstet bort til Niels Andersen, der i 1772 måtte vige til fordel for Hans Nielsen.

Den gård havde Peder Nielsen ellers ofret de fleste af sine kræfter. Han var kun en ung mand, da han overtog den og giftede sig med forgængerens enke, Johanne Olsdatter, som var 11—12 år ældre end han og havde 3 børn fra sit første ægteskab, og nu — efter 30 års forløb — havde han ikke flere kræfter i behold.

Det var forøvrigt ikke usædvanligt, at unge bønder som Peder Nielsen for at få gård i fæste tog halv- eller helgamle enkekvinder i købet. Gårdmandskvinder sad sjældent som enker ret længe, men indgik nyt ægteskab, så snart lejligheden bød sig. Undertiden kunne der herske temmelig indviklede familieforhold i en enkelt gård, hvor manden eller konen — eller måske begge ægtefællerne — havde været gift før, som f. eks. hos den flere gange tidligere omtalte Hans Pedersen i Kyse. Han var 1781 blevet gift med en ung enke, Margrethe Christensdatter, som

døde 1783, hvorpå han giftede sig med enken Karen Jensdatter af Saltøby, hvis første mand, Hans Jespersen, var død få måneder efter brylluppet. Da der var børn i alle disse ægteskaber, skulle og måtte forholdene jo blive indviklede, og den børneflokk, Hans Pedersen havde at forsørge, bestod i 1787 af de 3 døtre, som Margrethe Christensdatter havde fra sit første ægteskab, den søn, hun havde født Hans Pedersen, konens datter fra hendes første ægteskab samt 2 børn, som Karen Jensdatter og Hans Pedersen var fælles om. I 1801 var denne flok øget med endnu 6 børn, 3 af hvert køn, men da var naturligvis Hans Pedersens pligt til at sørge for sine stiftøtre ophørt.

Alligevel var det en stor familie at føde og klæde, og hjerterummet må have været stort, for husrum var der ikke meget af. Vaaningshuset havde kun 4 rum, nemlig en stue, et køkken, et kammer og et loftsrum, og da Hans Pedersen holdt både pige og karl — i 1784 tjente den syttenårige halvbroder Peder i gården — så siger det sig selv, at megen plads indendøre har der ikke været i det gamle lave bondehus, som vel næppe har rummet stort mere end 10 fag. I stuen både spiste og sov man. Her stod langs vinduesvæggen ud til gården et fyrretræsbord med skuffe, og ind mod væggen stod en gåsebænk med 4 rum og en mindre med 2 rum; væggen for bordenden og under vinduet var beklædt med et panelværk, og i hjørnet oven for gåsebænken stod et gammelt egeskab med 2 døre, rimeligvis opbevaringsstedet for gårdens penge og værdipapirer. Et stort madskab af fyrretræ havde også sin plads i stuen, der endvidere rummede et grønmalet skab med to rum. Også et gammelt egebord med bænk var der plads til, desuden en jernkakkellovn, en armstol med halmsæde, 2 mindre halmstole, 2 brunmalede fyrrekister, den ene indeholdende husbondens gangklæder, den anden madmoderens, ved kakkellovnen stod en jernbunden egekiste, og foruden endnu en fyrrekiste med lås og nøgler, hvori lå 3 pd. blågarn, var der på gulvet plads til en spinderok, en kasse og en garnvinde samt nogle ølfjerdinger, de 2 med surt øl.

På væggen var et par hylder af fyrretræ anbragt samt 12 skilderier. Endvidere fandtes der også forskelligt husgeråd i stuen, bl. a. 3 ølstøbe af træ, hvoraf den ene stod på bordet med øl i, 5 lurfade, en sigte, et lerkrus med låg, en hegle og en øltragt.

Og saa var der sengestederne. De tog megen plads op og fyldte hele den ene væg. Det sengested, hvor manden og konen sov, var af fyrretræ, havde blåt hvergarnsomhæng og rummede en blåstribet olmerdugs-

overdyne, 2 underdyner, en hvid vadmels og en rødstribet olmerdugs, 2 olmerdugspuder, et blåt pudehynde, 2 rødstribede trækpuder og et blårlærredslagen. Det andet sengested, også med blåt hvergarnsomhæng, var ligeså velforsynet med dyner som det første; her var en blåstribet olmerdugsoverdyne, 2 grå vadmelsunderdyner, en blåstribet olmerdugshovedpude, en hampelærredspude, 2 trækpuder af olmerdug og et blårlærredslagen. Endelig var der endnu en gammel seng med en rødstribet olmerdugsoverdyne, en grå vadmelsunderdyne og en hovedpude.

Som ovenfor nævnt stod der i stuen et par brunmalede fyrrekister med husbondfolkernes gangklæder. Disse bestod for mandens vedkommende af en hørlærredsskjorte, en brystug (en vadmelsvest uden ærmer) en hvergarns- eller skindvest, en trøje og en kofte eller kjole; sidstnævnte 3 beklædningsgenstande var alle velforsynede med sølvknapper. Benklæderne var knæbukser af skind, vadmels eller lærred, og hvor de endte, fortsattes beklædningen med lange hvide uldhoser. Fodtøjet var støvler eller sko, til daglig dog kun træsko eller trætøfler, mens hovedbeklædningen bestod dels af en strikket hue, dels af en hat med opkræmet skygge eller en kabuds af skind eller vadmels — alt efter lejligheden og årstiden.

For både mænds og kvinders vedkommende gjaldt det, at der til klæderne anvendtes helt andre og stærkere farver end nu om dage. Vor tids triste „salt og peber“ kendtes ikke, og kunne bøndernes hverdag end forekomme grå og træls, så må man indrømme, at de til gengæld rent beklædningsmæssigt forstod at sætte kulør på tilværelsen.

Et kig ned i en sådan klædekiste turde være bevis nok herpå.

I februar 1783 døde Hans Pedersens første kone, Margrethe Christensdatter, og da boet den 18. februar blev opgjort, så hendes garderobe således ud: 2 hvergarnsskørter, et brunt og et rødt, samt en brun hvergarnsbul, 2 vadmelskørter, et rødt og et grønt, til det første svarede en rød vadmelsstrøje med grønne ærmer, til det andet en sirtses bul med røde ærmer og en ensfarvet rød bul. Desuden var der en sort vadmelskjole, 2 stribede forklæder, en rød silkehætte, en kattunshætte, en brun silkehue, 3 krambodstørklæder, 2 par halværmer, 5 stykker lin, en serviet og 3 hørlærredssærke.

Det var dog ikke klæderne alene, der gav livet og menneskene farve i årene før 1788. Året rundt var der højtider og fester nok at fejre, og man forstod at udnytte selv den mindste anledning til fest, alt sammen for at gøre den grå dagligdag lettere at udholde.

Men i det lange løb var det ikke nok. Bondestandens stagnation, der i en årrække havde været en uomstødelig kendsgerning, blev stedse mere mærkbar, — enten det nu var ufriheden og undertrykkelsen, der gjorde sig gældende, eller det var de forældede driftsformer og de indgroede livsvaner, der havde skylden, — og de dårligt dyrkede marker, hvor klinte og andet ukrudt stod næsten lige så tæt som rug, byg og havre, talte deres tydelige sprog om, at bøndernes kår måtte ændres snarest muligt.

Det første skridt mod en sådan ændring blev taget i 1788, da stavnsbåndet ophævedes.

I menneskelighedens og den sunde fornufts navn gik behjertede og indflydelsesrige mænd ind for frigørelsen af den fortrykte bondestand, og de fortsatte nu ad denne linje. Årene omkring århundredskiftet kom derved til at stå i landboreformernes tegn, og der fandtes ikke det sogn i hele landet, hvor ikke dette satte sig kendelige spor. Ofte betød det nye et afgørende brud med fortiden; det var blandt andet tilfældet med udskiftningerne, der ikke bare gjorde ende på det gamle hævdevundne dyrkningsfællesskab og de heraf opståede sædvaner, men som også ganske ændrede landets udseende.

Det var da heller ikke alt det nye, der vakte glæde blandt bønderne, ja, udflytning til overdrevet eller det yderste af bymarken fremkaldte ofte vrede hos de uheldige, der nødtigt ville flytte bort fra den tryghed, som fandtes i landsbyen. Derimod var det sikkert kun til bøndernes tilfredshed, at hoveriet, „det formalede hoveri“, blev fastsat, hvorved de ikke længere var underkastet herremandens eller hans forvalters for-godtbefindende, men tværtimod fik muligheder for at få deres eget pas-set, mens tid var.

Den 29. april 1792 afsluttedes mellem bønderne i Kyse, Vallensved, Jenstrup og Saltøby og Saltø-Harrested gods en overenskomst, hvorefter hoveriet fastsattes til $37\frac{1}{2}$ spanddage og 79 gangdage årlig; desuden fik byernes oldermænd pålæg om at føre ordentlig bog over hoveriet. — Der gik vel endnu et spand af år, inden hoveriet blev endelig afløst og erstattet med en pengeafgift, men det var dog et betydeligt fremskridt, at hoveriet blev fastsat, thi det gjorde ende på fordums dages vilkårlighed, og dette i forbindelse med de øvrige reformer var stærkt medvir-kende til at ændre tilværelsen i landsbyen.

Men rammen om bondens gerning ændredes naturligvis ikke synderligt, omgivelserne, hvori han røgtede dagens dont og levede sit liv, hans

hus og hjem, var i århundreder ikke underkastet større forandringer, og der hengik endnu et århundrede, inden påvirkninger udefra gjorde sig gældende og helt ændrede billedet.

I Saltøby lå indtil for en snes år siden stuehuset til en gammel gård, som i firserne var i gårdmand Peder Hansens*) eje. Da denne døde, blev jorden, med undtagelse af haven og et vænge, der kaldtes Svinehaven, solgt til en nabo. Gården lå afsides, nær ved Saltø å; fra sognevejen mellem Saltøby og Vallensved og op til gården svingede vejen, der fulgte alle markskel, ikke mindre end 9 gange. Stedet, hvor den drejede fra sognevejen, kaldtes Pils hul.

Når man fra gårdens stenbro gik gennem gangdøren, kom man ind i en lille forstue, hvorfra en dør til højre førte ind til dagligstuen, der havde 3 fag vinduer. Her stod til højre for døren et skab i højde med vindueskarmen; det havde 2 døre og tjente øjensynlig som opbevaringssted for madvarer. Ved væggen under vinduerne stod en lang bænk, en såkaldt gåsebænk, der havde lufthul ind til hvert rugerum, som endnu i firserne og halvfemserne anvendtes efter deres formål. Foran gåsebænken stod det store langbord og for enden af dette den sædvanlige bordendebænk. I hjørnet mellem de 2 bænke stod et skab, hvorpå der stod lystestager og lignende ting. Ved siden af bordendebænken førte en dør op til øverstestuen, og til venstre for denne stod bornholmeruret.

Ved den anden langvæg stod et lavt skab næsten magen til det under vinduet, dernæst en dør, som førte ind til sovekamret, en lænestol ved kakkelovnen og endelig ved siden af døren til forstuen en anden dør, som førte ud til køkkenet. Stuen havde bræddegulv.

I øverstestuen, som havde lergulv, var der 2 fag vinduer ud mod gården og 1 fag vinduer samt en dør ud imod haven. Midt for gavlvæggen var der en dragkiste. Her stod nogle kopper, et hovedvandsæg og andre småting. Til højre for dragkisten, ud imod gården, stod en dobbeltseng, som brugtes til gæsteseng, til venstre et dobbelt klædeskab. På lergulvet i øverstestuen gik dansen lystigt, når gårdens folk havde budt ind til gilde.

Ud fra dagligstuen var der ud imod haven en nyere udbygning, hvori der var indrettet sovekammer og et mindre værelse.

Køkkenet, der kun var lille, lå bag ved den lille forstue og havde åbent ildsted, hvor gryderne stod på trefod. Bag køkkenet lå bryggeriset med vask, bryggerkedel, stige op til loftet og dør både til gård og have,

*) Kaldet Peder Hansen i Rappen.

og bag dette igen pigekammer og spisekammer. I bryggerset var der stenpikket gulv, og her færdedes høns, gæs og ænder frit med deres afkom.

Om udhusenes indretning huskes intet, men ovenstående vil sikkert også være tilstrækkeligt til at skildre det, der var rammen om jævne bønderfolks liv i hellig og søgn. — Og gårdens sidste beboere har åbenbart i mange måder passet godt ind i denne ramme — ikke mindst hvad deres tungemål angik. De talte nemlig det mest gammeldags og uforfalskede sjællandsk, der tænkes kunne.

Om livet i sognet har en gammel mand, født i Saltøby i 1849, vidst en del at fortælle. Han måtte endnu, mens han gik i skole, vogte får og gæs på en gård, så med skolegangen var det ikke stort bevendt. Hver dag, når klokken var 11, måtte han hjem for at bære mad ud i marken til folkene. Maden bestod i almindelighed af tykmælk, koldgrød og et stykke flæsk; til midtften serveredes sommeren igennem syltemælk. Det var tykmælk, der blev hældt op i et skjortæarme og hængt til „afrending“ på et spiger uden for køkkendøren. Den tørrede tykmælk blev så blandet med sødmælk og krydderier eller — når lammene var blevet solgt — med fåremælk. Fårene malkedes jo bagfra, og det var ikke usædvanligt, at der faldt nogle „fårebønner“ i mælken. De blev selvfølgelig fisket op, men forinden havde de sikkert nået at „krydre“ mælken en smule.

Arbejdstiden strakte sig om sommeren fra klokken 4 om morgenen til 9 om aftenen, og om vinteren måtte morgenarbejdet i stalden udføres ved lys, og først derefter kom folkene ind til davren, der bestod af et stykke sild med bart brød til og mælkegrød. Middagsmaden spistes klokken 12, halvanden time senere drak man kaffe med brunt sukker til, og ved firetiden fik man halvanden rundtenom fedtebrød hver. Smør spistes ikke, når undtages, hvad der brugtes til smørhul i grøden. Det øvrige solgtes på torvet i Næstved, og her medbragte de finere kunder som regel en ske til at smage med, hvorimod jævne folk nøjedes med at skrabe en bid med tommelfingerne.

Ved nytår spiste man risengrød, en ret, som også var almindelig ved begravelser. Omkring smørhullet var der altid lagt en krans af svedsker og rosiner.

Juleaften serveredes først æbleskiver, 2 til mands, derefter passende stykker sylte, flæsk, rullepølse og medister, derpå svinerygsuppe og sidst svineryg. Forinden læstes der til bords. Iøvrigt var det kun jule- og

nytårsaften, at der blev sagt tak for mad, det var en formalitet, man til daglig så bort fra, ligesom det endnu efter århundredskiftet hørte til god tone — i hvert fald blandt gamle folk — at beholde huen på under måltidet. De gamle træskeer, som efter brugen blev slikket rene og derpå gnedet tørre i armhulen, hørte også til de ting, som ældre folk havde vanskeligt ved at vænne sig af med at bruge.

Ved bryllupper, barsler og til mikkelsdag vankede der kødbollesuppe. Var det særlig store fester, tog man til Næstved og lånte det nødvendige porcelæn.

Højtiderne medførte som regel stor travlhed. Navnlig ved juletid blev der pudset svært op alle vegne og efter alle leder. Undertiden kunne det knibe med at få malet mel til julebagningen, når det slog ind med vindstille. Så måtte man søge til vandmøllerne i Holløse, Rettestrup og Næstved.

Jule- og nytårsaften kom husmændene og deres koner og spiste nader på gårdene, hvor de arbejdede. De kom desuden morgenen efter og spiste frokost, gik derefter hjem, klædte sig om og gik i kirke. Der kom man oftest ved højtiderne, men så kom man der også. De almindelige søndage var det tiest mændene, der kom, konerne var jo bundet til hus og børn og søgte — udover højtiderne — kun kirken, når de havde fået en ny kjole. Om vinteren var det desuden for koldt, og om sommeren havde de ikke tid.

Ved kirken lyses til kirkestævne af skolelæreren, når præsten fra prædikestolen havde bekendtgjort, at der var nyheder. Disse var dog som oftest kun meddelelser om auktioner og lignende. Aviser var jo dengang et så godt som ukendt fænomen. I Næstved udkom således kun Bangs avis, der vel udsendtes 3—4 gange om ugen, men kun lejlighedsvis sendtes på landet. —

Efter udskiftningen og hoveriafløsningen var de jordløse husmænds tal i stadig stigen. Bønderne tog moden op efter godsejerne og byggede en del huse på deres jorder. Beboerne af disse huse måtte arbejde for gårdmændene og gøre deres eget arbejde om aftenen og helligdagene. Om vinteren tørskede de på gårdene og erholdt i betaling herfor hver 2 skæpper korn. For gravning af brakgrøfter fik de 2 skilling pr. favn. Den faste dagløn for en husmand androg i tresserne 2 mark. Årslønnen for en dreng var 5 rdl., den steg i forhold til alderen til 30 rdl. og højest til 50 rdl.

Mens gårdmændene årlig opdrættede 3—4 svin, var husmænd og ind-

siddere som regel henviste til at købe en pattegris om sommeren, for om vinteren var der for koldt i det aflukke, som kunne afses til grisehold. Når grisen så var slagtet, blev der båret en tallerken pølser til naboer og venner. Det samme var tilfældet med råmælkskager, når en ko havde kælvet. I de små hjem blev der ofte kun lidt til eget brug, når gaverne var uddelt.

I de jordløse huse var man ofte henvist til at forsyne sig med vand fra vandhuller på marken. Det var sjældent helt rent, men det var man nødt til at se stort på. Derimod havde man som regel i gårdene en vippebrønd, der dog i nogle tilfælde kunne være anbragt i betænkelig nærhed af møddingen.

Omkring 1865 kom den første tærskemaskine til egnen. Den blev lavet hos smeden i Guderup og krævede 5 mands betjening; dertil gjorde den et forfærdeligt spektakel. — Træet til hakkelsesmaskiner skulle helst være fra Tofteskov vest for Kyse. Havren blev dengang utærsket skåret til foder, med undtagelse af 8—9 tdr. til såsæd.

Gårdenes jorder var delt i 9 skifter: 5 til sæd, 3 til græs og 1 til brak. Brakjorden pløjedes 4 gange; kun hvert 9. år var der helbrak.

På hver gård holdtes 6—7 malkekøer, der som regel blev 16—17 år gamle, og som almindeligvis kælvende om foråret. Af hensyn til husholdningen sørgede man dog for, at et par køer malkede om vinteren. Hver 14. dag eller hver 3. uge blev der kærnet smør. Til dette arbejde brugte man en stampekærne. Mælken stod på loftshylderne i stuen, og fra det utætte loft dryssede støv og snavs ned og lagde et smukt, men ikke videre appetitligt mønster på mælkefadet. På enden af langbænken, der ragede en alen neden for bordet, havde flødebøtten sin plads. —

— I de tider var fornøjelserne kun få, men til gengæld tog man dem, når lejligheden bød sig, og det både hellige og søgne dage. — Navnlig i høsten udfoldedes midt i det hårde slid et liv så muntert, at vor tid ikke kender noget lignende. De gamle høstskikke levede langt op i århundredet, men er nu gået i glemme. Kun betegnelsen for de sidste neg af de forskellige kornsorter og for de piger eller koner, der bandt dem, er bevaret. De kaldtes havrenakke, hvedefitte og rugkælling. — Når så høsten var til ende, blev der rundt i gårdene holdt høstgilder, hvor dansen gik lystigt. Senere fulgte i de forskellige bylav tiendegilderne. Således blev i Øllerup en af bymændene udset til at samle tienden fra hele byen og rejse til Slagelse amtsstue med den. Desuden var han pligtig til at

holde gildet i sin gård. Ved den lejlighed blev der budt på punch og æbleskiver, og tiden fordrev man med kortspil.

Også den øvrige del af året havde sine fornøjelige stunder. I Vallensved red karlene fastelavn, og aftenerne før store bededag, Kristi himmelfartsdag og pinsedag gik ungdommen i skoven, hvor tiden gik med sang og spil og vel også med dans, og først ud på de små timer vendte man næsen hjemad med grønne grene i hænderne.

Karlene spillede ofte kegler eller kastede til måls med skillinger, hvorimod drengene måtte nøjes med knapper, og pigerne, som i de tider måtte gøre meget udearbejde (malke, binde op og sprede møg), morede sig i deres korte fritid i legestuerne.

Ungdommens største fornøjelse var dog at komme til marked i Næstved. Det var dengang ikke beværtningerne, markedsturen gjaldt. De unge samledes om visesælgeren, der gik rundt og falbød viser af forskellig art. Det var viser som „Fra Bergen udi Norge“, „Min mester var en farlig himmelhund“ og „På en kvist i Borgergade bor en jomfru Knock“ og lignende meget yndede viser, der som regel var skrækkeligt banale, men som faldt pigerne så rart i munden under malkningen og opvasken.

Men ikke alt var morskab og fornøjelser; det daglige liv havde også dengang sine alvorlige sider. Hvor sygdom og sot satte ind, kunne tilværelsen såmænd blive hård nok. — Af sygdomme kendtes foruden tæring kun lunge- og brystbetændelse samt andendagsfeber ved navn, og lægerne benyttedes da heller langt fra i samme omfang som nu. Man havde et lille husapotek, der indeholdt et kjøngsplaster, hårlemmer og kamferdråber. Disse sidste uddeltes som regel med 1 dråbe for hvert af patientens fyldte år. Hos skomageren sparede man kjøngsplasteret og nøjedes med et begplaster. Ved siden af husapoteket klarede man sig med en række gode gamle husråd. Den tidligere omtalte syltemælk virkede som et godt og naturligt mavemiddel, og vandgrød, der nu er så almindelig en middagsret, brugtes dengang kun til omslag, når folk plagedes af bylder og bullenskab.

Travlt havde man ikke i de tider, derfor brugte man heller ikke at age særlig stærkt. Kun når „madammen“ — jordemoderen — skulle hentes blev farten sat op. — Det gjorde den for resten også, når man kørte for Castenschiold, der var den af Næstved-lægerne, der var mest benyttet af sognets folk; han yndede nemlig at ligge i sin stol i bagvognen og tordne farten op til det mest mulige, uden hensyn til, om det var nødvendigt eller ej.

Den danske bondebefolkning har til alle tider og i højere grad end byboerne formået at holde sindet rent over for det, der ligger uden for håndgribelighedens og begribelighedens temmelig afgrænsede verden. Den har ved siden af det nøgterne syn på livets realiteter, som er et væsentligt indslag i dens menneskelige holdning, kunnet bevare den sjælens enfold, der på den ene side betinger et rigt omend fåmælt trosliv, men som på den anden side - i hvert fald før i tiden - var en frodig grobund for overtroens mangeartede gevækster. De mange sagn og beretninger om overnaturlige ting og væsener, som kendes mange steder fra, åbenbarer fuldkommen de primitive sinds indstilling over for hændelser, som det ikke har været muligt at finde en fornuftig forklaring på, og viser en umiddelbar trang til at meddele sig til omgivelserne. Takket være denne trang kan nutidens mennesker også få et indtryk af de gamles forestillingsverden, idet fortællingerne om højfolk, nisser og troldre o. s. v. derigennem holdt sig næsten uændrede i mange slægter.

Fra Vallensved sogn er det forholdsvis lidt, der kendes af den slags. Men den smule, der er, de spredte beretninger, som er bevaret, bør dog nok meddeles, ikke mindst, fordi der så godt som intet foreligger på tryk.

I Pontoppidans Danske atlas (1774) anføres, at Hasehøj umiddelbart syd for Kyse var tilholdssted for den navnkundige Kyse so, „hvorom ere mange dårlige fortællinger“, og 1830 omtales Kyse so på ny, denne gang i en statistisk-økonomisk beskrivelse af herredet, men kun i forbigående. Folk i sognet veed lige så lidt at fortælle. En gammel mand meddeler, at ved nattetid går der i Kyse en so med grise, og en anden siger, at Kyse so var folk bange for at møde ved nattetid. Det er formodentlig en gravso, der er tale om. Jeg mindes, at jeg selv i min barndom har hørt Kyse so nævne, og at den blev skildret som et ræddeligt uhyre med en ryg så skarp som en ragekniv.

Den skal have haft et sidestykke i en sort vædder, som folk også var rædde for at møde i nat og mørke, og som nok mest lod sig se i Jenstrup. Åbenbart har soen og vædderen haft hver sit område at husere på, for det hedder om dem i et gammelt rim:

Jenstrup vædder og Kyse so
de mødes ved Stibæks bro.

Under Stibæks bro går nemlig skellet mellem de 2 byers marker.

De mærkeligste ting kunne hænde — oftest dog om natten. I en gård i Kyse blev der ved midnatstid skåret hakkelse, uden at der var mennesker eller heste for maskinen.

Der fortælles også om en mand, der kørte træ hjem fra Tofteskov, at pludselig gik vognen i stå, og det var hestene plat umuligt at rokke den af stedet. Manden stod da af, tog hovedstolen af den fjerner hest og så igennem den, at der var anbragt en skorsten på vognen.

En mand fra sognet har berettet, at der på en gård i nærheden — om det var på en gård i sognet eller en af de omliggende herregårde oplyses ikke — var et bestemt værelse, hvor ingen kunne sove efter klokken 12. Man sagde, at fra dette tidspunkt gik en mand uafslædig frem og tilbage på gulvet, men så snart der blev tændt lys, holdt spøgeriet op.

En anden fortæller, at der i en lille skov i Vallensved sogn, som landevejen går igennem, også sker sære ting: folk, der om aftenen kommer og skal igennem skoven, møder altid en lille sortsmudset mand, som kommer kørende på en lille motorcykle. Der er det mærkelige ved ham, at man hverken hører eller ser ham, før han er lige ved siden af en, og når man vender sig for at se efter ham, er han helt forsvundet. — Rent bortset fra, at den omtalte skov sikkert er Tofteskov, som ligger i Hylinge sogn, forekommer motorcyklens tilstedeværelse i en beretning af den art noget ejendommelig.

Undertiden er det dog lykkedes at få en naturlig forklaring på visse mystiske foreteelser. Således fortæller en gammel mand, at han engang i sin ungdom kom hjem til gården, hvor han tjente, klokken 11 om aftenen og hørte noget rasle med jern ved tærskomgangen. Han turde ikke se efter, hvad det var, men krøb skyndsomst i seng. Næste morgen så han, at det var fårene, der havde revet sig løs og fået jerntøjret om bommene.

For en del år siden spøgede det også et sted i sognet. Hver aften gik en hvid skikkelse tværs over vejen, og folk turde efterhånden næsten ikke færdes her ved nattetid, navnlig var det galt med pigerne, der aldrig kunne gå i fred for det fæle gæspenst. Men en aften ved nitiden kom en mand gående forbi det sted, hvor spøgelseset plejede at vise sig, og netop i samme øjeblik skred en hvid skikkelse over vejen. Men manden var ikke ræd af sig, han sprang hen og slog en klo i spøgelseset, og det viste sig da, at det var naboens karl, der havde taget et lagen over hovedet i den hensigt at gøre pigerne bange. Da manden blev klar over

det, gav han karlen et lag klø og tog lagenet med sig hjem. Dér måtte det uheldige spøgelse så selv hente det.

Der fortælles også om folk, der havde evne til at gøre ondt. Det var da ofte grisene, det gik ud over. Engang kom en kvinde ind hos Hans Sørensen i Jenstrup, og hvordan det nu var eller ikke var: grisene, der løb om i gården, blev alle tossede. — Der fortælles også om en vis mand, at når han kom ind i en stald og stod og så på grisene, trivedes de ikke mere, blev ingenting til.

Havde folk en sygdom, som doktoren ikke kunne kurere, søgte de en klog kone, ligegyldigt hvor langt de måtte køre. — Det er der for resten mange, der gør endnu. Og i mangel af en klog kone, tyer man til en kiropraktiker. — Husmand Peder Jensen i Fodby, der var født i Vallensved omkring 1857, har fortalt, at hans mor engang gik og plagedes af hovedpine og gigt. Hun tog da et nøgle uldgarn og kørte til den kloge kone i Tjørnehoved ved Præstø. Denne tog alt garnet, vikledede det om sin hånd og skar det derpå over i mange småstykker, som den syge skulle gå med i sit tøj.

En forudsætning for helbredelse var det dog, at man troede på den kloge kones evner i den retning. Gjorde man ikke det, kunne man lige så godt spare sig ulejligheden. Der var også det ved de kloge koner, at deres råd og kure ikke hjalp, uden at man søgte dem i egen høje person.

Ofte affødte folketroen visse skikke, som holdt sig langt op i tiden. Endnu for en tresindstyve år siden var det skik på en gård i Vallensved, at bonden og karlene, når de om efteråret skulle trække kørerne på stald, først kom løbende ind i køkkenet og spurgte: „Uh, der er da vel ikke noget på ildstedet?“ — Der måtte ikke stå hverken gryde eller kedel på ilden, mens kørerne blev bundet ind, da disse ellers ville få lus.

I samme by red karlene nytårsnat klokken 12 hestene til vands i præstekæret. Det gjaldt da om at komme først; thi de heste, der kom først, fik det bedste vand; det første vand ansås nemlig for at være det mest held- og helsebringende.

Aftenen før skærtorsdag var det om at gøre at gemme alle bageredskaber til side. Grissel, kost og rage blev lagt over brøndværket. Der blev sat stål over hver dør og hugget en økse i møddingen, men om baggrunden for disse forholdsregler har meddelelsen dog intet vidst at fortælle.

* * *

Gennem århundreder var det jorden, der gav sognets beboere det daglige brød. Ved arbejdet med jorden var da næsten også alle i sognet beskæftiget. I året 1700 var der i sognet 73 ægtepar; heraf boede de 54 på sognets gårde, de 17 var husmandsfamilier, og de resterende 2 havde til huse i præstegården og degneboligen. I 1771 var der 66 gårdmænd, 52 husmænd samt 9 familier uden for den egentlige bondestand.

Sognets hartkorn, der efter matriklen af 1664 androg 574 tdr. 3 skpr. 3½ fdk., var efter matriklen af 1688 beregnet til 407 tdr. Kongetienden af sognet udgjorde fra samme år 4 pd. rug, 4 pd. byg og 6 pd. havre — det var tilsammen 32 tdr. 2 skpr. Kirketienden beløb sig til det samme.

Ved indgangen til det 19. århundrede havde sognet i privilegeret ager og eng 12 tdr. 3 skpr. 1 alb., ingen skovskyld, i uprivilegeret ager og eng 403 tdr. 4 skpr. 2 fdk. 1 alb. og skovskyld 7 skpr. 1 fd. 1 alb. Det samlede hartkorn udgjorde således i alt 416 tdr. 6 skpr. 1 fd. 2½ alb., arealet 3533 tdr. land. 1872 opgives hartkornet til 391 tdr. ager og eng, arealet til 3532 tdr. land, i 1905 til 390 tdr. og 1933 hektar.

I sin statistisk-økonomiske beskrivelse af Øster Flakkebjerg herred nævner veterinæren J. V. Neergaard 1830, at jorderne navnlig i sognets mellemste del, Vallensved bylodder, både i skorpen og underlaget var stærkt lerede, i underlaget hyppigt mergelblandede. Disse jorder var da også højest skyldsatte: 9 tdr. 3 skpr. 2 fdk. 1¹¹/₁₂ alb. hartkorn hvilede på ca. 50 tdr. land. De stærkest lerede lodder var Rasmus Pedersens og Lars Knudsens; sidstnævntes mark savnede dog især gravning og rensning for stubbe og sten. — Jorderne i den sydlige del af sognet, i Saltøby, var mindre lerholdige men de blev i almindelighed drevet med større omhu, end tilfældet var i Vallensved. Hans Sørensens lod nævnes i denne forbindelse som en af de bedre, Ole Christensens som en af de slettere. Men denne kunne dog forbedres ikke så lidt ved gravning og mergling. Den letteste og sletteste jordblanding fandtes i den nordre del af sognet, i Kyse, Øllerup, Lund og Stubberup. Bedst var den i Kyse, nemlig i Jørgen Hennikes og Christen Pedersens bylodder samt i Lars Hansens udflytterlod, der havde en ret god lerblanding og en del mergel, „som gavnligen anvendes til jordsmonnets forbedring“.

Udskiftningen i sognets 4 største byer nævner Neergaard intet om, derimod karakteriseres den for Øllerups, Lunds og Stubberups vedkommende som slet, idet lodderne udmærkede sig ved lange, kiledannede uregelmæssige figurer.

Det almindelige sædskifte var ved år 1840: 1. helbrak, 2. vintersæd i

gødet jord, 3. byg, 4. bælg­sæd og kartofler, 5 byg, 6. havre udlagt med kløver og 3 års hvile.

De nyere agerredskaber var da kun lidet kendte og blev ikke benyttede.

Udsæd og foldudbytte blev i jævnt gode år opgivet således: udsæd af hvede 42 tdr., 6½ fold; rug 253 tdr., 7 fold; byg 487 tdr., 6 fold; havre 359 tdr., 6 fold; boghvede 2 tdr., 10 fold; bælg­sæd 209 tdr., 5½ fold; kartofler 194 tdr., 8 fold; kløverfrø sået 148 lispund; vinterraps i 1 td. land ,avlet 6 tdr. frø; hør i 8 tdr. land, avlet 21 tdr. frø og 112 lpd. uheglet hør; avlet 10 tdr. kommen og 12 lpd. humle.

Kreaturholdet i sognet opgives i februar 1838 således: 332 heste, heraf 77 plage og føl, 838 stykker hornkvæg, heraf 19 tyre og stude og 325 unghøveder; 706 får, lam, beder og væddere medregnet, samt 221 svin. Af bistader var der i sognet 96, hvoraf de 45 stader var optaget i 1837.

Staldfodring om sommeren var på det tidspunkt ikke indført.

Der blev sørget for ren sæsæd, men markfred fandtes ikke, og hegnene blev ikke vedligeholdt. Havedyrkningen gjorde ingen fremgang. Tørveskær var der ikke meget af, men brænde kunne købes i Herlufsholms skove. Kornvarerne blev afsat i Næstved og Karrebæksminde.

Bankheftelserne i sølv for sognets jorder takseredes i 1830'erne til 146.047 rbd., for tienderne til 45.202 rbd., for bygningerne til 10.780 rbd. Brandassurancesummen for bygningerne androg samtidig 95.060 rbd. sølv.

Den væsentlige del af sognets årlige udgifter skrev sig fra skolevæsenet og fattigforsørgelsen. Vel nød skolerne af det plessenske legat 132 rbd., men samtidig påhvilede der dem en gæld på 100 rbd. Skoledistrikterne havde da også en årlig udgift i penge og naturalier på i alt 460 rbd.

Fattigvæsenet ejede hverken legater eller faste kapitaler, men heller ikke nogen gæld. Plessens gamle skole var 1817 blevet skænket til fattighus, og af 16 almisselemmer var de 5 indlagte her, 9 forsørgedes uden for fattighuset og 2 trængende erholdt „temporair“ understøttelse. Sognets årlige udgift til fattigvæsenet udgjorde i penge og naturalier, beregnet i penge, ialt 177 rbd.

I det århundrede, som er forløbet siden da, har sognet imidlertid været underkastet store forandringer.

Befolkningsmæssigt har sognet været i jævn fremgang, i hvert fald fra 1787 til 1901. Antallet af beboere, der i 1769 udgjorde 579 personer, var i 1787 faldet til kun 540, men i 1801 var der 616, i 1834 695 og i

1840 743 personer, der beboede sognets 50 fæstegårde, 1 fæstebolssted, 48 fæstehuse med jord og 6 jordløse huse. 1845 var folketallet 796, fordelt på 152 familier (410 mænd og 386 kvinder), i 1850 og i 1855 880 personer, heraf 10 fattiglemmer. I 1870 var der i sognet 58 gårde og 100 huse; heraf lå 22 gårde og 60 huse uden for byerne. Der var samtidig 975 indbyggere i sognet. Dette tal var i 1901 steget til 990 personer, boende i 191 gårde og huse, 4 år senere — i 1905 — var der i sognet 69 gårde, 120 huse med jord og 21 jordløse huse. Disse tal er dog i den siden da forløbne tid ændret noget, således var folketallet i 1921 faldet til 918 og i 1950 til 802.

Den udvikling af landbruget, som navnlig tog fart efter 1864, blev også kendbar i Vallensved sogn. Det dyrkede areal udvidedes betydeligt; af sognets 1933 ha var i 1912 86 ha tilsået med hvede, 139 med rug, 253 med byg, 210 med havre, 208 med blandsæd, 8 med kartofler, 153 med foderroer og 5 ha med sukkerroer. 214 ha lå samme år hen i brak, 487 ha med grønfoder og græsning, og det samlede haveareal udgjorde 35 ha. De resterende 14 ha var tørvemoser og vandareal.

Også kreaturholdet var væsentligt taget til. 1919 var der i sognet 403 heste, 1642 stykker hornkvæg (deraf 820 køer), 36 geder, 102 får og 717 svin. Fem år tidligere, ved den første verdenskrigs udbrud, var svinebestanden betydeligt større, nemlig 2787 stykker.

Men jævnsides med og ofte befordrende den udvikling, som for landbrugets vedkommende var ensbetydende med fremgang og opgang, voksede andelsbevægelsen frem og bidrog yderligere til at sætte sit præg på landet. Det kendtes også i Vallensved sogn. I enigt og samdrægtigt arbejde tog sognets store og små bønder fat på at skabe de bedste muligheder for fremstilling af smør og ost. Med dette for øje oprettedes i slutningen af det 19. århundrede det første mejeri i sognet. Det kom til at ligge imellem Kyse og Vallensved, men fik ingen lang levetid, idet en del andelshavere kort efter århundredskiftet skilte sig ud og i 1904 tog det nuværende Vallensved andelsmejeri i brug. Mejeriets omsætning var i 1928 338.300 kr. og der behandledes 2.054.000 kg mælk. Der var på det tidspunkt 72 andelshavere.

Også på andre områder førtes andelssagen igennem. Allerede i 1884 oprettedes Kyse brugsforening, der nu tæller ca. 160 medlemmer, og 1902 oprettedes Vallensved brugsforening, der omkring 1930 havde 110 medlemmer. — 1903 blev Vallensved husmandsforening stiftet, 1923 hesteforsikringen for mindre jordbrugere i Vallensved og Fodby sogne.

Vallensved andelsmejeri

Men alle disse synlige udslag af sammenhold og vilje til at løfte i flok var ikke bare forbeholdt det økonomiske og materielle område. Også i åndelige og kulturelle forhold har sammenholdet og fællesfølelsen manifesteret sig, ganske vist i et ret beskedent omfang, hvilket skyldes, at det 19. århundredes religiøse og folkelige strømninger i det store og hele er gået uden om Vallensved sogn. Man fik dog rejst et forsamlingshus ved landevejen omtrent midtvejs mellem Kyse og Vallensved. Her har i mere end halvhundrede år sognets folk sat hinanden stævne i alvor og gammen. Ganske vist har også her de slag stået, der i politisk henseende satte skel mellem sognets folk, omend det aldrig blev særligt mærkbart i sognets hverdag. En foredragsforening havde i en årrække held til at samle en del til folkelige og oplysende møder, men afgik ved en blid og rolig død omkring 1930. Den er dog blevet genoplivet i de seneste år og har nogen mødevirksomhed hver vinter.

Et synligt vidnesbyrd om den jævne landbos pietet over for historien findes for Vallensved sogns vedkommende i Kyse by, hvor man i 1920, da genforeningen med Nordslesvig optog alle sind, enedes om at rejse en mindevarde, som kunne berette for kommende slægter om denne store og skelsættende begivenhed i Danmarks historie. Der er en vis historisk sammenhæng i, at det blev de gode folk i Kyse, der tog initiativet til rejsningen af denne sten, idet den ene af de faldne, der blev begravet

i ægteparret Finks have ved Bøffelkobbel i 1864, menig af 18. regiment, Hans Hansen, var bondesøn fra Kyse, så vidt jeg ved den eneste af sognets sønner, der ikke kom tilbage fra krigen.

Omtrent midt i Kyse by på et lille stykke gadejord, formentlig på det sted, hvor bystævnet holdtes i landsbyfællesskabets tid, rejste man så byens genforeningssten. Det blev ikke noget prangende monument, tværtimod! Simpelt og fordringsløst står den umiddelbart op til landevejen, upåagtet af de mennesker, der haster forbi. Mindesmærket består af to sten, en stor næsten firkantet sten og oven på den en mindre med indskriften

GENFORENINGEN

1920.

Søndag den 2. oktober 1820 samledes så størstedelen af sognets beboere i Kyse. Sognepræsten Oldenborg Poulsen holdt en kort tale og afslørede stenen, der nu står ved den alfare vej og minder yngre slægter om sejrens uforglemmelige stund.

* * *

Som nævnt forblev Vallensved sogn i nogen grad uberørt af det 19. århundredes folkelige og religiøse vækkelser. Anderledes stillede det sig med de politiske strømninger, omend sognefolket aldrig gik til yderligheder i det kapitel. Interessen var til stede, men den aktive deltagelse i politik blev ikke ret omfattende.

Da frihedsrøret i 1848 udfoldede sig, gjorde sognets præst, Buchholtz, et spagfærdigt forsøg på at blive opstillet ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling. Der holdtes prøvevalg ved Holløse mølle den 11. september 1848, og her fremtrådte pastor Buchholtz og meddelte, at han havde tænkt at stille sig. Han gik i forsigtige vendinger ind for flere af de frihedsytringer, der var oppe i tiden, og mente, at de ikke længere lod sig tvinge tilbage. Med hensyn til de reformer, der forestod, fandt han, at man måtte fare varsomt frem og iøvrigt i så stor udstrækning, som muligt bestræbe sig for at knytte det ny til det gamle.

Men de fleste af valgdistriktets vælgere var bondevener, der gav pastor Buchholtz' forsigtigpeteri en god dag, og ved selve valget blev deres kandidat valgt med overvældende majoritet.

I de følgende år udfoldede det politiske liv i sognet sig jævnt og stilfærdigt. Selv i perioder, hvor bølgerne gik højt, sporede der ingen større uro, selvom det naturligvis hændte, at man rejste børster. En enkelt mand fra sognet nævnes i disse politiske kampår igen og igen. Det var sognefoged og gårdmand Store Jens Pedersen i Lund, der ofte på møder gav sit besyv med. Pastor Fibiger nævner ham som egnens fører, fordi han kunne al politikken udenad. Ved en folkefest i Bøssevænge den 14. juli 1875 holdt Jens Pedersen festtalen for kredsens folketingsmand Hans Hansen Menstrup, men i det store og hele begrænsedes hans politiske arbejde til vælgerforeningen, så han afveg altså i den henseende ikke synderligt fra sine medborgere i sognet. En enkelt aktiv politiker har dog trådt sine børnesko i Vallensved, nemlig købmand H. V. Tolderlund, f. 1836 i Vallensved skole. Han sad i 16 år som medlem af landstinget, valgt af højrepartiet, men beskæftigede sig efter sin udtræden 1910 ikke mere med politik.

Gennem de skiftende tider er det den grå hverdag, den rolige jordbundne tilværelse, der har sat sit præg på Vallensved sogn. Der har aldrig stået megen blæst om dets indvånere, for livet har formet sig jævnt og stilfærdigt, uden store hændelser. Og dog har sognet ofte været i store begivenheders vold. Når krig og ufred, pest og nød gik over lande og slog ned for fode, måtte det dele skæbne med hele det øvrige land. Ofte hærgedes det af uvejre og ildsvåde.

Men i dag leves livet som tilforn. Menneskene arbejder, dyrene trives i stald og på mark, og på brede veldyrkede agre bølger korn og kløver frodigt for somrens blæst.

DE VIGTIGSTE KILDER

Utrykte kilder: Matriklen af 1664. — Chr. d. 5.s matrikel: markbog 1682, modelbog 1686. — Folketællingslister 1787—1890. (Rigsarkivet). — Beregningsprotokol for Vallensved sogn 1831 samt diverse udskiftningskort. (Matrikulsarkivet). — Vallensved kirkebog 1645—1891. — Liber daticus 1738—1816. — Gejstlig skifteprotokol for Ø. Flakkebjerg herreds provsti. — Fæste- og skifteprotokoller for Saltø-Harrested godser. — Hoveriforeninger vedk. Sorø amt 1792. — Justitsprotokol for Førslev, Harrested og Saltø birker 1786. (Landsarkivet). — Desuden meddelelser til Dansk Folkemindesamling m. v.

Trykte kilder: De ældste danske arkivregistraturer. I—V. — Repertorium. 1—2 række. — Fru Eline Gøyes jordebog 1892. — Danmarks riges breve. — Danske herregårde ved 1920. — Kancelliets brevbøger 1551—1641. — Kronens skøder 1535—1730. — H. J. Helms: Næstved St. Peders kloster. 1940. — Sorø, klosteret, skolen, akademiet gennem tiderne. Bd. 1. 1923. — Danmarks kirker (Sorø amt). — Wibergs præstehistorie med fortsættelser. — Kirkehistoriske samlinger. 3.—4. række. — Anders Pedersen: Sjællands stifts degnehistorie. 1899. — Jessen: Flakkebjerg herreders skolehistorie. 1938. — Duus: Sorø amt. 1840. — J. V. Neergaard: Statistisk-oeconomisk beskrivelse over Øster Flakkebjerg herred. 1830. Desuden en lang række andre bøger og skrifter m. v.

Bogens klicheer er stillet til rådighed af
Næstved Tidende.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	5
Vallensved sogn	7
Sognet og egnen i de ældste tider	11
Sognebyerne:	
1. Kyse	16
2. Stubberup	31
3. Lund	33
4. Vallensved	36
5. Øllerup	41
6. Saltøby	47
7. Jenstrup	52
Vallensved kirke	56
De Guds mænd i Vallensved	62
Sogndegne og substitutter	80
Vallensved sogns skoler	86
1. Vallensved skole	87
2. Saltøby skole	93
3. Kyse skole	99
Af sognets hverdag	103

